

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

YÂSİN VE FETİH SÛRELERİ BAĞLAMINDA
İ'RÂB-MANA İLİŞKİSİ

Hazırlayan
Serhat DEĞER

Danışman
Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK, 2019

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

YÂSİN VE FETİH SÛRELERİ BAĞLAMINDA
İ'RÂB-MANA İLİŞKİSİ

Hazırlayan
Serhat DEĞER

Danışman
Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Adı SOYADI: Serhat DEĞER

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“.....
.....

.....” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi,
Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na
uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi
anıřman

AdıSOYADI
YADI

Hazırlayan
D

AdıSO

.....
.....ABDBaşkanı
Unvanı
AdıSOYADI, İmza

KABULVEONAY SAYFASI

..... danışmanlığında
..... tarafından hazırlanan
“.....” adlı bu
çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü

..... Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans**
Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ İMZA

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve
..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İ'râb; cümlenin ögeler açısından analizi, çözümlenmesi ve kelime sonlarında meydana gelen değişimler olduğu için, Arapça metinlerin manasının en doğru şekilde anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Cenab-ı Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerîm'in derin anlamını, Peygamberimiz (sav)'in hadislerini, fıkıh, özellikle tefsir ilmini kısacası İslamî ilimlerin Arapça metinlerinin en doğru ve en güzel bir şekilde anlaşılması için i'râb konusunun çok iyi hazmedilmesi gerekmektedir.

Genel olarak i'râb mevzusunu ele aldığımızda, i'râbın manaya olan etkisi son derece ehemmiyet arz etmektedir. Buna dikkat edildiğinde, i'râbın cümleye kattığı mana ve etkisi anlaşılır. Fakat ana dilleri Arapça olan toplumların, diğer toplumlara kıyasla i'râbın mana üzerindeki etkisi üzerinde fazla durmadıkları görülür. Hatta ilkokul ve ortaokullarda okutulan Arapça gramer derslerinde i'râb vb. nahiv konuları üzerinde fazla durmadıkları görülür. Çünkü Arapça onların ana dili olduğu için cümle içerisinde geçen fâil, mef'ûl, mübtedâ, haber, hâl, temyiz vb. nahvî konuların rahatlıkla neyin üzerine bina edildiğini bilmektedirler. İleriki eğitim aşamalarında detaylıca bu konunun tahsil ve ihtisasını görmektedirler. Tabii ki bu ana dili Arapça olan milletlerin i'râb vb. nahvî veya sarfî konulara önem vermedikleri anlamına gelmemektedir. Aslında bu i'râba önem verilmemesi değil, zamanlama meselesidir. Dolayısıyla ana dili Arapça olan veya olmayan insanların, i'râba dikkat etmeden herhangi bir metne mana vermesi, onu yanlış sürükleyecektir. Çünkü ancak i'râb kaideleri esas alınarak ve onun temel esaslarına bağlı kalınarak metne doğru mana verilebilir.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde i'râbın kavramsal çerçevesi, i'râb- mana ilişkisi, i'râb çeşitleri ve Kur'ân'ın anlaşılmasında i'râbın rolü ve önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kur'ân'da i'râb farklılıklarını ortaya çıkaran faktörler ve bunların anlam üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

Birinci bölümde, Yâsîn Sûresi'nde geçen i'râbın vecihleri ve bunun anlam üzerindeki etkisi, bunun yanında Yâsîn Sûresi esas alınarak, gramer kaynaklı i'râb vecihleri ve bunların anlam üzerindeki etkisi, gramer alt başlıkları altında açıklamalar ve örneklerle ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Fetih Sûresi'nde geçen i'râb durumları ve i'râbın anlam üzerindeki etkisi, bu sûrenin temel konuları ve temel mesajları aktarılmıştır. Ayrıca Fetih Sûresi esas alınarak, gramer kaynaklı i'râbın durumu ve i'râbın anlam üzerindeki etkisi, gramer alt başlıkları altında izahlar ve misallerle açıklanmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamda değerli tavsiyeleriyle bana yol gösteren Hocam Doç. Dr. Yaşar ACAT'a, çalışmamın başından itibaren rehberlik edip yakın ve samimi ilgilerini esirgemeyen ve tez konusunun seçiminde bana tavsiye ve yönlendirmelerde bulunan Hocam Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÜLGEN'e, tezimin hazırlanmasında büyük yardım ve katkısı olan Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ'e ve Dr. Öğr. Üyesi Şehmus ÜLKER'een samimi şükranlarımı sunarım. Ayrıca teknik konularda yardımlarını esirgemeyen Musa DEMİR'e, Habip KALAÇ'a, Abdurrahman YAPAR'a, Abdurrahman OCAK'a ve ismini burada zikredemediğim değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Serhat DEĞER

Şırnak, 2019

**TEZİN BAŞLIĞI: YÂSİN VE FETİH SÛRELERİ BAĞLAMINDA
İ‘RÂB-MANA İLİŞKİSİ**

Tez Yazarının Adı SOYADI: Serhat DEĞER

**Şirnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam bilimleri Ana Bilim
Dalı, Yüksek Lisans**

Danışman: Ünvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK-2019

ÖZET

İ‘râb, sözlük anlamı olarak, “açıklama, bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya koyma” anlamlarına gelir. Terim manasını ise ve klasik dil bilimcilerin büyük çoğunluğu i‘râbı, “Âmilin gereğini açıklamak üzere hareke, harf, sukûn veya hazif gibi unsurların kullanılması” şeklinde tanımlamışlardır. Bazı âlimlere göre ise i‘râb, Arapça kelimelerin sonlarının konumu olarak belirlenmesinden, bu ibareyi kelimenin sonunda meydana gelen değişmeler (mu‘rab) ve değişmezliğin (mebni) karşıtı anlamında kullanmışlardır. Kısaca i‘râb, Türkçe gramerindeki cümlenin öğelerinin doğru dizilişinin karşılığıdır denilebilir. İ‘râbı bilmeden herhangi bir Arapça metne doğru bir şekilde mana vermek çok zordur. İ‘râbın mana ile ilişkisi büyük bir önem arz eder. Tezimizde Yâsinve Fetih Sûreleri açısından i‘râbın mana ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu iki sûreden seçilmiş âyetlerini‘râbları verilerek i‘râbın manayla olan ilişkisi, âlimlerin görüşlerinden yararlanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Özellikle zikredilen âyetlerde daha çok İ‘râbul-Kur’ân alanında yazılan tefsirlerden yararlanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in âyetlerinin ve Arapça kaynakların doğru bir şekilde anlaşılması için i‘râbın iyi bilinmesi gerekir. Fâilin merfu‘, mef’ûlun mansûb, harf-i cerr almış bir kelimenin mecrûr olması gerektiğini, sıfat mevsûf uygunluğu, hâl, temyiz, zarf, kısaca merfûât, mensûbat, mecrûrât ve tavabi‘leri (sıfat, te’kîd, bedel, atf-ı beyân, atf-ı nesak) özümsemmeden Arapça bir kelimeye veya cümleye anlam vermek mümkün görünmemektedir. İ‘râb, lafız ve mananın doğru anlaşılmasında Arapça gramerinin temelini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arapça, i‘râb, Kur’ân, hazif, mana, gramer, âmil, mu‘rab

**TITLE OF THESIS: IN THE CONTEXT OF YÂSÎN AND FETİH SURAHS
RELATIONSHIP BETWEEN I'RAB- MEANING**

Thesis Author's Name and Surname: Serhat DEĞER

**Şırnak University, Social Sciences Institute Department of Basic Islam Sciences
Main Science Branch, High Licence**

Supervisor's Position: Assoc. Prof. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK-2019

ABSTRACT

In the meaning of dictionary i'rab means explanation, to reveal the truth and truth of something. As a term and according to classical linguists i'rab is using elements like vowel point, sukun or hazf to describe the need of amil. On the other hand, according to some sholars; because Arabic words are defined as the position of the end of the words, they used this phrase in the sense of the changes /murabs and the anti-invariance (mebni) occurring at the end of the word. Briefly, it can be said that the order of sentence elements in Turkish grammar is equivalent. It is very difficult to understand any Arabic text without knowing i'rab. The relationship of i'rab with meaning has a great importance. Interms of the surahs of Yâsîn and Fetih we discussed in our thesis relationship between i'rab and meaning has been emphasized. The relationship between i'rab and meaning, has been tried to explained by giving verses' i'rabs that picked up from both these surahs, by taking advantage of scholars's ideas. Especially in the verses mentioned, by taking advantage of exegessises that written about I'rabul Quran. I'rab should be well known to figure out Quranic verses and Arabic sources. It's not possible to figure out an arabic word or a sentence without knowing Arabic grammar sentences tructure. I'rab is the basis of Arabic.

KeyWords: Arabic, i'rab, Quran, hazf, meaning, grammar, amil, mu'rab

İÇİNDEKİLER

YÂSİN VE FETİH SÛRELERİ BAĞLAMINDA İ‘RÂB-MANA İLİŞKİSİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	II
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	II
KABUL VE ONAY SAYFASI	III
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
İ‘RÂBIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	2
1.1. İ‘râbın Sözlük ve Terim Anlamı.....	2
1.2. İ‘râbın Önemi ve Gerekliği	4
2. İ‘RÂB MANA İLİŞKİSİ.....	5
3. İ‘RÂB ÇEŞİTLERİ.....	9
3.1. Lafzî İ‘râb	9
3.2. Takdirî İ‘râb.....	10
3.2.1. Mankûs İsimler	10
3.2.2. Maksûr İsimler:	10
3.2.3. Mütakellim Zamirine Birleşen İsimler (المضاف الى ياء المتكلم).....	11
3.2.4. Sonunda Elif Harfi Bulunan Mu‘tel Fiiller.....	11
3.2.5. Sonunda (و) Vav ve (ي) Ya Harfi Bulunan Nakıs Fiiller.....	11
3.3. Mahallî İ‘râb	11
4. ÂYETLERİN ANLAŞILMASINDA İ‘RÂBIN ROLÜ VE ÖNEMİ	12
5. KUR’ÂN’DA İ‘RÂB FARKLILIKLARINI ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER VE BUNLARIN ANLAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

YÂSİN SÛRESİ BAĞLAMINDA İ'RÂB MANA İLİŞKİSİ

1. YÂSİN SÛRESİ	16
1.1. Genel Bilgiler.....	16
1.2. Fazileti	17
2. YÂSİN SÛRESİ'NDE İ'RÂB FARKLILIKLARINI OLUŞTURAN FAKTÖRLER VE BUNLARIN ANLAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	18
2.1. Mübtedânın Hazfedilmesi.....	18
2.2. Nidâ Harfi Olan ﻱ 'nın Hazfedilmesi	19
2.3. Haberin Mübtedâsının Hazfedilmesi.....	21
2.4. Taalluk Fiilinin Hazf Olması	23
2.5. İki Mef'ûl İsteyen Fiil	24
2.6. Bedelu'l-İştimal.....	25
2.7. Mef'ûlun Hazfedilmesi ve Fiili Hazfedilmiş Mef'ûl	26
2.8. Fiili Hazfedilen Bedel	28
2.9. Muhatab Yerine Mutekellimin Kullanılması	30
2.10. İltifat.....	31
2.11. Mef'ul Olan ﻱ Zamirinin ve Mef'ûlun Hazf Olması	33
2.12. Arapçada ما Edatının İşlevleri ve Bunun Manaya Olan Etkisi.....	35
2.13. Münadâ'nın Hazfedilmesi	38
2.14. Fiil ve Failin Hazfedilmesi.....	39
2.15. Haberi Mukaddem Olan Mübtedâ.....	40
2.16. Zamirin İsm-i İşaret Yerine Kullanılması	41
2.17. Mübtedâsı Mukadder Olan Haber	42
2.18. Mefûlu Mukaddem Olmuş Fiil	43
2.19. Muzâfın Hazf Olması	44
2.20. Sıfat-Mevsûf Özelliği.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

FETİH SÛRESİ BAĞLAMINDA İ'RÂB MANA İLİŞKİSİ

2. FETİH SÛRESİ.....	51
-----------------------------	-----------

2.1. Genel Bilgiler	52
2.2. Fazileti.....	54
3. FETİH SÛRESİ'NDE İ' RÂB FARKLILIKLARINI OLUŞTURAN FAKTÖRLER VE BUNLARIN ANLAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	55
3.1. Harf-i Cerrin Muteallakı	55
3.2. Haber Cümlesi	57
3.3. اَنْ Edatının Hazf Olması.....	58
3.3.1. Muzari' Fiili Gizli (اَنْ) ile Nasbedenler:	58
3.4. Failin Mukadder Olması	60
3.5. Harfin Hazfedilmesi.....	61
3.6. Cümlenin Hâl Olma Durumu.....	62
3.7. Mefûlun Kendi Fiiline Mukaddem Olması.....	64
3.8. Mefûlun Fiilinin Hazf Olması	65
3.9. Haberin Hazfedilmesi, Haberin Mübtedâ Üzerine Mukaddem Olması.....	66
3.10. (و) Edatının Ma'tûf ve و (vav)'ı Maiyye Olarak Gelmesi	67
3.11. İki Mefûl İsteyen Fillerden İkinci Mefûlu Harf-i Cerle Gelmesi	69
3.12. Haber Olup Mübtedâsının Hazfedilmesi	71
3.13. Kelime Birimlerinin (Edat ve İsim) ve Terkibî İfadelerin Cümledeki Anlamsal ve Lâfzî İlişkilerinin Farklı İ'râbları Mümkün Kılması	72
3.14. Cümlenin Mukadder Olması.....	73
SONUÇ.....	755
KAYNAKÇA	78
ÖZGEÇMİŞ.....	877

KISALTMALAR

(as.) :Aleyhi's- selâm

b. :İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. :Çeviren

DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. :Hicrî

Haz. :Hazırlayan

Hz. : Hazreti

M. : Milâdî

No : Numara

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

(ra) : Radiyallahu anhu/anha

s. :Sayfa

(sav) : Sallallahu aleyhi vesellem

thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

tsz./ty. : Tarihsiz /Tarih yok

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

yay. : Yayınları, yayıncılık, yayınevi

y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

A-Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı, i‘râbın Arap dili gramerindeki önemini ortaya koymayı hedefleyip bunun Yâsîn ve Fetih Sûreleri bağlamında mana ile ilişkisini ortaya koymaktır. Ayrıca i‘râbın bu iki sûrede ele alınmış olan âyetlerin anlam açısından analizini yapmaktır.

B-Araştırmanın Önemi:

İ‘râb Arap dili gramerinde büyük ehemmiyet arz eden bir mevzu olduğundan üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Özellikle cümleye mana verilirken bunun ne kadar önemli bir husus olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilhassa Kur’ân’a ve hadislere mana verilirken i‘râb olgusunun önemi daha da artmaktadır. Özellikle i‘râbın manaya etkisi, şüphesiz büyük ehemmiyet arzeden bir mevzudur.

C-Araştırmanın Yöntemi:

Bu araştırma, i‘râb hakkında daha önceki çalışma ve tezlerin yöntemleri ve metodları esas alınarak yapılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca i‘râbın manaya olan ilişkisi üzerinde de durularak özellikle Yâsîn ve Fetih Sûrelerinde geçen bazı âyetler ele alınmış, i‘râbın manayla olan ilişkisi üzerinde daha çok durulmuştur.

D-Araştırmanın Temel Kaynakları:

Araştırmada kullanılan kaynaklar; Kur’ân-ı Kerîm, i‘râbla ilgili yazılmış klasik eserler, i‘râb hakkında te’lif edilmiş modern eserlerden ve İ‘râb’ul-Kur’ân ilmi hakkında ele alınmış eserlerden faydalanılmıştır. Özellikle i‘râbın manaya olan ilişkisi üzerinde yazılmış kaynaklardan istifade edilmiştir. Suyûtî’nin *el-Eşbah ve’n-Nezâir fi’n-Nahv*’i, İbn Manzûr’un *Lisânu’l-Arab*’ı, Sîbeveyhî’nin *el-Kitâb*’ı, Ebu’l-Bekâ Ukberî’nin *et-Tibyân fi İ‘râbi’l-Kur’ân*’ı, İbn Hişâm’ın *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, Muğni’l-Lebîb’i ve diğer şerhleri, Semîn el-Halebî’nin *ed-Durru’l-Mesûn*’u, Meylânî’nin *Şerhu’l-Muğni’si* vb. eserlerden yararlanılmıştır.

İ'RÂBİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. İ'râbın Sözlük ve Terim Anlamı

İ'râb (إعراب) kelimesi, luğatlerde “açıklama, net ifade etme, bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya koyma” manalarına gelen, “ع ر ب” kökünden türetilmiş “أعرب” fiildir. Bu kelime sözlüklerde, i'râb ve ta'rib manası birdir ve açıklamak, belirtmek demektir. Şeklinde izah edilmektedir.¹

Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) i'râb kelimesini, “Adam doğru, düzgün söz söyledi, Arapça yani fasih konuştu.”² şeklinde açıklarken, İbn Manzûr (ö. 711/1311) i'râb kelimesi için yapmış olduğu açıklamada; “أعرب كلامه /Sözünü i'râb etti” ibaresi, i'râbda lahn yapılmadığında kullanılır.³ ifadelerine yer vermiştir.

Kelimenin “العرب \العربية/ Araplık-Arap” şeklindeki mastarlarına ve “عرب” gibaynu'l-fiil mecrûr ya da merfû' diğer mazi mücerred kalıplarına bakıldığında fesahat, belağat ve ibane anlamları taşıdığı görülür. Bundan dolayı bu ibareden “Arap” ismi türetilmiştir. Araplar kendilerinin dili en iyi, en doğru ve hatasız konuştuklarını kabul etmekte, bu nedenle kendilerini “arap halkı”, başkalarını ise “acem/yabancı”, yani iyi konuşamayan, açıkça anlatamayan, hata yapan kişiler olarak nitelemektedirler.⁴

İ'râb kelimesinin kök harflerinden olan “عرب” kelimesi عربي şeklinde Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç âyette kullanılmaktadır. Kur'ân'ın Arapça olduğu ve anlaşılması için bu dilde gönderildiğinden bahsedilmektedir.⁵

Âyetlerdeki lafızlar, i'râb ibaresinin kökeninde, “anlaşılma, açıklama, fesahat” gibi manaların bulunduğu işaret eder.

Terim olarak i'râb kavramını ise klasik dilcilerin büyük bölümü, “*Âmilin gereğini açıklamak üzere hareke, harf, sukûn veya hazif gibi unsurların*

¹el-Firuzâbadî, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Mısır, 1952, I, 145.

²es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1989, I, 105.

³İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrreme b. 'Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Daru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998, IX, 117-118.

⁴İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 120; Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemaleddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Nuzhetü'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985, s. 91-92.

⁵Bu âyetler için bkz. Yusuf, 12/2; Nahl, Ra'd, 13/137; 16/103; Tâhâ, 20/113; Şuarâ, 26/195; Şûra, 42/7; Zuhurf, 43/3; Ahkâf, 46/42.

kullanılması”⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Bazı ‘âlimler ise “âmiller sebebiyle ismin veya muzari fiilin sonuna gelen takdirî veya açık bir belirti”⁷ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlarda i‘râbın bir yönüyle anlama, bir yönüyle hareketlerle ilişkisi olduğu görülmektedir.

Klasik dönem dilcilerinden Ebû ‘Amr b. Osman Sîbeveyh (ö. 180/796)’in i‘râb ve alâmetlerini açıkladığı bölümün başlığını “Arapça Kelimelerin Sonlarının Konumu Konusu” olarak belirlenmesinden, bu ibareyi kelimenin sonunda meydana gelen değişmeler/mu‘rab ve değişmezliğin (mebni) karşıtı anlamında kullandığı anlaşılmaktadır.⁸

Diğer taraftan Ebu’l-Feth Osman İbn Cinnî (ö. 392/1002) i‘râbı, anlamları lafızlarla ortaya koymak, yani anlamın açığa çıkarılması olarak tanımlamakta ve “أكرّم سعيد أباه / *Said babasına ikram etti.*” ile شَكَرَ سعيداً أبوه / *Babası Said’e teşekkür etti.*” cümlelerini misal vermekte ve fâilin merfû’, mef’ûlun de mansûb olmasıyla anlamda bir bozukluğun önlediği belirtilmektedir.⁹ Bu noktada lafızların sözlük anlamı ile lafzın cümlesinin bir ögesi olarak cümledeki anlamı arasındaki farka dikkat çekmek gerekmektedir. Örneğin, “Ahmed” kelimesi bir insan ismi olmanın ötesinde, tek başına bir anlama ifade etmez iken, aynı lafız cümle içinde fail ya da mef’ûl olarak kullanıldığında daha farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu sebeple bir sözcüğün luğattaki anlamı ile i‘râb edilirken cümle içindeki anlamının farklı olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Misal verecek olursak: كَتَبَ أَحْمَدُ كِتَابًا “*Ahmet bir kitap yazdı.*” cümlesinde “Ahmed” fâil; كَتَبْتُ إِلَى أَحْمَدَ كِتَابًا “*Ahmed’e bir kitap yazdım.*” رَأَيْتُ أَحْمَدَ “*Ahmed’i gördüm.*” cümlelerinde ise “Ahmed” mef’ûl konumundadır. Yani cümle içerisinde i‘râbın bulunduğu konuma göre, cümleye farklı anlam katmaktadır.

Yine Abdulkahir el-Cürçânî (ö. 471/1078) i‘râbın anlamları kapalı olan lafızları anlaşılması sağlandığını, sözün eksildiğini belirlemede ölçü kabul edildiğini, istenen manayı çıkarmaya yardımcı olduğunu dile getirir.¹⁰

⁶Ebu’l-Bekâ el-Ukberî, *Mesâi’l Hilafîyye fi’n-Nahv*, (tah. Muhammed Hayr el-Hilvânî) Beyrut, 1992, I, 91-94, 108.

⁷İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf en-Nahvî, *Şerhu Şuzuri’z-Zeheb*, Daru’l-Cil, Beyrut, 1979, I, 39.

⁸Sîbeveyh, Ebû Bişr Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (thk. Abdusselâm Harun), Mektebetu’l-Hancî, Kahire, 1403/1983, I, 13-17.

⁹İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis Li İbni Cinnî*, I, 36-37.

¹⁰el-Cürçânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman Abdülkâhir, *Delâilü’l-i‘câz fi İlmi’l-Me‘ânî*, nşr. Muhammed Reşid Rıza, (thk. Muhammed Altuncu), Daru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut, 1995, s. 42.

Anlam karışması ile anlam bozukluğu konusunda şu hususa dikkat edilmelidir. Anlam bozukluğu i'râbıla ilgili bir mevzu olmasına karşın, anlam karışıklığı kelimenin sözlük anlamıyla ilgilidir. Cümle, anlam bakımından hatalı olmasına rağmen, i'râb açısından doğru olabilir. Burada anlam karışması söz konusudur. Örneğin; “أَكَلَ أَحْمَدُ الْبَحْرَ” “Ahmed denizi yedi.” ifadesinde i'râb bakımından herhangi bir anlam bozukluğu yoktur. Fiil, fâil ve mef'ûl yerli yerindedir. Ancak burada bir anlam karışıklığı bulunmaktadır. Aynı şekilde anlam bozukluğu olan, “لَمْ يَسْبَحُوا فِي الْبَحْرِ / Muhammed denizde yüzmediler.”¹¹ cümlesinde i'râb/nahiv açısından hata vardır. Çünkü zikredilen cümlede fâil olan Muhammed kelimesi, Arapça gramer kaidesine göre, mufred şeklinde gelmesi gerekirken cemi şeklinde kullanılmıştır. İşte i'râb, bu türden dildeki anlam bozukluğunu düzelterek, doğru ve net anlaşılmasını sağlayan önemli bir unsurdur.

1.2. İ'râbın Önemi ve Gerekliliği

İ'râb, cümlenin anlamının hatasız belirlenmesinde, belli ölçülerde ihtiyaç duyulmaktadır. İ'râbın bu özelliği, ona değer katan ve onu önemli kılan unsurlardan biridir. Bu sebeple ifadelerde i'râbın olmaması pek çok âlimi endişelendirmiş, cümlelerin anlamalarının i'râb olmadan sağlıklı anlaşılamayacağı fikrine sevketmiştir.

Dilin kuralları, dil müfredatının derlenip toplandığı tedvin döneminden itibaren dilciler i'râb konusu üzerinde önemle durmuş ve bu hususta yüzlerce ciltlik bir edebiyat oluşturmuşlardır. Bunun yanında Arapça öğretiminde i'râb olgusunu esas alan klasik dilciler i'râb öğrenimini zarûri kabul etmektedirler.¹²

Osmanlı medreselerinde yüzlerce yıl okutulan binâ ve avâmil kitapları, İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) Elfiye'si, Celâluddîn es-Suyûtî'nin el-Muzhir ve *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahv'i*, Meylânî'nin Şerhu'l-Muğnî'si ve İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 218/833) şerhleri gibi çalışmalar, i'râbın Arapça öğretiminde ne kadar değerli ve önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

¹¹ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân. İshâk, *el-İdâh fi İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin Mübarek, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1406/1986, s. 70-71.

¹²es-Suyûtî, *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'uhâ*, (thk. Fuad Ali el-Mansûr) Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 341.

Özetleyecek olursak, klasik dilcilerin ifadelerinde ve ortaya koydukları zengin edebiyatta, i'râbın Arap dilindeki değer ve önemini anlamak mümkündür. İ'râb bu değeri, daha çok nahvin içinde yer almasıyla kazanmıştır. Anlamaların doğru tespitinde ilk başvurulacaklar arasında i'râbın olması da, onun değerini artırmıştır. Bundan dolayı, Arapçada i'râbın herhangi bir değerinin ve öneminin olmadığı, şeklindeki günümüzdeki kimi dilcilerin anlayışlarını kabul etmek mümkün değildir. Bunu doğru kabul etmek, zengin i'râb mirasını yok saymak anlamına gelmektedir.

2. İ'râb Mana İlişkisi

Dilciler arasında çokça tartışılan bir konu olan i'râb-mana ilişkisi, hareketlerin manevî, anlam değişmesi mi, lafzî, kelimenin sonundaki hareke değişimi mi olduğu tartışmasıyla alakalıdır. İ'râb-anlam ilişkisi, i'râb taraftarlarının i'râbın gerekliliği için öne sürdükleri delillerin başında gelmektedir. Burada i'râbın anlama bir ilişkisi olmadığı ve i'râbın anlamı gösteren bir unsur olduğu şeklinde iki farklı görüş bulunur.¹³

Lugat, nahiv, edebiyat âlimi ve aynı zaman Sîbeveyhî'nin talebesi olan Muhammed b. el-Mustenîr el-Kutrub (ö. 206/821) (i'râb karşıtlarının öncülüğü olarak kabul edilen kişi) dışındaki dilciler genel olarak hareketlerin anlamı gösteren işaretler olduğunu belirtmektedirler. O, i'râb göstergelerini anlam ile gerekçelendirerek açıklanmasına karşı çıkmış, bunları sadece konuşmanın akıcılığını sağlamak amacıyla kullanılan işaretler olduğunu savunmuştur. Ona göre, hareketler anlamı göstermez ve anlamlar arasındaki değişikliklere işaret etmez. Buna bağlı olarak Araplar, i'râbı aynı olduğu halde anlamı farklı pek çok ifade kullanırlar. Mesela; “لعلّ زيدا أخوك” / *Zeyd belki kardeşindir.*” , “إنّ زيدا أخوك” / *Zeyd kardeşindir.*” cümlelerinde i'râb aynı fakat anlam farklıdır.¹⁴

Kutrub'uni'râbın aynı, anlamı farklı veya anlamı aynı, i'râbı farklı ifadelere ilişkin bu eleştirilerini, i'râbın anlama doğrudan alakalı olduğunu belirten dilciler şöyle cevaplamaktadırlar: “*İ'râbın, fiillerden sonra gelen isimlerde olmasının esası, fiillerden sonra biri fail, diğer mef'ûl olan iki isim gelmesine dayanmaktadır. Bu iki*

¹³ez-Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Ubeydullah, *Tabakatu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, (Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kahire, 1392/1973, s. 99.

¹⁴ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 70-71.

ismin anlamı da biçimleri bu esasa göre düzenlenmiştir. Kutrub örneklerindeki bu harfler de fiillere hamledilir.”¹⁵

Suyutî de i'râb hareketleriyle anlamın belirlendiğine dair pek çok örnek vermekte, Arapların i'râb sayesinde başka toplumlara nazaran konuşmadaki anlamı daha kolay kavradıklarını dile getirmektedir. O, Arapların ismi mekân ve ismi alet olarak aynı lafzı, hareketlerini değiştirmek suretiyle farklı şekilde kullanıldığına işaret eder. Harekelerin anlamın şekillenmesinde rolü olduğunu kabul eden Suyutî, anlamlar arasındaki farkın da yine hareketlerle anlaşıldığını beyan eder. Bununla ilgili misallerden bazılarını şu şekilde vermek mümkündür:¹⁶

Mekân ismi anlamında “fethalı”, kapı açılan yer “مَفْتَحٌ”, ve âlet ismi siğasında “kesralı”, anahtar “مِفْتَاحٌ”, kesen alet “مِقْصٌ” ve kesilen yer için “مَقْصٌ”, süt içilen bardak için “مِحْلَبٌ”, süt sağılan yer için “مَحْلَبٌ”. Bu örneklerde lafız aynı harflerden oluşmakta fakat hareketlerin değişmesiyle manalar da değişmektedir. Suyutî, kelime dışında, cümlelerde de i'râb hareketlerinin anlamın belirlenmesinde ana unsur olduğuna dair şu örnekleri verir:

“هِنَّ حَوَاجُ بَيْتِ اللَّهِ” ifadesi, farklı i'râba göre farklı şekilde anlam verilebilir. Bu cümledeki “حَوَاجُ” kelimesi, “haber” ve “muzaf” olarak “merfû” ile hareketlendiğinde “Onlar hacca gidenler, hac yapanlardır.” Anlamını taşır. Ancak cümle, “حَوَاجُ بَيْتِ اللَّهِ” şeklinde birinci kelime “haber” olarak “tenvinli”, “بَيْتٌ” kelimesini “mef'ûl” olarak “mansûb” söyleyince cümle, “Onlar Kâbe’yi ziyaret eden hacılardır.” anlamına gelir.¹⁷

Bazı âlimler i'râbın manayla olan münasebeti ve önemine binaen birtakım te'viller yapmışlardır. Kur'ân'ını'râblı okunması gereğini ifade eden bu âlimlerden bir kısmı, âyetlerin i'râba uygun okunmaması durumunda anlamın bozulacağını ve bunun dinden bile çıkmaya neden olacağını belirtmişlerdir. Örneğin Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 400/1010) i'râbın bilinmesinin vucûbiyetinden bahsederek, *فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ* " أن الله برى ء من " ما يعلنون " (Ey Muhammed!) *Artık onların sözü seni üzmesin. Çünkü biz, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz.*¹⁸

¹⁵es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâifi 'nNahv*, I, 109.

¹⁶es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 329.

¹⁷es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 30.

¹⁸Yasin, 36/76.

المشركين ورسوله “Allah ve Resûlü Allah’a ortak koşanlardan uzaktır.”¹⁹ gibi Kur’ân âyetlerini örnek vererek bunlarda i’râba dikkat etmeyerek yanlış okumanın, yani hatalı i’râbın, küfre yol açacağından bile söz etmiştir.²⁰ İlk âyette “ما يعلنون” ifadesi atıf harfi olan “vav” ile önceki “ما يسرون” kelimesine atfedilmiştir. Bunu atıf olarak okumamak anlamın bozulmasına yol açar. Aynı şekilde aynı âyetin ilk ifadesindeki “لا” edatını “lâ-ı nahiye” kabul ederek fiilin sonunu cezm okumak gerekir. İkinci âyette ise i’râbın önemine ve anlamı belirlemedeki rolüne işaret etmek amacıyla sürekli kullanılan bir âyettir.

Günümüzün dilcilerinden Temmâm Hassân²¹ (1918-2011), i’râbı, ‘sözün manasını anlama çabası olarak’ kabul etmektedir. Bunun sadece kurallardan oluşan nahivle sağlanmayacağını, sarf ve sesbilimin ulaştığı sonuçlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. O, i’râb anlam ilişkisine dilbilgisel/gramatik ilişkiler yanında sarf ve sesbilimin verilerini de ilave etmektedir. Hassân fikrini şu cümlede özetler: “*Bir metnin anlaşılması seslerin, yapıların, karinelerin görevlerine ve ilişkiler sistemine bağlıdır. Bunların tümü zihinde ancak dilsel çözümleme amacıyla ayrılabilir. Yapıda ise bunlar birbirinde ayrılamazlar.*”²²

İ’râbın manayla olan ilişkisi hakkında günümüze kadar pek çok eser kaleme alınmıştır. Tabii ki özellikle lafız-mana ilişkisi hakkında daha çok eser yazılmıştır. Bu konu sadece Arap dilbiliminde değil, belağat, fıkıh gibi diğer ilim dallarının da ilgi alanına girmiş ve pek çok âlimin üzerinde çaba sarfettiği hususlardan birini oluşturmaktadır. İ’râb mana ilişkisi mevzusu, yukarıda zikretmeye çalıştığımız açıklama ve bu konu hakkında âlimlerin yapmış oldukları beyanatlarına binaen özetle şunu söylememiz mümkündür:

¹⁹Tevbe, 9/3.

²⁰Ebû Hayyân, Ali b. Muhammed b. Abbâs et-Tevhîdî, *el-Besâ’ir ve’-Zehâ’ir*, (thk. Ahmed Emin es-Seydî Ahmed es-Sakr), Matbaatu’t-Te’lif, Kahire, 1953, s. 182.

²¹Arap dünyasında modern dil araştırmalarının öncülerindedir. Batı dünyasında son asırlarda gelişme kaydeden modern gramer ve dil araştırmalarının etkisinde kalan Temmâm Hassân, Arap grameri ve dil biliminde birçok yeni fikir ve yaklaşım ortaya koymuştur. Onun *el-Luğatü’lu’Arabîyye: Ma’nâhâ ve Mebnâhâ* adlı kitabı Arap dili incelemelerinde çığır açmış üç temel eserden biri kabul edilmiştir. Diğer ikisi Sîbeveyhî’nin *el-Kitâb*’ı ile Abdülkâhîr el-Cürçânî’nin *Delâ’ilü’l-i’câz*’ıdır. Sîbeveyhî’nin eserine *el-Kitâb* denildiği gibi Temmâm’ın eseri de *el-Kitâbü’l-Cedîd* diye nitelenmiştir. Buna bağlı olarak kelâmın anlamının belirlenmesi ve yorumlanmasında üç teori ortaya konmuştur. Bunların ilki Sîbeveyhî’nin temsil ettiği âmil/avâmil nazariyesi, ikincisi Cürçânî’nin temsil edip esaslarını ortaya koyduğu nazım teorisi, üçüncüsü de Temmâm Hassân’ın temsil ettiği karîneler teorisidir. (İsmail Durmuş, “Temmâm Hassân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2016, c. Ek-2, s. 596-597)

²²Temmâm Hassân, *el-Luğatü’l-Arabîyye: Ma’nâhâ ve Mebnâhâ*, Alemu’l-Kutub, Kahire, 1973-1979, s. 185.

Nahiv ve i'rab, Arapça herhangi bir metnin anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Ancak metnin sadece i'râbla anlaşılabilceğini iddia etmek de mümkün görünmemektedir. Çünkü pek çok cümle, i'râb açısından bir bozukluk ve eksiklik taşımamasına rağmen tam olarak anlaşılmamaktadır. Burada i'râb haricindeki karinelere (konuyla ilgili olan ipuçlar, işaretlerden) faydalanması icap eder. Özellikle âyet ve hadis metinlerinin anlaşılabilmesi için i'râb dışındaki karinelere faydalanılarak eksiksiz bir şekilde mana verilebilir. Fakat bir ibarenin cümledeki fâil, mefûl, izafet, sıfat-mevsûf, bedel, atfu beyan, atfunesak, te'kid, hâl; harf-i cerrin kelimeye gelerek cümlenin anlamını nasıl değiştirdiğini ve bunlara benzer birçok konuda i'râb fonksiyonlarına vakıf olunması, i'râbla gerçekleşir.²³

Bu durum sadece Arapçaya mahsus değildir. Bütün dillerde cümleleri oluşturan öğelerin konumları, o cümlenin anlamını vermektedir. Ya da mütekellim açısından bakıldığında bir anlamı muhataba iletmek isteyen bir kimse, bu anlamı ifade edecek şekilde cümlenin öğelerini düzenlemesi gerekmektedir. Böylece muhatap, cümlenin öğelerinin konumlarına göre anlama ulaşabilir. Örneğin; özne, yüklem gibi cümlenin temel öğeleri ve yan öğeleri bulunmaktadır. Anlam bu öğeler yoluyla muhataba aktarılmaktadır. Özne, yüklem ve tümleç gibi öğelere kelimeler doğru yerleştirilmediğinde, anlam da doğru aktarılmamış olur. Bütün dillerde geçerli olan bu durum Arapçada özellikle Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması, âyetleri oluşturan kelimelerin ve cümlelerin nahvî konumlarının doğru tespitine bağlı olmaktadır. Dolayısıyla mananın tam olarak anlaşılması için, i'râb unsuru tek başına yeterli olmasa da en önemli faktördür.

Bundan dolayı i'râb tam bilinmeden herhangi Arapça bir metne doğru anlam verebilmenin mümkün görülmemesi, i'râbın iyice anlaşılıp pekişmesi ve özellikle onu teoride okuyup geçmeden, bunu pratiğe dökülmesi icap eder. Yani i'râb sadece teoride okunup geçilmemeli, bu pratikte kullanılmakla ancak pekişmesi sağlanır. Yoksa bu sadece kuru ezberden ve ezbercilikten öteye geçmeyecektir.

²³Temmâm Hassân, *el-Luĝatu'l-Arabiyye*, s. 187-188. Geniş bilgi için bkz. Tantâvî, Ahmed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhât*, Dâru'l-Maarif, Kahire, ty.

Yani teoride öğrenilen i'râb konusunun iyice pekişmesi için onu pratik olarak tatbik etmekle bu elde edilebilir. Dolayısıyla i'râb, herhangi bir nahiv kitabından okunduktan sonra bunun kalıcı olması için amelî boyutu mutlaka tatbik edilmelidir. Aksi takdirde bu mevzu havada kalmış olur.

3. İ'râb Çeşitleri

Arapça gramerinde mu'rab (âmillerin etkisiyle kelimenin sonunda meydana gelen değişme) kelimelerin i'râbı lafzî, takdirî ve mahallî olmak üzere üç bölümde incelenir. İ'râb, kelimedede açıkça gözüktüğünde lafzî, kelimenin sonunda var sayıldığında takdirî, sonunda gözükmeyişi ya da var sayılmadığında ise mahallî i'râb adı verilir.²⁴

Kelimenin i'râbında asıl olan, ref' halinde damme, nasb halinde fetha, cer halinde esra vecezime halinde de harekenin hazf edilmesiyle i'râblanmasıdır.²⁵

Ayrıca kelime sonunun değişmesi, hareke, hazf, sukûn ve harfle olmaktadır.

Hareke ile i'râba örnek, يَقُومُ زَيْدٌ Buradaki "زَيْدٌ" kelimesinin i'râbı harekeyle olmuştur. Hazfle i'râba örnek; لَمْ يَر / O görmedi. Cümlesindeki "ير" muzari fiilinin sonundaki illetli "ي" harfinin cezm edatı olan "لم" âmili nedeniyle düşmesi gibi. Sukûn ile i'râba örnek, لَمْ يَقُمْ / O dönmedi. Cümlesindeki muzari fiilinin sonunun cezm olması gibi. هُوَ لَأَحْوَنُ هَذَا رَجُلَانِ Müsenna elifi ile هُوَ لَأَحْوَنُ cümlesindeki cem' vavı ise harfle i'râba bir misaldir.²⁶

3. 1. Lafzî i'râb

Lafzî i'râb, mu'reb (aldıkları âmilden dolayı kelimenin sonunun değişmesi) bir kelimenin üzerindeki i'râb alametinin açıkça görülmesidir. Lafzî i'râb kavramı yerine açık i'râb anlamında الإعراب الظاهر terimi de kullanılır.²⁷ İ'râbı engelleyici hiçbir şeyin olmaması, bu çeşit i'râbın özelliğidir.

²⁴Mehmed b. Pîr Ali (İmam Birgîvî), *Avamil ve Tercemesi*(Haz. Nevzat H.Yanık ve M. Sadi Çöğenli), Ankara, 1997, s. 28. Ayrıca bkz. es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 36.

²⁵İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, ty., s. 63; Muhammed b. Abdurrâhîm b. Muhammed el-Ömerî el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, İstanbul, 2018, s. 10.

²⁶İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 64.

²⁷İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 64.

Örnek olarak; “جاء زيدٌ- زيداً رأيتُ-مررتُ بزيدٍ” /Zeyd geldi. –Zeyd’i gördüm. – Zeyd’e uğradım.”²⁸ Zikredilen cümlelerin tümünde “زيد” kelimesinin sırayla damme, fetha ve kesra şeklindeki i’râbına mani olan herhangi bir şey yoktur.

3.2. Takdirî i’râb

Telaffuzda ağırlık (istiskâl) ve harekeyi kabul etmemesi hareke imkânsızlık (teâzzur) gibi engellerden dolayı i’râb işaretleri kelimenin sonunda görülmez. Bu durumda o kelimeye i’râb alameti takdîren verilir. Buna takdirî i’râb denir. Misal olarak; “غلامي /hizmetçim”, “القاضي/hâkim”, “الفتى/ genç”, “يدعو /çağırıyor” kelimelerinin hepsi damme ile merfû olarak i’râb edilmeleri gerektiği halde çeşitli nedenler buna engel olmaktadır. Örneğin; “القاضي” ve “يدعو” kelimelerinin sonundaki vav veya harflerine damme harekesi ağır gelmekte, “الفتى” kelimesinde ise elif harfi hareke alamamakta (imkânsız olmakta), “mütakellim ya” sı bulunduğundan “غلامي” kelimesinde de damme görülmemektedir.²⁹

Takdirî i’râbların belirlenmesi lafzî i’râba göre daha zordur. Çünkü hangi kelimenin sonuna, hangi i’râb hareketlerinin takdirî olduğunu bilmek icab eder.

Takdirî i’râb şu isimlerde görülmektedir:

3.2.1. Mankûs İsimler: Bunlar, الرائي-القاضي- الوالي misallerindeki gibi, sonu “ya” ile biten ve sondan bir önceki harfinin harekesi kesra olan isimlerdir. Bunlarda ref‘ alameti takdiri damme, cerr alameti takdiri kesra ve nasb alameti ise zahiri fethadır. Başka bir ifadeyle, bu kelimelerin sonunda, makabli kesra olan ya-i lazime bulunmaktadır. Bu gibi kelimelerde ya üzerine damme ve esre ağır geldiğinden ref‘ hallerinde damme, cer hallerinde kesra takdir edilir. Nasb hallerinde ise, fetha hafif olduğundan fetha ile i’râblanırlar. Örnek: جاء القاضي \ رأيتُ القاضي \ مررتُ بالقاضي³⁰

3.2.2. Maksûr İsimler: العصى-الفتى- الكبرى gibi sonunda elif-i lazime olan kelimelerdir. Bunlarda ref‘ halindedamme, nasb halinde fetha, cerr halinde ise kesra takdir edilir. Zira kelimenin sonundaki elif harfi, harekeyi kabul etmemektedir. Örnek: جاء الفتى \ رأيتُ الفتى \ مررتُ بالفتى

²⁸İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, s. 64. Geniş bilgi için bkz. el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s. 10-11.

²⁹İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, s. 65.

³⁰İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, s. 91. Ayrıca bkz. ez-Zübeydî, *Tabakatu’n-Nahviyyîn ve’l-Luğaviyyîn*, s. 112.

gibi. İmkânsızlık, ağırlık gibi birtakım engellerden dolayı i‘râb işaretleri kelimenin sonunda görülmez. Bu durumda o kelimeye i‘râb alameti takdîren verilir.³¹

3.2.3. Mütekellim Zamirine Birleşen İsimler (المضاف الى ياء المتكلم):

Birinci tekil şahıs zamiri olan mütekellim “ya” zamirine birleşen isimlerin her üç i‘râb hali de takdirîdir. Örneğin; هذا أبي رأيتُ أبي ومررتُ بأبي Cümlesindeki “أبي” kelimesinin üç hali de takdiri i‘râbtır.³²

3.2.4. Sonunda Elif Harfi Bulunan Mu‘telFiiller

Özürden dolayı (te‘azzûr) elif harfi hareke kabul etmediğinden ref^h halindedamme, nasb halinde fetha takdir edilir. Cezim hali ise son harfin hazfedilmesiyle olur. Örnek: ³³يخشى زيداً \ لن يخشى عمرو \ لم يخش

3.2.5. Sonunda (و) Vav ve (ي) Ya Harfi Bulunan Nakıs Fiiller

Vav(و) harfi üzerine damme ağır geldiğinden ref^h halinde damme takdir edilir. Nasb halinde fetha, cezim halinde ise (و) harfinin hazfedilmesi ile irablanır. Örnek: ³⁴زيدٌ يدعو أزيدٌ يرمي \ لم يدعُ زيدٌ \ لن يدعو زيدٌ

Yapılan bu açıklamalardan sonra telaffuzu kolay olduğundan dolayı fethanın (ي) üzerinde isimlerde ve fiiller de zahir olduğu, (و) üzerinde de sadece fiiller de zahir olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Mahallî‘râb

Âmillerin etkisiyle sonu değişmeyen kelimelerin ya da cümlelerin i‘râb çeşididir. Başka bir ifadeyle, metni kelimelerin cümledeki konumlarını belirleyebilmek, konumunun hangi i‘râb alametini alması gerektiğini ifade etmek için mahallî i‘râb ıstılahı kullanılır. Mahallî i‘râb, genellikle mebnî kelimelere has bir olgudur. Ancak mebnî kelimelerin tümü mahalleni‘râb edilmezler. Mevsûl isimler (الاتي/التي/الذي), muttasıl ve munfasıl zamirler (هي/ك/انت/هو), ism-i işaretler, ism-i istifhamlar gibi mebnî kelimelerde mahallî i‘râb yapılır.³⁵

³¹İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 65; el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s. 11.

³²İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 69.

³³İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 91-92.

³⁴İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 92.

³⁵es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 52.

Örneğin; “هذا قلمٌ/ *Bu bir kalemdir.*” Cümlesinde “هذا” kelimesi mebnî olan isimlerdendir.

Mahallî i'râb, müfred kelimelerde yapıldığı gibi, bileşik ya da yan cümleciklerde de yapılmaktadır. Ancak kelimelerde olduğu gibi bütün yan cümleciklerde mahallî i'râb yapmak mümkün değildir.

4. Âyetlerin Anlaşılmasında İ'râbın Rolü ve Önemi

Âyetlerin delâlet ettiği manaların belirlenmesi için i'râbının iyi bilinmesine ihtiyaç duyulur. İ'râb bilinmediğinde, âyete veya herhangi bir Arapça metne anlam verebilmek imkânsız gibi görünmektedir. Anlam verilse de, ya eksik anlam verilir, ya da âyetin siyak-sibakı tam anlaşılmadan yanlış sebebiyet verilmiş olur.

İ'râb denilince, kelimelerin veya cümlelerin, mübtedâ, haber, fâil, mef'ûl vb. nahvî konuların (cümledeki konumu ve cümlenin ögesi) ifadesi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, ref', nasb, cerr, cezm gibi nahvî konuların göstergesi anlamında da i'râb teriminin konusu açısından da kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle i'râb teriminin kullanıldığı bu iki açığa göre i'râb anlam ilişkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır.³⁶

Cümleleri oluşturan ögelerin konuları, o cümlenin anlamını vermektedir. Ya da mütekellim açısından bakıldığında bir anlamı muhataba iletmek isteyen bir kimse, bu anlamı ifade edecek şekilde cümlenin ögelerini düzenlemesi gerekmektedir. Böylece muhatap, cümlenin ögelerinin konularına göre anlama ulaşabilir. Örneğin; özne ve yüklem gibi cümlenin temel ögeleri ve yan ögeler bulunmaktadır. Anlam bu ögeler vasıtasıyla muhataba aktarılmaktadır. Özne, yüklem ve tümleç gibi ögelere kelimeler doğru yerleştirilmediğinde anlam da doğru aktarılmamış olur. Bütün dillerde geçerli olan bu durum Arapçada özellikle Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması, âyetleri oluşturan kelimelerin ve cümlelerin nahvî konularının doğru tespitine bağlı olmaktadır.³⁷

Kur'ân'ın daha doğru anlaşılması için büyük çabalar sarfedilmiştir. Bu çabaların en önemlilerinden biri i'râbu'l-Kur'ân çalışmalarıdır. İ'râbu'l-Kur'ân ilmi;

³⁶Abacı, Harun, *Kur'an'ın Anlam Farklılaşmasına İ'râbın Etkisi -Âlusî Tefsiri Örneği-* (Doktora Tezi) Sakarya, 2015, s. 95

³⁷Abacı, *Kur'an'ın Anlam Farklılaşmasına İ'râbın Etkisi*, s. 98.

Kur'ân terkiplerinin nahiv kurallarına göre i'râb vecihlerinin açıklanmasıdır. Başka bir deyişle İ'râbu'l-Kur'ân; Kur'ân'ı hatasız okumak veya Kur'ân'ı açıklamak ve tefsir etmektir.³⁸ İ'râbu'l-Kur'ân'ın ortaya çıkışının temel nedeni kelimenin son harekesinin hatalı okunması olduğu genel kabul gören bir görüştür. Nitekim Ebü'l-Esved'in(ö. 69/688)Kur'ân'iharekelemeye sevk eden sebeplerden biri olarak bir bedevînin *“Allah ve Resûlü, müşriklerden uzaktır”*³⁹ âyetindeki *“الله بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ”* kelimesini *“الله بَرِيٌّ”* şeklinde kesrali olarak yanlış okuması zikredilmektedir.⁴⁰ Kelime kesrali okunduğunda âyetin anlamı: “Allah, müşriklerden ve Resûlün'den uzaktır” şeklinde büyük bir yanlışla sebep olmaktadır.

Bu durumda anlamın tamamen farklı ve bozuk olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kelimenin son harekesi hatalı okunduğunda, i'râb yönünden cümlenin anlamı yanlış anlaşılmasına ve önü açık te'villere de götürmeye sebep olur. Bundan dolayı gerek Kur'an-ı Kerîm'in herhangi bir âyeti gerekse herhangi Arapça bir metni okunurken bunun doğru okunmasına çok dikkatli olunmalıdır. Aksi takdirde bu mevzu, yanlış anlam farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olur ve özellikle bu konu hakkında kötü niyetli olanlara açık kapı bırakılmış olur.

Bunun için i'râbın mercilerini ve harici karineleri iyi bilinmeden ve hazmedilmeden Kur'an âyetlerine doğru anlam vermek çok zor olur. Çünkü yukarıda zikredilen âyette de görüldüğü gibi, bir kelimenin sadece son harekesini yanlış okumak, bazen cümlenin genel mefhumunun yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Zaten Ebu Esved ed-Duelî (ö. 69/688), Yahyâ b. Ya'mer (ö. 89/747), Halîl b. Ahmed gibi âlimlerin Kur'ân'ın harekeleme ve noktalama faaliyetlerin tekliflerini kabul edip bu faaliyetleri yerine getirmelerinin temel sebepleri arasında, o dönemde yaşayan bazı insanların Kur'an-ı Kerîm'in i'râbına dikkat etmeden yanlış okumaları yer almaktadır.

5. Kur'ân'da İ'râb Farklılıklarını Ortaya Çıkaran Faktörler ve Bunların Anlam Üzerindeki Etkileri

Arap dili ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm i'râb durumlarını mümkün kılmaktır. Kelâmın oluşturduğu cüzler lâfzî ve manevî bağlarla birbirine bağlanmakta ve bu

³⁸Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4, 198.

³⁹Tevbe, 9/3.

⁴⁰Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemaleddin Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985, s. 20.

bağlamlarla keâm bir bütün oluşturur. Kelâmı oluşturan birimler arasındaki ilişkinin ve kelâmın cüzlerini birbirine bağlayan lafzî rabitaların (harfler) delâletin anlaşılması nisbetinde, i'râbhalleri taaddüt etmektedir. Suyûtî (ö. 911/1505), bu bağlamda Allâh'ın (c.c) kitabında bir takım sırları ve incelikleri keşfetmek isteyen kimselerin kelimeye, kelimenin yapısına (siğasına) ve kelimenin cümle içerisindeki mübtedâ, haber, fâil, mef'ûl, hâl, sıfat, bedel, te'kid, atf gibi i'râb konularının bilmesini gerekli görmektedir.⁴¹ Suyûtî, ayrıca lafzın muhtemel bütün zahiri i'râb hallerinin Kur'ân ilimlerinde mütehassis âlimlerce bilinmesi gerektiğini ifade ederek bu bağlamda birkaç örnek de zikretmiştir:

Suyûtî; سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى “*Yüce Rabbinin adını tesbih et!*”⁴² âyetinde geçen الْأَعْلَى kelimesinin, diğer kelimelerle ilişki biçimine göre i'râbının çeşitlendiğini belirtmektedir. Nitekim الْأَعْلَى kelimesinin, âyette geçen رَبِّكَ kelimesine sıfat olabileceği gibi, اسْمَ kelimesine de sıfat olabilmektedir.

Suyûtî, mananın asıl, i'râbın ise onun ferî olması kuralından hareketle, i'râb farklılıklarının meydana gelmesinden mananın rolüne vurgu yapmak için getirdiği şu âyet, konuya iyi bir örnek teşkil etmektedir: “وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ إِمْرَأَةً” “*Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmazsa...*”⁴³ âyetindeki كَلَالَةً lafzı, kendisine yüklenen manaya göre i'râblanmaktadır. Şöyle ki: Bu lâfız, ölen kişi manasında yorumlandığı takdirde, lafzın cümledeki i'râb konumu hâl olmaktadır. Buna göre يُورَثُ fiili ya haber ya da sıfat olmaktadır. رَجُلٌ fiili, كَلَالَةً kelimesinin sıfatı olduğunda كَانَ tam fiil olur. كَلَالَةً lafzı hâl olarak değil, haber olarak i'râblandığı takdirde ise كَانَ nâkıs fiil olur. Şayet كَلَالَةً kelimesi, vâris olan kimseler anlamında kullanılırsa bu durumda muzâf (ذا كلاله) takdir edilir. Akraba manasında kullanıldığı takdirde ise كَلَالَةً kelimesi, mef'ûlun lieclihi (sebeplendiren mef'ûl) olur.⁴⁴

İ'râb farklılıklarını oluşturan temel faktörlerden birisi de Kur'ân-ı Kerîm'in kendine özgü metinsel yapısıdır. Söz dizimindeki orijinallik yani harflerin kelimelerle, kelimelerin cümlelerle, cümlelerin sûrelerle olan kusursuz nazım örgüsü,

⁴¹es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ty., I, 576; Ülgen, Emrullah, *Kur'ân'ın Yorumlamasında İ'râbın Rolü (İ'râbu'l-Kur'ân)*, Ankara, 2014, s. 158.

⁴²A'lâ, 87/1.

⁴³Nisâ, 4/12.

⁴⁴Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 576.

i'râb çeşitliliğini oluşturan temel faktörlerdendir. Bu faktör, kendi içerisinde diğer faktörleri de ihtiva etmektedir.⁴⁵

إِنْ هُدَانِ ifadesinin okuyuş biçimlerine ve bunlara bağlı olarak i'râb farklılıkları meydana gelmiştir:

Birinci durum; إِنْ kelimesi şeddeli, هُدَانِ kelimesi de onun ismi olarak mansûb şekilde (هذین) okunmuştur. İkinci durum; إِنْ kelimesi şeddeli, هُدَانِ kelimesi de merfû biçimde yani elîf ile okunmuştur. Üçüncü vecih; إِنْ kelimesinin aslı şeddeli olmakla birlikte tahfif amacıyla sâkin kılınmıştır. Ukberî, bunun zayıf bir yorum olduğunu söylemektedir.⁴⁶ Mekkî, i'râba elverişli olması ve resm-i hatta uygun olması nedeniyle bu kıraât şeklinin hasen olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷

⁴⁵Ülgen, *Kur'an'ın Yorumlamasında İ'râbın Rolü*, s. 158.

⁴⁶el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'an*, II, 566; Mekkî, Ebû Muhammed b. Hamuş b. Muhammed b. Ebî Tâlib, *Müşkilul'ârabi'l-Kur'an*, Beyrut, 1998, , II, 171.

⁴⁷Mekkî, *Müşkilul'ârabi'l-Kur'an*, II, 171.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÂSİN SÛRESİ BAĞLAMINDAİ'RÂB MANA İLİŞKİSİ

1. YâsînSûresi

Bu sûre-i kerîme, iman esasları ilminin ana prensiplerini, peygamberlik, davet şekli, geçmiş ümmetlerin durumları, kulların yaptığı fiillerin Allah Teâlâ'ya dayanması, tevhidin ispatı, zıtlığın olmayışı, kıyamet alâmetleri, haşır ve yeniden dirilme gibi muteber meseleleri açıklamaktadır.

1.1. Genel Bilgiler

Yâsîn Sûresi, Mekke döneminde inmiş olup Cin sûresinden sonra nazil olmuştur. İsimleri: “Azîme”, “Muimme”, “Müdafî'a-i kadiye” ve “Kalbu'l-Kur'an” de denilmiştir. Kalbu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın kalbi, Müdafî'a-i Kâdiye, sahibinden (onu okuyan ve onunla amel eden kişilerden) her türlü fenalığı defeden, Muimme, sahibine dünya ve ahiretin hayatım kazandıran, ondan dünya ve ahiretin korkularını gideren ve Azîme ise, sahibi Allah'ın yanında şerefli olarak zikredilmektedir. Yâ ve sin harflerinin ne demek olduğu hakkında, âlimlerin farklı yorumları vardır. Fakat bu iki harfin gerçek manasını Allah bilir.⁴⁸

Âlûsî bu sûre hakkında şöyle nakleder: “Ebû Nasr Seczî, İbâne'de “hasen” diyerek diyerek Hz. Aişe (r.a)'dan şöyle rivayet etmiştir: Hz. Aişe (r. anha) demiştir ki, Resûlullah (a.s.) şöyle b0uyurdu: “*Kur'an'da bir sûre vardır, Allah katında 'Azîme' diye anılır. Sahibi kıyamet günü Rebia ve Mudar'dan daha çokları hakkında şefa'at eder. O, Yâsîn Sûresi'dir.*”⁴⁹ Said b. Mansur ile Beyhakî deHassan b. Atiyye'den rivayet etmiştir ki, Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Yâsîn Sûresi'ne Tevrat'ta Muimme denilir. Sahibine dünya ve ahiret hayrını genelleştirir ve onun dünya ve ahiret sıkıntılarına karşı koyar, dünya ve ahiret korkularını yok eder. Buna Müdafî'a-i Kâdiye de denir. Sahibinden her kötülüğü men eder ve her hayırlı ihtiyacı karşılar.*”⁵⁰

⁴⁸Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1971, V, 4002.

⁴⁹e1-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihabuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, XXII, 209.

⁵⁰e1-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, XXII, 209.

Tirmizî ve Süfyân b. Vekî‘ tarikinden Katâde hadisiyle Enes’ten Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: “*Her şeyin bir kalbi vardır, Kur’ân’ın kalbi de ‘Yâsîn’dir. Her kim Yâsîn Sûresi’ni okursa, Allah onun okuyuşuna on kere Kur’ân okuma sevabı yazar.*”⁵¹ diye rivayet etmiş ve buna garib bir hadistir demiştir.

Âlûsî şunu da belirtir: “*Zikredilen rivayetlere bakarak Yâsîn’in Kur’ân’ın kalbi olduğunu belirterek bu, onun isimlerinden biri sayılır. İmam Gazalî buna bir gerekçe olmak üzere bu sûrede haşrin ve neşrin (kıyamet olaylarının) en edebî ve en güzel bir şekilde anlatılmış olduğunu, haşri ve neşri kabul etmenin de imanın kalbi mevkiinde bulunduğunu söylemiştir. İmam Fahreddîn er-Râzî de bunu beğenip desteklemiştir.*”⁵²

1.2. Fazileti

Yâsîn Sûresi, Müslümanlar tarafından çok okunan bir sûredir. Diğer surelere nazaran daha fazla rağbet görmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s)’in bu sûre hakkında söylediği ve okunmasını tavsiye ettiği çeşitli hadisler vardır. Bu hadislerden bazıları şöyledir:

“*Her şeyin bir kalbi vardır. Kur’ân’ın kalbi de Yâsîn’dir. Kim Yâsîn’i okursa, Allah onun okumasına, Kur’ân’ı on kere okumuş gibi sevap yazar.*”⁵³

“*Yâsîn, Kur’ân’ın kalbidir. Allah’ı ve ahiret gününü arzu ederek Yâsîn okuyan kimsenin geçmiş günahı affedilir. Onu ölülerinize okuyunuz*”⁵⁴ İbn Abbas’ın da bu sûrenin son âyeti hakkında, “*Yâsîn’in onu okumanın niçin bu kadar faziletli olduğunu bilmiyordum; meğer bu âyetten dolayı imiş.*”⁵⁵ dediği nakledilir.

Bu hadislerden anlaşıldığı gibi, Yâsîn’i okuyarak sevabını ölülerin ruhuna bağışlamak caizdir. Ancak Kur’ân’ın dirilere nâzil olduğu ve insanların, onun manasını anlayarak, emir ve yasaklarına uygun bir şekilde hayat sürdürmeleri için gönderildiği unutulmamalıdır.

Hadislerin sıhhat durumu tartışmalı olmakla beraber, öteden beri İsalâm âlimleri Resûlullah’ın bu sûreye özel bir ilgi gösterdiği kanaatini taşımışlar ve müslümanlar da Kur’an tilavetinde ona ayrı bir yer vermişlerdir. Bu nedenle Yâsîn

⁵¹Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur’ân*, 7; Ahmed b. Hanbel, V, 26; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur’ân*, 21.

⁵²el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi't-Tefsîri'l-Kur’âni'l-Azîm*, XXII, 208.

⁵³Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur’ân*, 7; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur’ân*, 21.

⁵⁴Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 20; İbn Mace, *Cenâiz*, 4; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 26-27.

⁵⁵ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzîl*, III, 294-295.

Sûresi için özel tefsirler kaleme alınmıştır. Ölülere Yâsîn okunmasıyla ilgili hadiste “ölmek üzere olanlar”ın kastedildiği kanaati hâkim olmakla beraber, bunu öldükten sonra veya ölünün kabri başında okunacağı şeklinde anlayanlar da vardır.⁵⁶

2. Yâsîn Sûresi’nde İ’râb Farklılıkları Oluşturan Faktörler ve Bunların Anlam Üzerindeki Etkisi

Burada Yâsîn Sûresi’nde geçen nahvî açıdan gerek cümle içerisinde gerekse âyet içerisinde zikredilen i’râbın farklı yönlerini oluşturan amiller ve bunların manaya olan etkisi üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Konunun anlaşılması açısından önce verilen alt başlık hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, konunun pekişmesi hasebiyle konuyla ilgili örnekler verilmeye çalışılacaktır.

2.1. Mübtedânın Hazfedilmesi

Hem isim cümlesinde hem fiil cümlesinde bazı durumlarda mübtedâ, zikredilmeyip hazfedilir. Bu durumda cümlenin i’rabı yapılırken mübtedânın hazf olması, cümlenin anlamından veya siyak-sibak ilişkisinden çıkarılabilir.

Mübtedânın hazfedilmesinin caiz olduğu yerler:

Bir sorunun cevabında mübtedâ hazfedilir. Örnek: كَيْفَ سَعِيدٌ؟ diyen birine cevap olarak مُجْتَهَدٌ denilince mübtedâsı caiz olarak lafzî karineden dolayı hazf olmuştur. Takdiri: هُوَ مُجْتَهَدٌ şeklindedir. Yine aklî bir karinenin varlığıyla mübtedâ caiz olarak hazfedilir. Mesela hilali gözetleyen birinin الهلال diye bağırması gibi. Bunun takdiri ise: هَذَا الْهَلَالُ şeklindedir.⁵⁷

Örnek: تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ “(Bu Kur’ân) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.”⁵⁸

Âyette geçen تَنْزِيلَ kelimesi Nafi’, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Bekr gibi âlimler tarafından merfu okumuşlardır. Bu durumda mübtedâ hazfedilmektedir. Takdiri, هُوَ تَنْزِيلٌ şeklinde olmaktadır. Bu durumda âyetin manası “O (Kur’ân), aziz ve Rahim olan Allah tarafından indirilmiştir.”

⁵⁶Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4004.

⁵⁷el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s. 17.

⁵⁸Yâsîn, 36/5.

Bazı âlimler ise, bu kelimeyi masdar veya medh (övgü) olarakmansûb şekliyle okumuşlardır. Ebû Hayat, Yezîdî, Ebû Cafer ve Şeybe ise تَزِيل kelimesini, sıfat ve bedelun minh olmak üzere mecrûr şeklinde okumuşlardır.

Yukarıdaki âyetin manasını düşündüğümüzde hem i'râbî açıdan hem de mana açısından farklılık arzeder. Âlimlerin te'viillerine göre düşündüğümüzde ise sadece هو zamirini takdir ettiğimizde mananın nasıl değiştiğini görebiliriz. İmam Suyûtî ve başka ulemanın ifade ettikleri gibii'râbın manaya ne kadar etki ettiğini onun ayrılmaz parçası olduğunu ve cümleye farklı anlamlar verdiğini söyleyebiliriz. تَزِيل kelimesini övgü (medh), sıfat veya bedel olarak i'râbladığımızda da cümlenin farklı bir manaya geldiğini görebiliriz. Bu kelimeyi medh olarak düşündüğümüzde Kur'ân'ı övüp yüceltmış oluruz. Bunu sıfat veya bedel olarak kabul edersek, nahvî kaide olarak tabilerin metbuûna birkaç durumda uymaları gerekir. Dolayısıyla bir cümlede bir kelime değil, sadece bir harekenin bile değişmesiyle i'râbın manaya büyük oranda etki ettiğini söyleyebiliriz.

2.2. Nidâ Harfi Olan ي'nın Hazfedilmesi

Münâdâ, çağrılana (ünlenene) denir. Münâdâ, fiili mahzûfme'ûlun bihtir. Münâdânın mahzûf fiili (أَدْعُو) veya (أُنَادِي) dir. Münâdânın önüne umûmiyetle nidâ (نِدَاء) (seslenme, çağırma, sesleniş, hitap şekli, davet, yardım isteme sözü, haykırış vb.) harflerinden biri getirilir. Nidâ harfleri ise şunlardır:

يَا، أَيَا، هَيَا، أَيُّ، أ

Zikredilen harflerin münâdâ kullanımında uzak, orta ve yakın anlamlarda kullanılırlar. هَيَا harfleri uzaklık için, أَيُّ harfleri ise yakınlık için kullanılır.⁵⁹

Not: Arapçada nidâ genelde (يَا) harfi ile yapılır. Örneğin:

يَا أَرْحَمَ (Ey Abdullah!) يَا عَبْدَ اللَّهِ! (Ey efendi!) يَا سَيِّدُ! (Ey Hasan!) يَا حَسَنُ!
يَا سَلَاةَ الدِّينِ! (Ey merhametlilerin en merhametlisi!) يَا رَاحِمِينَ!

Nidâ harfi يَا olduğu zaman hazfedilmesi çoktur. Münâdâ, alem (özel isim) olarak geldiğinde, nidâ harfi hazfedilebilir. Misal: يوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا "Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç!"⁶⁰ Âyetin takdiri: يَا يوسُفُ. Yine münâdâ muzaf olarak gelince de nidâ harfi hazfedilebilir. Örnek: فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

⁵⁹el-Meylânî, Şerhu'l-Muğnî, s. 100.

⁶⁰Yusuf, 12/29.

“...Gökleri ve yeri yoktan var eden...”⁶¹ Âyetin takdiri: يَا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ şeklinde olur.⁶²

Örnek-1: يس “Yâsîn”⁶³

“Yâsîn” kelimesi, hurûf-u mukataâdan olup bu gibi kelimelerin manasını, bazı ulemaya göre sadece Cenab-ı Allah bilmektedir. Bazılarına göre ise, bu kelimelerin Allah ile Hz. Peygamber arasında birer şifredir. Bazılarına göre ise, Kur’ân-ı Kerim’de yirmi dokuz sûrenin başında yer alan bu gibi harflere “Hurûf-i mukattaa” veya “Mukatta’ât” (Arap alfabesindeki adlarıyla, tek tek okunan harfler) denir. Anlamlarını kesin olarak bilmediğimiz bu harfler üzerinde tefsir âlimleri çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Bunlar arasında, bu harflerin; başında bulunduğu sûrenin adı, ya da Allah Teâlâ ile Hz. Peygamber arasında birer şifre olduğu görüşleri ağırlık kazanmıştır. يس kelimesi, sûre için bir isimdir. كهليل örneğinde olduğu gibi.⁶⁴

Buradaki يس kelimesini, çoğu âlimler bunu sâkin nûn şekliyle okumuşlardır. Burada zikrettiğimiz يس kelimesinin başındaki nidâ harfi olan (seslenme edatlarından) ه harfi hazfe gitmiştir. Aslı da; “يا يس” dir. Fârisî şöyle demiştir: Eğer “يا” nidâ harfi olarak imâle yapılırsa, “يا” harfini يس’e imâle ederek okumak daha layıktır.

Kelbî يس ‘i tefsir ederek bunu “يا إنسان” yani “Ey insan!” şeklinde tefsir etmiştir. O da bunun Tay luğatı olduğunu söylemiştir.

Zemahşerî bu konuda şöyle demiştir: “Eğer Yâsîn’in manası doğru ise aslının “يا أنيسين” şeklinde olması gerekir.”⁶⁵

İbn Ebî İshâk ve Ebû Semmâl يس kelimesini “يسين” u kesralı şekilde okumuşlar. Bunun aslının da iki sakin harfin yan yana gelmesi, birleşmesi demektir. Bu da i’râbın harekesi olarak (kaidesince) caiz değildir.⁶⁶

⁶¹En‘âm, 6/14.

⁶²el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s. 100-101.

⁶³Yâsîn, 36/1.

⁶⁴el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ’râbi’l-Kur’ân*, II, 668.

⁶⁵ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 313.

⁶⁶el-Halebî, Ahmed b. Yusuf el-Ma’ruf, *ed-Durru’l-Mesûn fi Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, VII, 243, 244, 245.

(يس)‘den sonra gelen (والقرآن) kelimesi, eğer önceki âyeti kalem saymazsak, buradaki و, kalem ve ibtida (başlangıç, başlama) dır. Eğer kalem sayarsak, öncekine atıftır.

Kısaca söylemek gerekirse, يس kelimesinin başında olmayan ي harfi hafifedilmiştir. Yani ي harfi düşmüştür. Bunu âlimler takdir ederek nidâ harfi olan ي'yı, يس'nin başına getirerek çoğunluğa göre, "Yâsîn" in Arap dilinin Tay kabilesi lehçesinde (يا أنيس) in kısaltılmışı olarak) "ey insan!" anlamına geldiği ve bununla Hz. Peygamber'e hitap edilmiş olduğu genellikle kabul edilir. Bunu i'râbî olarak düşündüğümüzde, bir nidâ harfini يس kelimesine takdir ettiğimizde mananın değiştiğini ve âyetin farklı bir boyut kazandığını görmüş oluruz. Bu da i'râbın manaya olan etkisinin bir göstergesidir diyebiliriz.

Örnek-2: يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ *"Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar."*⁶⁷

Yukarıda zikrettiğimiz âyetin başında olan يَا حَسْرَةً kelimesini âlimler genelde nasb üzere olduğunu beyan etmişler. Bunu da iki şekilde izah etmişler:

Birincisi: Bu kelimenin masdar üzere mansûb olması ve münâdânınmahzûf olmuş olması. Takdiri de: يَا هَؤُلَاءِ تَحَسَّرُوا حَسْرَةً şeklindedir.

İkincisi: Münâdânın nekre ve ğayri maksûde olmasıdır. Ama aslı mansûbtur.⁶⁸

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız يَا حَسْرَةً ifadesinde, hem münâda hafz olmuş hem de fiili hafifedilmiş olan تَحَسَّرُوا fiilidir. Dolayısıyla burada da münâdâ hafz olmuştur.

Burada i'râb-mana ilişkisi düşünüldüğünde, gerek hafz konusu, gerek âmil-ma'mûl ilişkisinin birbirinden ayırlamayacağı, gerekse i'râbın manaya neler kattığını ve manayı ne kadar genişlettiğini açıkça görebiliriz.

2.3. Haberin Mübtedâsının Hafifedilmesi

Bilindiği gibi Arapçada isim cümlesi, isimle başlayan cümleye denir. İsim cümlesi, iki öğeden oluşur. Birincisine kendisi ile cümle başladığı için mübtedâ,

⁶⁷Yâsîn, 36/30.

⁶⁸el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 259.

ikincisine de mübtedâdan bahsettiği yani, haber verdiği için haber denir. Mübtedâ “başlanılan” demektir.

Bazı durumlarda mübtedâ, zikredilmeyip hazfedilir. Bu durumda cümlenin i’rabı yapılırken mübtedânın hazf olması, cümlenin anlamından veya siyak-sibak ilişkisinden anlaşılabilir.

Örnek: “تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ” “(Bu Kur’ân) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.”⁶⁹

Yukarıda zikrettiğimiz âyetin تَنْزِيلَ ibaresini âlimler farklı şekilde okumuşlar ve i’râblandırmışlar. Nafi’, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Bekr bu kelimeyi ref üzere okumuşlar ve i’râb olarak da bu kelimenin haberin mübtedâsı hazfedildiğini belirtmişlerdir. Bunun takdiri ise; هُوَ تَنْزِيلٌ dir. Diğer âlimler ise bu kelimeyi masdar veya medh (övgü) olarak nasb şekliyle okuyup i’râblandırmışlar.

Yukarıda zikredilen kelimeyi mana olarak düşündüğümüzde ise bu ibarenin i’râbî olarak tıpkı ref şekliyle haberin mübtedâsı hazf olmuştur. تَنْزِيلَ ibaresi, fâili için muzâf bir masdardır. Bunun da مُنْزَلٌ masdarının manasında olduğu söylenmiştir.⁷⁰

Ebû Hayât, Yezîdî, Ebû Cafer ve Şeybe تَنْزِيلَ kelimesini, Kur’ân için sıfat ve bedelun minh üzere cer şekliyle okumuşlar.

Kısaca söylemek gerekirse, yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere ve zikredilen âyette تَنْزِيلَ ibaresi, gramer kaidesi olarak bakıldığında, haberin mübtedâsı hazf olmuştur. Neticede i’râb-mana ilişkisi cihetinde bakıldığında da bir bütün olarak düşünülürse, bu ibarenin i’râbî olarak ref şekliyle de haberin mübtedâsı hazf olmuştur. İbarenin hazf olmasıyla Arap gramerinin özellikle i’râb-mana boyutuna ayrı bir zenginlik katmıştır. Bir cümlede bir ögenin hazf olmasıyla i’râb konusundan habersiz olan birinin bu cümlenin analizini yapamaz ve cümleye yanlış anlam verebilir. Bunun için cümlenin çözümlenmesi, analizi dediğimiz i’râb olgusunun hem lafza hem manaya büyük etki ettiğini ifade edebiliriz.

⁶⁹Yasîn, 36/5.

⁷⁰el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 246.

2.4. Taalluk Fiilinin Hazf Olması

Taalluk Arapçada ilinti, irtibat, bağ, alaka, ilişkisi olma gibi manalara gelir. Nahiv açısından ise, fiilin harf-i cerle olan alakasıdır. Yani fiile gelen harf-i cerrin kelimeye kazandırdığı ilişkidir. Muteallik, bağlayan demek olup sadece harf-i cer ve zarflarda olur. Bazı muteallakı (kendisine bağlanılan) olmayan harf-i cerler vardır. Yani bu harf-i cerler mukadderdir yani cümleye takdir edilir. Bunlar ise; *ربّ\حاشا\عدا\خلاك* harf-i cerleridir. Örneğin; *في الدار تلميذٌ* “Evde bir öğrenci vardır.” Cümlesindeki *الدار* kelimesinin muteallakı mukadder olup (موجود) vb. efal-i âmme dediğimiz bir kelime getirilir. Bunlar cümleye “vardır, elde edilir, mevcuttur” gibi manalar katar. Harf-i cerlerin muteallakları (kendisine bağlanılan) altı şeyde olur: Fiil, masdar, ismu fail, ismi mef’ûl, sıfatı müşebbehe ve çok nadir olmakla beraber ismi tafdilde olur. İşte bahsettiğimiz bu taalluk (ilişkili olduğu öge) fiili bazen hazfedilebilir. Bu durumda ise, ilişkili olduğu ögeye bakılarak veya cümlenin genel anlamından çıkarılabilir.⁷¹

Örnek: *لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ* “(Bunun) hikmeti de (yakın) ataları azâb ile korkutulmamış, bu yüzden kendileri gaflet içinde kalmış olan bir kavmi (onunla) korkutmandır.”⁷²

Yukarıdaki âyet-i celîlenin başında geçen *لِنُنذِرَ* kelimesiyle ilgili çeşitli görüşler ve te’viller öne sürülmüştür. Bazılarına göre, *لِنُنذِرَ* kelimesinin *تَنْزِيل* (indirilmiş) fiiline taalluk olması veya *المُرْسَلِينَ* (gönderilenler) manasında olması caizdir. Yani bu fiilin bu lafızla taalluk fiilinin hazf olmasına delâlet eder. Yani: *أرسلناك لنُنذِرَ* (Biz seni onları uyarman için gönderdik.) ifadesiyle takdir olunur.

“ما”nın “ما أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ (yakın) ataları azâb ile korkutulmamış.) ifadesindeki “ما”nın “الذي” manasında olması caizdir. Bu da mevsûf bir nekre olur.

ما أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ ibaresi birkaç vecih üzere mukadder olur:

ما أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ ifadesinin “ما” mahallen nasb halinde, bunun sılası olarak ikinci mef’ûl olmasıdır.

مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ ifadesinin masdar olması caizdir. Takdiri ise; *إنذارَ آبَاءهم* şeklindedir.

⁷¹es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 348.

⁷²Yasîn, 36/6.

ibaresinin “ قَوْمًا ” kelimesine sıfat olup olumsuz cümle olması caizdir. Yani; قَوْمًا غَيْرِ مُنْذِرِ آبَاءِهِمْ şeklinde takdir edilir. Aynı şekilde hem zaide hem de müsbet (olumlu) cümle olması da caizdir.⁷³

Yukarıdaki açıklama ve izahtan anlaşılacağı üzere, verilen örnekte taalluk fiili hazf olmuş olup çeşitli tarikler üzere gelmiştir. Bu taalluk fiilinin hazf olması, sonrasında gelen ibareye de farklı durumların olması, âlimler tarafından çeşitli te'viller yapılmıştır. Kimi âlimlere göre, zikrettiğimiz taalluk fiilinden sonra gelen ibareler, mahallen nasb şeklinde; kimilerine göre, sıla cümlesi olarak; kimilerine göre ise, olumlu veya olumsuz şeklinde olmasını caiz bulmuşlar. Bu da i'râb konusunun kelime ve cümleye çok farklı anlamlar yüklediğinin göstergesidir.

Bir öge, kelime veya kelime grubu farklı şekilde i'râblandırıldığında, bu verilen cümlenin değişik anlamların yüklenebilmenin göstergesidir. Bunun için i'râbın manaya apayrı bir fonksiyon kazandırdığına delaâet eder.

2.5. İki Mef'ûl İsteyen Fiil

Arapçada fiilerin mef'ûl alıp almaması bakımından ikiye ayrılır. Mef'ûl alan fiillere müteaddî (geçişli fiil), mef'ûl almayanlara ise lazımlî (geçişsiz) fiil denilir. Bazen muteaddî fiiler, birden fazla mef'ûl alabilir ve افعال القلوب (bilgi ve zan fiileri) diye bilinen fiiller, zihin (kalb) işiyle ilgili bunup, “bilmek” ve “sanmak, zannetmek” gibi manalar ifade eden bu fiiller, isim cümlesinin başına gelirler, mübtedâ ve haberi iki mef'ûl halinde nasb ederler: ظننتُ خالداً عالماً “Halid'i âlim sandım.”⁷⁴ Örneğinde olduğu gibi ظنَّ fiili iki mef'ûl alıp nasbetmiştir. Bu fiillerin bazıları şunlardır: – عَلِمَ وجد-رای- ظنَّ-حسب-زعم-جعل

Örnek: “Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.”⁷⁵

Yukarıdaki âyette geçen وَجَعَلْنَا fiili, iki mef'ûl isteyen fiillerdendir. Buradaki fiil, مِنْ harf- i cerle kullanılmış olup çekmek, almak, tutmak anlamlarına gelir.

Âyette geçen فَأَعَشَيْنَاهُمْ (onların (gözlerini) perdeledik) ifadesi, muzâf üzere hazf olmuştur. Âlimlerin çoğu bu kelimeyi غ harfiyle okumuşlar. Yani “Onların gözlerini perdeledik.” manasıyla okumuşlar. Ama İbn Abbas, Ömer b. Abdulaziz,

⁷³el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 246.

⁷⁴-Zeccâcî, *el-Îdâh*, s. 91-93.

⁷⁵Yasîn, 36/9.

İbn Ya‘mer ve Ebû Recâ ise zikrettiğimiz kelimeyi ع harfiyle okumuşlar.⁷⁶ Bu da gözlerin zayıf olmasına delâlet eder. Yani “Onun gözü zayıfladı, bulanık gördü.” manasına gelecek şekliyle te’vil edip okumuşlardır. Ukberî ise, aynen bu kelimeyi ع harfiyle okunduğunda, ibarenin manasına farklı bir anlam vermiştir. Bu anlam ise; “Doğruluğu, hidâyeti idrak etmesinden onların gözlerini güçsüz ve zayıf kıldık.”⁷⁷ şeklinde te’vil etmiştir.

Sonuç olarak, zikrettiğimiz âyette وَجَعَلْنَا fiili, iki mefûl isteyen fiillerdendir. Bu fiil ise harf-i cerle gelmiş olup cümleye farklı anlamlar katmıştır. Fiilden sonra gelen فَأَغَشَيْنَاهُمْ ifadesi hakkında da âlimler çeşitli görüş ve te’viller öne sürmüşlerdir. Arapçada bir fiil, bazen bir mefûl, bazen iki mefûl, bazen üç veya daha fazla mefûl olabilir. Bunlar mübtedâ ve haberi iki mefûl halinde naspedip isim cümleye farklı anlamlar kazandırır. Yukarıdaki âyette de جَعَلْنَا fiili iki mefûl isteyen bir fiildir. Bu fiil âyette “...onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çektik.” buyrulmuş ve مِنْ harf-i cerle gelerek âyete farklı bir mana katmıştır.

2.6. Bedelu'l-İştimal

Bedelu'l-İştimal; Mubdelun minhe (bedelden önce gelen ve bedelin i'râbını almış olduğu kelime) tam olarak uymayan, onun bir parçası da olmayan ancak, başka yönden ilgisi bulunan; daha çok mubdelun minhin özelliğini, sıfatını ve durumunu bildiren bedeldir. Bedelu'l-İştimalde, ikinci cüz ile birinci cüz arasında bir ilişki olup bu ilişki külliyyet veya ba'diyet değildir. Zaten külliyyet ilişkisi olursa bedelu'l-kul, ba'diyet olursa bedelu'l- ba'd olur.

سَلْبَ زَيْدٍ تَوْبُهُ “Zeyd’in elbiseleri soyuldu/çekip alındı.” derken şüphesiz ki Zeyd’in elbiseleri ve Zeyd arasında bir alaka var. Ama bu alaka, kullilik veya ba'dilik alakası değildir. Aralarında ilişki sadece Zeyd’i örtme ilişkisidir.

اعجبنى عثمان علمه “Osman’ın ilmi hoşuma gitti.”

ازعجني الطفل بكاه “Çocuğun ağlaması beni rahatsız etti.” Zikrettiğimiz cümlelerdeki علمه ve بكاه kelimeleri, önlerindeki kelimelere ne tam olarak uyuyorlar,

⁷⁶el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 249.

⁷⁷el-Ukberî, *et-Tibyân fi I'râbi'l-Kur'ân*, II, 668.

ne de onların bir parçasıdır. Onlardaki özellik ve durumu bildirdikleri için bedel-i iştimaldirler.⁷⁸

Not-1: Bedel-i iştimalde mübdelun minhe âit zamir bulunmalıdır.

Not-2: İnsanın elbisesi insanın vücudunun bir parçası olmadığı için bedel-i ba'd değil, bedel-i iştimal olur. Yine aynı şekilde, kitabın kabı da kitabın kısımlarından olmadığı için bedelu'l- ba'd değil, bedelu'l-iştimal olur.

Örnek: *“واضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (Ey Muhammed!) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti.”*⁷⁹

Âyet-i celîlede geçen *إِذْ جَاءَهَا* ibaresi, bedelu'l-iştimal konumunda gelmiştir. Yukarıdaki âyetten sonra gelen *إِذْ أَرْسَلْنَا* ifadesi, önce gelen “*إِذْ*” den bedel olmuştur.⁸⁰

Ukberî göre ise, âyetin başında geçen *اضْرِبْ* (örnek ver) fiili *اجْعَلْ* (yap, getir, kıl-...) manasındadır. *أَصْحَابَ* kelimesi birinci mef'ûl, *مَثَلًا* de ikinci mef'ûl konumundadırlar. Denilmiştir ki bu zikrettiğimiz; *اذْكُرْ* (hatırlatma, anımsatma) manasındadır. Yani (Ey Muhammed!) o memleket halkının(başından geçmiş) misalini hatırlat onlara.⁸¹

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi âyette bedelu'l-iştimal dediğimiz bedel zikredilmiştir. Yani kendinden önce gelen kelimeyi açıklamış ve onu anlamsal olarak da pekiştirmiştir. Bu zikrettiğimiz kelime, i'râb bakımından da metbu'una (önlendeki kelime) uyduğunu söyleyebiliriz. Bedelu'l-iştimalde kural gereği mübdelun minhe âit zamir bulunmalıdır. Şayet bu kuralı bilmeyen, bu zamirin nereye raci olduğunu bilmezse ibareye doğru mana vermeyebilir. Bu da i'râbın farklı bir özelliğinin manaya katmasıdır.

2.7. Mef'ûlun Hazfedilmesi ve Fiili Hazfedilmiş Mef'ûl

Arapçada bazı durumlarda cümlede mef'ûl ve fiil hazf olabilir (düşebilir).Ama bunun gizli (mudmer) olarak kaldığını ve tam olarak hangi fiilin hazf olduğunu biraz da cümlenin akışından çıkarabiliriz. Bazen de hazf olunan fiilin yerine ef'âl-ı âmmeden (كائن- ثابت-موجود-حاصل) veya bunların müştekâtlarını getirebiliriz. Böylece mahzuf olan fiil veya mef'ûlu bulabiliriz.

⁷⁸el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s. 37.

⁷⁹Yasîn, 36/13.

⁸⁰el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 250.

⁸¹el-Ukberî, *et-Tibyân fi I'râbi'l-Kur'ân*, II, 669.

Örnek-1: اِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ “Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler.”⁸²

Yukarıdaki âyette geçen (فَعَزَّزْنَا) (biz de onlara destek vermiştik) ibaresiyle ilgili âlimler farklı görüşler öne sürmüşler. Kurtubî ve Ebû Hayyân bu kelimeyi normal hafif olan yani şeddesiz ز harfiyle okumuşlar ve bu şekliyle; “onlara destek verdik, onları şerefli ve üstün kıldık” manasını vermişler. Aynı şekilde bu kelimeyle ilgili Sâd Sûresi’nin 23. âyetinde zikredilen; “...Tartışmada beni bastırdı.” Yani konuşmada, söyleşmede beni mağlup etti” manasındadır. Diğer âlimler ise, bu bahsettiğimiz فَعَزَّزْنَا kelimesini şeddeli olarak okumuşlar. “Onları güçlendirdik” manasına gelen “قَوَّيْنَا” kelimesiyle te’vil etmişler. Bununla ilgili denilir ki; Yağmur yeryüzünü kuvvetlendirdi. Bu ifade yer (toprak) için söylenir. Yani toprağın kuvvetli olup olmaması yağmurun kuvvetine, şiddetine bağlanmıştır. Bahsettiğimiz bu kelimenin okuyuşuyla ilgili her iki şekilde de cümlenin mef’ûlu hazf olmuştur. O da هما zamiridir. Yani kısaca söylemek gerekirse bu ifade; بِثَالِثٍ فَقَوَّيْنَا veya; فَغَلَّبْنَاهُمَا بِثَالِثٍ şeklinde takdir edilir.⁸³

Ukberî de bu kelimenin hafif ve şeddeli olarak okunmasını belirtmiştir. O da aynı şekilde bu kelimenin mef’ûlunun hazf olduğunu söylemiştir. Hazf olan bu ibare de; قَوَّيْنَاهُمَا şeklinde takdir etmiştir.⁸⁴

İ’râb mana açısından bakıldığında, zikredilen âyette aslî i’râbın nasb hali hazfedilmiş ve فَقَوَّيْنَاهُمَا takdir edilebilir. Aslî i’râbın hazf olmasıyla ve buna takdir edilen ibareyle cümleye ayrı bir mana kazandırmıştır.

Örnek-2: أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ “Gökleri ve yeri yaratan Allah’ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”⁸⁵

Yukarıdaki âyette geçen بِقَادِرٍ kelimesini âlimlerin çoğu bu şekilde okumuşlardır, ama kelimenin başındaki bâ harfî ism-i fâile zaid olarak te’vil edilmiştir. Cuhderî, İbn Ebû İshak ve A’rec gibi âlimler بِقَادِرٍ kelimesini, يَقْدِرُ şeklinde

⁸²Yasîn, 36/14.

⁸³el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 251.

⁸⁴el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ’râbi'l-Kur’ân*, II, 669.

⁸⁵Yasin, 36/81.

muzâri fiil olarak yorumlamışlardır.⁸⁶ Âyette geçen مِثْلَهُمْ kelimesindeki zamir, insanlara dönük bir zamirdir. Çünkü burada muhatab alınan ve bahsedilen insandır. Denilmiştir ki, zikrettiğimiz مِثْلَهُمْ kelimesindeki zamir, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan akıllı varlıkları kapsar.

Âyette geçen بَلَى kelimesi, لَيْسَ kelimesi için cevaptır. Âlimlerin çoğunluğuna göre, âyetteki الْخَلْقُ (O, hakkıyla yaratandır) ibaresi, mübalağa sigasıdır. Tabii ki buradaki kelime ve Allah'a atfedilen mübalağalı ism-i fâildir. Ama Cuhderî ve Mâlik b. Dinar, الْخَلْقُ mübalağa sigasını, الْخَالِقِ şeklinde olduğunu beyan ederek mübalağasız ism-i fâil olarak te'vil etmişlerdir.⁸⁷

Yukarıdaki âyeti dikkatlice incelediğimizde, fiili hazfedilen bir mef'ûlun olduğunu söyleyebiliriz. Ama bunun gizli (mudmer) olarak kaldığını ve tam olarak hangi fiil olduğunu söylemek biraz zor gözüküyor.

İ'râb mana açısından baktığımızda, âyet hem sanatsal olarak eşsiz bir ahenge sahip hem de belağî bir sanat barındırıyor. Allah'ın inanmayanlara ve şüphe edenlere meydan okuyarak sonsuz kudret sahibi olduğu, herşeyin yaratıcısı olduğu ve sonsuz ilim sahibi olduğu dile getiriliyor. Zikrettiğimiz مِثْلَهُمْ kelimesindeki zamir, i'râbî olarak yeryüzündeki herkesi kapsadığını, ayrıca âyette fiili hazfedilmiş bir mef'ûlun olmasını düşündüğümüzde de i'râbın manaya zenginlik kattığını ve bu hazfedilmiş mefule fiil vb. bir öğeyi takdir etmek de manaya farklı bir literatür zenginliğini kattığını söyleyebiliriz

2.8. Fiili Hazfedilen Bedel

Bedel, sözlükte bir şeyin yerine geçme (ived) demektir. İstilahî olarak ise bedel; Kendinden önce geçen kelimeyi açıklamak ve pekiştirmek gibi sebeplerle getirilen ve i'râb bakımından metbû'na (önündeki kelimeler) uyan tâbî'dir. Bedelden önce gelen ve bedelin i'râbını almış olduğu kelimeye “el-mubdelu minh” denir.

جاىنى محمدٌ أبوعبد الله “*Abdullah'ın babası olan Muhammed bana geldi.*”
 “الله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا، محمدٌ، أبوعبد الله
 Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”⁸⁸

⁸⁶Ebû Hayyân, Esîrüddîn Muhammed b. Yusuf el-Ceyyânî el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, VII, 348.

⁸⁷el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 286-287.

⁸⁸Al-i İmrân, 3/97.

Âyette ise *استطاع* ifadesi, *الناس* ibaresinden bedeldir. Meşhur görüş de budur.⁸⁹ Bazen bedelin fiili de hazf olabilir. Bu da ancak kendisine dönen bir âmilin (dahil olduğu kelimenin sonunda hareke ve harf değişikliği yapan kelime olup amel edici) olmasıyla vuku bulabilir.

Örnek: *إِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ* “Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.”⁹⁰

Yukarıdaki âyet-i celîlede geçen *إِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا* ibaresi ile Halebî görüş beyanında bulunmuştur. Ona göre bu ibare, bir önceki âyette zikredilen *الْمُرْسَلِينَ* (bu) elçiler) kelimesinden önce geçen *اتَّبِعُوا* (uyun) fiili buna bedeldir ve bu da ona dönen bir âmildir.⁹¹ Fakat Ebû Hayyân bununla ilgili farklı bir izahta bulunmuştur. Ona göre; nahivciler zikrettiğimiz ibarenin bir bedel olduğunu söylemezler, harf-i cerden oluşan bir âmilin olmasıyla bu gerçekleşebilir ancak. Devam ederek, bu ibarenin bedel olarak bir şekilde adlandırılmayacağı, ancak bir tabi (Kendi başlarına i’râbı olmayıp uydukları kelimenin i’râbına tâbi olan) olarak adlandırılabilceğini belirtmiştir. Ebû Hayyân devamla konunun pekişmesi nispetinde zikrettiğimiz ibareyle ilgili şöyle söyler: “Bu ibare ile irad edilmeye çalışılan, te’kidîlafzînin (harfîn, fiilin, ismin hatta cümlelerin tekrarı ile olan te’kid) nispetle bir âmilin olmasından dolayıdır.”⁹² diye te’vil etmiştir.

Yukarıdaki izahta açıklamaya çalıştığımız gibi, her ne kadar nahivciler zikrettiğimiz ibarelerle ilgili farklı görüşte olsalar da *إِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا* ibaresinden önce hazf olmuş bir bedel vardır diyebiliriz. Buna dönen ve bir âyet evvel zikredilen *اتَّبِعُوا* kelimesi, kendisine bedel olmuştur. Tabii ki Ebû Hayyân bu konuda daha mantıklı ve haklı bir beyanatta bulunmuştur.

Burada zikredilen âyete i’râbın manasal ve lafızsal olarak baktığımızda zikredilen âyetten önce hazfedilen bir bedelin olması, cümleler ve âyetler arası siyak-sibak yönüyle kopukluğun olmadığını ve i’râbın hem pratik hem teorik boyutunun olduğunu gösterir. Yani i’râbın sadece kelime sonlarındaki kelimenin değişimi olmayıp bunun konum ve gaye açısından baktığımızda cümleye farklı anlamlar yüklediğini söyleyebiliriz. Çünkü bazı klasik dilciler, mananın doğru ve anlaşılır

⁸⁹İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, s. 398.

⁹⁰Yasîn, 36/21.

⁹¹el-Halebî, *ed-Durru’l-Mesûn*, VII, 254.

⁹²Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhît*, VII, 328.

olmasındaki rolünü ve önemini de göz önünde bulundurarak, anlamla birlikte cümlelerin lafzında meydana gelen değişimler için “i‘râb” terimini kullanmışlardır. Yani değişimin sadece cümleyi değil, anlamı da etkilediğini söyleyebiliriz.

2.9. Muhatab Yerine Mutekellimin Kullanılması

Arapçada bazı hâllerde siğalarda yer değişikliği olabilir. Bu değişiklik de daha çok Kur’ân-ı Kerîm’de mülâhaza edilir. Yani bazen Cenâb-ı Allah’a isnad edilerek “ben” zamiri yerine “biz” zamiri kullanılır. Bazen de muhatab siğasının yerine mütekellim siğası kullanılabilir. Bu da Kur’ân’ın eşsiz bir sanatının göstergesidir.

Örnek: *Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.*⁹³

Zikredilen âyet-i kerimede *وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ* ifadesiyle ilgili âlimler değişik açıklama ve te’viller yapmışlardır. Buradaki kelâmın aslı: (وما لكم لاتعبدون) ‘dur. Fakat buradaki kelâm (anlaşılması açısından) kendilerine dönüş yapmıştır, kelâmın (daha geniş ve detaylı olarak) kabul olunması için ibare şu âyet-i kerîmede; (والیه ترجعون) (Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.) ibaresi, (والیه أرجع) (Ben O'na döndürüleceğim.) olarak değişik şekilde yorumlanmıştır. Yani muhatab yerine, mutekellim (konuşan şahıs) siğası olarak âyette zikredilmiştir.⁹⁴

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin başında geçen *وَمَا لِي* ibaresi üzerinde vakıf yapmak ve sonrasında ibtidâ yapmak, (kıraate başlamak) konunun bir bütünlüğü ve hükmü açısından güzel görülmemiştir. Ama Neml Sûresi’nin 20. âyetinde geçen; *“وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْعَائِبِينَ”* “(Süleyman) kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hudhud'u niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?”⁹⁵ âyetin bölümünde vakıf yapmak, bahsettiğimizin tam tersi olarak herhangi bir sakınca görülmemiştir. Yani buradaki durmaya cevaz verilmiştir.⁹⁶

Açıklamada da izah ettiğimiz gibi *وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ* ifadesindeki *أعبد* ibâresi âyette mutekellimin olarak gelmiştir. Hâlbuki âyetin sonunda zikredilen (والیه) (Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.) ibaresi, muhatab siğası olarak

⁹³Yasîn, 36/22.

⁹⁴el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 254.

⁹⁵Neml, 27/20.

⁹⁶el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, II, 669.

gelmiştir. Hâlbuki âyetin başında ‘ben’ mutekellim sığası olarak gelmişken, sonunda ise ‘siz’ muhatabsığası olarak gelmiştir. Normal ve mantıklı olarak diyaloga bakılırsa âyetin başında muhatabsığası olarak gelmesi gerekirken, mutekelliminsığası olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in başka bir çokâyetinde olduğu gibi bu âyette de, Kur’ân’ın eşsiz ve başka bir kitapta benzeri olmayan mucizevî güzelliğinin göstergesidir. Bu güzellik de Cenab-ı Allah’ın sonsuz kudretinin tecellisidir diyebiliriz. Burada i‘râb mana açısından baktığımızda, âyetin başında normal şartlarda âyetin başında muhatab sığası olarak gelmesi gerekirken, mütekellim sığasının gelmesi, i‘râbın değişik fonksiyonlarının oluşunu ve ma‘rife çeşitlerinin en kuvvetlisi olan mütekellim zamirinin başta gelmesi cümleye apayrı bir mana vermiştir diyebiliriz.

2.10. İltifat

İltifat; Birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, tatlı davranma, yüzünü çevirerek bakma, rağbet etme, ilgilenme, gönül okşayıcı söz vb. anlamlara gelir. Bir belagat terimi olarak ise İltifat; Bir makamdan başka bir makama geçiş yapmak demektir. Ya da söz söylerken, daha çok etki sağlamak için beklenmedik bir anda sözü, konuyla çok yakından ilgili birine ya da bir şeye yöneltmektir. İstilahta ise iltifat; Bir üsluptan başka bir üsluba intikal etmek veya bir üslubu bırakıp başka bir üsluba geçmektir’ şeklinde tanımlanabilir.⁹⁷

2.10.1. İltifatın Faydaları

İltifât sanatının genel ve özel faydaları vardır. İltifâtın genel fayda ve inceliklerinden söz edenlerden biri, Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî (ö.538/1143)’dir. Zemahşerî, sözde tek bir üslûptansa iltifât kullanılmasının dinleyicinin ilgisini ve dikkatini canlı ve dinamik tutacağını belirtmiştir. İltifâtın bu şekilde kullanılmasının birçok faydası vardır.⁹⁸

Suyûtî de (ö. 911/1532) Zemahşerî’nin izinden giderek, söze olan ilgiyi artıracığı, sevildiği için dinleyiciyi bıktırmayacağı, nefisleri celbedeceği ve tek bir üslûbun usandırıcı olacağı gerekçeleriyle iltifâtın faydalarından söz etmiştir.⁹⁹

⁹⁷Yüksel, Ahmet, “Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, Ay: Haziran-Aralık, 2010, s. 63-85.

⁹⁸ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, I, 64.

⁹⁹es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâirfi’n-Nahv*, II, 109.

İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239), Zemahşerî'nin sözde iltifât sanatı bulunursa bunun dinleyicinin ilgisini artıracacağı, zira tek bir üslûbun dinleyiciyi yoracağı ve dinleyişine dinamizm kazandırmak için başka bir üslûba yöneleceği yönündeki söylediklerini reddedip itiraz etmiştir. (Ona göre) söz fasîh olursa dinleyici usanmaz. Uzun sözde ise bıkkınlık olur. İltifât uzun sözde kullanıldığı gibi, kısa sözde de kullanılır. Bundan dolayı bir üslûptan diğerine ancak bir fayda söz konusu olduğunda geçilir.¹⁰⁰

Örnek: *“O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.”*¹⁰¹

Yukarıdaki âyet-i kerîmenin başında geçen *ءَاتَّخِذُ* ibaresiyle ilgili âlimler tarafından farklı açıklama ve te'viller yapılmıştır. Halebî'ye göre, âyette zikredilen kelime, birinci kelimede mebnidir. Bu da iltifat edilen en güzel yöntemdir.¹⁰²

Zikredilen ve bahsedilen âyette geçen *ءَاتَّخِذُ* kelimesinde bir iltifat söz konusudur. Yani burada bir seslenme ve bir diyalog şekli mevcuttur. Çünkü konuşan kişi sanki karşılıklı olarak bir konuşma veya meramını muhatabına anlatmak istiyor. Ayrıca dikkat edilecek olursa, konuşan kişi ve eğer zikredilen âyetin tamamını düşünecek olursak, sanki konuşan şahıs muhatap veya muhataplarının dikkatini bir şeye çekmek istiyor. Hem de karşısındakilere Cenab-ı Allah'ın sonsuz güç ve kudretinin büyüklüğünü, O'ndan başka hiçbir ilâhın edinemeyeceğini ve Allah'ın insanlara her zaman ve her yerde yardım ettiği ve edeceğini hayranlıkla dile getirmeye çalışıyor. Ayrıca zikrettiğimiz kişi, eğer Allah'tan başka ilâhlar edinirse ki buna dikkatleri çekiyor- eğer Allah kendisine bir zarar vermek istese, onların şefaati kendisine hiçbir yarar sağlamayacağını ve kendisini kurtaramayacağını söylüyor.

Bu iltifat konusuyla ilgili -konunun pekişmesi açısından- Bakara Sûresi'nin 21. âyet-i celîlesinde de değinilmiştir.

¹⁰⁰İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Meselû's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâir*, Dâru'r-Rufâî, Riyad, II, 182-183.

¹⁰¹Yasîn, 36/23.

¹⁰²el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 255.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.*”¹⁰³ bu âyetin başında geçen يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ “*Ey insanlar! Rabbinize ibadet (kulluk) edin.*” kısmıyla ilgili şöyle söyleyebiliriz: Bu ifadede, gaybî üsluptan hitaba iltifat edilmesinde farklı bir letafet söz konusudur. Bu şekilde bir iltifatla karşısına alıp bazı sorumluluklarla mükellef kılacağı o kullar, mükellefiyetin meşakkatlerine karşı iltifat taltifiyle sevineceklerdir. Zira Rabb-i Kerîm’in iltifatı her şeyden daha ehemmiyetlidir. Evet, O razı olup kabul ettikten sonra sizleri hem dünyada hem de ahirette mesut edecektir.

İşte, يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ diyerek O’nun sizi muhatap olarak huzuruna alması, kulluğun yüklediği bütün o meşakkatleri size unutturacak kadar iltifat dolu bir teveccühtür.

Yukarıdaki âyette geçen إِنَّ يُرَدِّنْ ifadesi şarttır. Bunun cevabı ise; لَا تُغْنِيَنِيْ ibaresidir ve şart cümlesi mahallen nasb olarak إِلَهَةً için sıfattır.¹⁰⁴

Yukarıdaki âyetlere i’râb mana cihetinden baktığımızda, gerek iltifat sanatı açısından gerekse normal nahvî kurallar açısından i’râbın gayesi cihetiyle düşündüğümüzde, ilk âyetteki وَلَا يُنْفِدُونَ kelimesinin sonundaki mefûl olan يِ zamiri hazf olmuştur. Yani i’râbla ilgili bilgisi olmayan kimse, âyete doğru mana veremez. Bu da i’râbın manaya olan etkisidir. Âyetlerde muhataba farklı hitablarda bulunmuş ve muhatabı esas alarak onu kendisi için faydalı şeylere sevk etmektedir. İkinci âyette de yüce Allah’ın insanlara nidâ harfiyle seslenerek onlara olan ikram, ihtiram ve teveccühünün göstergesidir. Burada Allah, “Ey iman edenler!” diye buyurmamış “Ey insanlar!” diye buyurarak bütün insanlara hitap etmiş ve biz kullarına ihtiram göstermiştir.

2.11. Mef’ul Olan يِ Zamirinin ve Mef’ûlun Hazf Olması

Örnek-1: إِنِّيْ أَمِنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ “*Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!*”¹⁰⁵

Yukarıdaki âyette geçen فَاسْمَعُونِ kelimesiyle ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Çoğu âlim, bu kelimenin sondaki ن harfinin harekesi kesralı olması

¹⁰³Bakara, 2/21.

¹⁰⁴el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 255.

¹⁰⁵Yasin, 36/25.

gerektiği görüşündedirler ve bunun Nûn--vikâye (Kendinden öncekinin harekesini meksûr olmasına engel olan nûn'dur. Yani kesradan onu muhafaza eder.)¹⁰⁶ olduğunu belirtmişler. Bundan sonra gelen izafet ي'yi, ن (nun) harfinin kesrasinden dolayı hazf olmuştur. Bu ي harfi de, mef'ul konumundadır ve zikrettiğimiz sebepten dolayı hazfedilmiştir.

Ulemanın çoğu, فَاسْمُعُونَ kelimesinin sondaki ن harfini fetha harekesiyle okumuşlar. Fakat EbûHatem buna itiraz etmiş ve bu şekildeki okuyuşun yanlış olduğunu söylemiştir. Ona göre böyle okumanın caiz olmadığını, çünkü bu kelimenin bir emir ifade ettiğini belirtmiştir. Ebu Hatem'e göre, bu kelimedeki ن harfinin hazfi, ي (ya)'nın kesra cihetinden olması yani mutekellem ي'nin olmasından dolayıdır.¹⁰⁷

Örnek-2: قَالَوا رَبُّنا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ (Elçiler ise) şöyle dediler: "Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor."¹⁰⁸

Âyette geçen ve mef'ul konumunda olan يَعْلَمُ ibaresi, mudmer (gizli, hazf) olmuştur. Bunun takdiri de; Elçiler kendilerine gönderilmiş olanlara şöyle diyor: رَبُّنا يعلم لم أرسلنا اليكم şeklinde takdir edilir. Şüphesiz bu şekildeki takdir şekli, elçilerin muhataplarına karşı verdikleri şu cevaptır: قَالَوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا "Onlar şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi insansınız."¹⁰⁹ Şeklindeki cevapları karşısında elçiler muhataplarına, yukarıdaki 16.âyetle cevap vermişlerdir.

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere, zikrettiğimiz âyet-i celîledeki فَاسْمُعُونَ kelimesinin Nûnu vikaye dediğimiz ن'un kesrasından dolayı, izafet ي'sı ve aynı zamanda mef'ul konumunda olan ي zamiri hazf olmuştur.

İ'râb mana cihetinde düşündüğümüzde, emir olan فَاسْمُعُونَ kelimesinin sonundaki mef'ul konumunda olan ن harfi hazf olmuştur. Mefulun açık olarak değil de takdiri olarak gelmesi, i'râbın manaya olan tezahürü ve Arapçanın ayrıcalığının birer göstergesidir.

¹⁰⁶Nûn-i vikâye hakkında daha geniş bilgi için bkz. Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm, *en-Nûn ve Ahvâluhâ fi Luğati'l-'Arab*, Kahire 1406/1986, s. 7-10, 35-73, ayrıca bkz. tür.yer.; Mustafa Zekî Hasan et-Tûnî, *en-Nûn fi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Havliyyâtu Kulliyyeti'l-Âdâb), XVII, Kuveyt, 1417/1996; Hasan Abbas, *Haşâ'isu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânihâ*, Dimaşk, 1998, s. 160-169. (İsmail Durmuş- Soner Gündüzöz, "Nûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 33, s. 242-243.)

¹⁰⁷Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VII, 329.

¹⁰⁸Yasin, 36/16.

¹⁰⁹Yasin, 36/15.

2.12. Arapçada ما Edatının İşlevleri ve Bunun Manaya Olan Etkisi

Arapçada ما edatı, hem harf hem de isim olarak işlev görmektedir. Bu nedenle Arapçada bu edatın cümle içinde kullanımı farklılık arz etmektedir. Bu edat, çok işlevli edatlardan biridir. Bununla beraber zikrettiğimiz bu edat, doğru bir şekilde kavranmazsa, dilde yanlış anlaşılma riski vardır. Ayrıca âyetlerin tefsirinde sıkça rastladığımız ما edatı, âyetlerin tefsirinde önemli bir yardımcı unsurdur.¹¹⁰

2.12.1. (الموصولة): Buna ism-i mevsûl denir. Önündeki yan cümleyi (sıla cümlesini), daha önce geçen bir cümleye bağlar. Manası: O ki, o şey ki,... gibi manalara gelir.

فهمتُ ما قلتَ *Dediğin şeyi anladım.*

2.12.2. (الموصوفة): “Şey” manasında belgisiz (münekker) bir isim olup, bundan sonra bir sıfat gelir:

نظرتُ الى ما مُعجِبٍ لكِ. Sana hoş gelen şeye baktım.

Not: Şunlar da mevsûfe sayılmıştır:

bir نوعاً ما bir şekilde بوجه ما bir misâl olarak مثلاً ما Ne güzeldir! نِعْمًا-نِعْمَ ما
nevî

2.12.3. (الاستفهامية =Soru):

ما عندك؟ Yanındaki nedir? لمَ فعلتَ? Niçin yaptın?

2.12.4. (الشرطية): Şart ve ceza gerektiren (ما) olup, iki muzâri’ fiili cezmeder:

ما تزرع تحصدُهُ. Ne ekersen onu Ne yaparsan, onu yaparım. ما تفعل أفعل.
biçersin.

2.12.5. (المصدرية): Başında bulunduğu cümlenin mânâsını masdara çevirir. Normal masdar mânâsını ifade eder:

“İşinizin sarpa sarmasını istediler.”¹¹¹ (وَدَوَّ عَنَّاكُمْ) =وَدَّو ما عَيْنُكُمْ

Bunun zaman bildireni de vardır. Buna (ما)’yı deymûme denir.

¹¹⁰Akşit, Eyüp, “Arap DlindeMâ Edatı ve İşlevleri”, Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı. 4, Ay: Aralık, İzmir, 2017, s. 41-59.

¹¹¹Bakara, 2/197; Al-i İmrân, 3/118.

تبقى للانسان حاجة ما بقى *“İnsan sağ kaldığı sürece bir ihtiyacı vardır.”*

2.12.6. (النافية): Olumsuz kılan (ليس’ye benzeyen) (ما):

“Eğer yüz Ben şâir değilim. ما انا شاعراً. فإن أعرضوا فما أرسلناك عليهم حفيظاً. *“Eğer yüz çevirirlerse üzülme! Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.”*¹¹²

2.12.7. (الزائدة): Bazı edat ve fiillerin sonuna fazladan olarak gelen (ما):

ما قَلَّمَا كَثُرًا, انَّمَا كَثُرًا az kere

Not: a-Nâfiye, masdariye, zâide olan (ما) lar harf, diğerleri isimdir.

b- Zâide olup, edatın i’râb bakımından te’sirine mani’ olana (الكافئة) mâ’yı kâffe denir. Bu edat, ismini nasb, haberini ref’ eden إِنَّ ve benzerlerinden sonra gelirse onların işlevini etkisiz hale getirir. Artık onlar ismini nasb haberini ref’ edemezler. Örneğin; إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ (Zeyd ayaktadır.) Bu cümleye ما edatı eklendiğinde cümle farklı bir anlam ve işlev kazanır. إِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ (Zeyd ancak ayaktadır.) Aynı şekilde şu âyette de aynı durum söz konusudur: “إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ” *“Allah ancak tek bir ilahtır.”*¹¹³

ما انَّمَا رَبُّمَا gibi edatların başına gelen (ما). Bununla ilgili başka bir misal:

إِنَّ عَلِيًّا طَالِبٌ *Şüphesiz Ali bir öğrencidir.*

أَنَّ عَلِيًّا طَالِبٌ *Ali sadece bir öğrencidir.*

Örnek-1: “بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ” *“Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram olunan kullarından kaldığını (bilselerdi).”*¹¹⁴

Yukarıdaki âyette geçen بِمَا غَفَرَ لِي ibaresiyle ilgili âlimler çeşitli beyanatlarda bulunmuşlardır. Halebî’ye göre zikrettiğimiz âyette geçen ما’nın üç şekilde gelmesi veya olması caizdir:

Birincisi; Buradaki ما’nın mastar olmasıdır. Yani يعلمون بغفران ربي *“Onlar Rabbimin beni bağışladığını biliyorlar.”* diye takdir edilir.

İkincisi; Buradaki ما’nın, hazf olmuş olan الَّذِي manasında olmasıdır. Bunun takdiri ise; بالذي غفره لي ربي Ama bu zayıf bir görüş olarak görülmüştür. Çünkü ikinci

¹¹²Şûrâ, 42/48. Akşit, Eyüp, “Arap Dlinde Mâ Edatı ve İşlevleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı. 4, Ay: Aralık, İzmir, 2017, s. 41-59.

¹¹³Nisa, 4/171. Akşit, Eyüp, “Arap Dlinde Mâ Edatı ve İşlevleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı. 4, Ay: Aralık, İzmir, 2017, s. 41-59.

¹¹⁴Yasin, 36/27.

vecihte zikrettiğimiz şekliyle böyle bir mana değildir. Dolayısıyla zikrettiğimiz ikinci şekle şöyle mana verilebilir: “Muhakkak onun kavmi Rabbimin günahlarının bağışladığını biliyor” diye temenni edilir. Bu mana da yani; Rabbinin onun günahlarını bağışladığını bilmelerini temenni ediyor.

Üçüncüsü: Buradaki ما'nın, ما'yı istifhamiyye (soru) olarak gelmesidir. Ferrâ da yukarıdaki görüşün aynısını savunmuştur.¹¹⁵ Kisâî ise bunu reddetmiştir. Zemahşerî ise bu konuyla ilgili şöyle demiştir: Ona göre, en güzel olanda elifin (ل) hazf olmasıdır. Bu güzel (sahih) bir reddir.¹¹⁶

Örnek 2: وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ “Kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik.”¹¹⁷

Yukarıdaki âyette geçen ve ayetin başında bulunan ما üç durumda gelmiştir.

Birincisi; Buradaki ما'nın nafiyye (olumsuz) şeklinde gelmesidir. Yani kendisinden önce gelen ikinci cümleyi mecrûr olarak birinci cümleyi pekiştirmek için nafiyye olarak gelmiştir.

İkincisi; Buradaki ما'nın zaide olarak gelmesidir. Ebu'l-Bekâ bu konuyla ilgili şöyle demiştir. وقد كُنَّا مُنْزِلِينَ şeklinde olması gerektiğini savunmuştur. Buradaki âyetin lafzen ve manen bozulması elbet caiz değildir.¹¹⁸

Üçüncüsü; Buradaki ما'nın matûf bir isim olarak جُنْدٍ kelimesine atıf olarak gelmesidir. İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: Yani, ‘onlara indirdiklerimiz bir ordudur’ takdirini yapmıştır. Fakat Ebu'l-Hayyân bu görüşü reddetmiştir. Ona göre, buradaki مَنْ zaidedir. Buradaki takdir marife için mecrûr olarak olumlu olarak gelmesi bunun ziyadeliğinin yerine getirmesidir. Ahfeş hariç Basralılara göre, bu cümle olumlu değildir, dolayısıyla buradaki مَنْ zaide olabilir.¹¹⁹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ما'nın geliş şekillerimasdar olarak, hazf şeklinde, istifhamiyye, mevsûle, mevsûfe, şartiyye ve zaide şekillerinde

¹¹⁵el-Ferrâ, Ebû ZekeriyâYahyâ b. Ziyâd b. Abdillâhed-Deylemî, *Me'âni'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1983, II, 374.

¹¹⁶ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 320.

¹¹⁷Yasin, 36/28.

¹¹⁸el-Ukberî, *el-İmlâ' Mâ Menne Bihi'r-Rahmân*, Matbaatu'l-Halebî, Kahire, 1970, II, 202.

¹¹⁹el-Ukberî, *el-İmlâ*, II, 202.

gelmesidir. Burada i'râb mana açısından baktığımızda, ما'nın i'râbî olarak değişik şekillerde gelerek cümleye farklı anlamlar yüklemiştir. ما'nın zikrettiğimiz vecihlerin her biri kendi perspektifinden cümleye değişik manalar katmıştır. Bu edat, doğru bir şekilde kavranmazsa, dilde yanlış anlaşılma riski ortaya çıkar. Dolayısıyla i'râbın bu şekliyle manaya nahvî açıdan büyük katkısı vardır.

2.13. Münadâ'nın Hazfedilmesi

Münâdâ, çağrılana (ünlenene) denir. Münâdâ, fiili mahzûfme'ûlunbihtir. Münâdânınmahzûf fiili (أَدْعُو) veya (أُنَادِي) 'dir. Münâdânın önüne umûmiyetle nidâ (نِدَاء) (seslenme, çağırma, sesleniş, hitap şekli, davet, yardım isteme sözü, haykırış vb.) harflerinden biri getirilir. Bazı durumlarda münadâ (çağrılan) hazf olabilir. Bu durumda bir isim ve ona benzer bir kelime takdir edilir. Bu da şayet bir karine var ise hazfedilir. Örneğin: Burada nidâ harfi olan يا fiilin başına gelemeyeceği münadânın hazfine bir karinedir. Takdiri; *إِلَّا يَا قَوْمِ اسْجُدُوا*.¹²⁰

Örnek: *يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ* "Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar."¹²¹

Yukarıdaki âyetin başında geçen يا'nın okunuşu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Birçok âlime göre nasb ile olduğunu söylemişlerdir. Bu da iki şekilde olur:

Birincisi; Masdar üzere mansûb olarak gelmesi ve münadanın hazf olmuş olmasıdır. Takdiri ise: *يَا هَؤُلَاءِ تَحْسَرُوا حَسْرَةً*.

İkincisi; Buradaki münadânın nekre-i ğayri maksûde (Nidâ edilen nidâ eden tarafından tam olara bilinmeyen veya görülmeyen yahut da bir kişiye hitap ediyormuş gibi hitâp ederek o sıfatı ve özelliği taşıyan herkesi îkâz etmek için yapılan münadâ türüdür) olarak gelmesidir.¹²²

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi âyet-i kerîmede zikredilen *يَا حَسْرَةً* ibaresinde hem masdar üzere mansûb olması hem de buradaki münadânın ve fiilinin hazfedilmiş olmasıdır. İ'râb mana yönüyle baktığımızda, hem münadânın hem fiilinin mahzûf olması, âyette i'râb cümleye ince ve derin bir mana katmıştır. Çünkü burada i'râbı bilmeyen birinin burada neyin hazf olduğunu çıkaramaz. Bunun için

¹²⁰el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 21.

¹²¹Yasin, 36/30.

¹²²el-Ukberî, *el-İmlâ'*, II, 213.

hem cümlelerin analizini yapamaz, hem de cümleye doğru mana veremez. Arapçanın sadece hazf konusunu bile düşündüğümüzde, i'râbın ne kadar ehemmiyet arzettiğini görebiliriz.

2.14. Fiil ve Failin Hazfedilmesi

Fiil, şahıs ve zamanla birlikte iş ve oluş bildiren kelimedir. Zaman açısından mazi, muzari ve emir olmak üçe ayrılır. Fiil, cümle içerisinde kullanıldığında durumuna göre bazen düşebilir. Fâil de hakezâ bazen hazf olabilir. Bu durumlarda kendisine muallak olan fiil veya müstakâtından biri takdir edilir.

Örnek: *“أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ”* *“Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi?”*¹²³

Yukarıdaki âyette geçen كَمْ haber şeklindedir, o da أَهْلَكْنَا ile mef'ûldür. Takdiri ise; *‘Kendilerinden nice nesilleri helak ettik.’* şeklindedir. Bu da kendisinden önce gelen يَرَوْا fiiliyle muallaktır.

İbn Âtiyye'ye göre; Buradaki كَمْ haberdur ve أَنَّهُمْ kelimesi kendisine bedeldir. Ebu'l-Hayyân'a göre ise; Bu görüş sahih değildir. Çünkü eğer buradaki كَمْ haber olsa, أَهْلَكْنَا kelimesinin nasb konumunda olması gerekirdi. Eğer bunu böyle kabul edersek, أَنَّهُمْ kelimesi kendisine bedel olmasına mani olmuş olur. Çünkü bedel, âmilin tekrarını amaçlar.¹²⁴

İbn Abbas أَنَّهُمْ kelimesinin hemzesini isti'naf (başlangıç) şeklinde olması itibariyle esre olarak okumuştur. İsti'naf, kendisinden önce gelen cümle için kesik olarak fiil için ma'mûl olması, kuvvetli bir durumdur.¹²⁵

Yukarıdaki âyeti i'râb mana yönüylele düşündüğümüzde, cümlelerin iki ana unsuru olan fâil ve fiilin hazfedilmesi ve bu cümleyi i'râbî olarak çözmeye büyük maharet ve ilim gerektirir. Çünkü nasıl ki bir ilmin temeli sağlam atılmazsa, nahivde i'râb konusu da sağlam bir temel üzerine inşa edilmemişse, cümle çözümlemesi yapılamaz, yapılsa da sağlam temeller üzerine inşa edilmemiş yıkık, harabe bir binaya benzer. Dolayısıyla cümlelerin iki ana ögesi olan fâil ve fiilin hazf olması ve cümleyi i'râb açısından çözebilmek için i'râb konusunun çok iyi hazmedilmesi

¹²³ Yasin, 36/31.

¹²⁴Ebü Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VII, 332; el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 260, 261.

¹²⁵el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 264.

gerekmektedir. Âyette fâil ve fiilin hazf olması, mefûle muallak fiil takdir ederek cümle çözülebilir. Böylece âyete doğru mana verilebilir. Bu da i'râbın manaya olan büyük katkısı ve önemine delâlet eder.

2.15. Haberi Mukaddem Olan Mübtedâ

Arapçada genelde mübtedâ, haberden önce gelir. Ama bazı durumlarda haber mukaddem olur (öne geçer). Haberin öne geçtiği yerler ise şunlardır:

a- Mübtedâ nekre olup, haber zarf veya harf-i cerle mecrûrundan meydana gelince (haber; şibh-i cümle; yani zarf-ı müstakar olunca):

Yanımda bir kitap vardır. (zarf) قلمي في جيبتي Cebimde bir kalem vardır. (cârr-mecrûr)

b- Haber, soru ismi olunca:

كيف أنت؟ Nasılsın? من أنت؟ Sen kimsin?

c- Mübtedâda habere ait bir zamir bulunursa:

في الدار صاحبها Evde sahibi vardır.

d-Mübtedâ إلا veya إنما ile hasrediliyorsa:

“ما خالق إلا الله” Allah'tan başka yaratıcı yoktur.”

“إنما عادل الله” Yalnız Allah âdildir.”

Aşağıdaki âyet-i celîlede haber, mübtedâyâ mukaddem olmuştur.

Örnek: “وَأَيُّ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ” *Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz, onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler.*”¹²⁶

Yukarıdaki âyetin başında zikredilen وَأَيُّ kelimesiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buradaki وَأَيُّ ibaresi, mukaddem haberdir ve لَهُمُ kelimesi de onun sıfatıdır veya لَهُمُ kelimesi, أَيُّ kelimesine muteallıktır. Çünkü أَيْ kelimesi alâmet, iz, işaret manasındadır. الْأَرْضُ kelimesi, mübtedâ konumundadır. Ebû Hayyân ise bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre; لَهُمُ kelimesi, أَيْ kelimesine sıfat olması için konumu açıklanmamıştır. Sonraki âyetle muallâk olarak yorumlamıştır.¹²⁷

¹²⁶Yasin, 36/33.

¹²⁷Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VII, 334.

Ebu'l-Bekâ bu konuyla ilgili şöyle i'râb vermiştir: Ona göre, اية kelimesi mübtedâ, لَهُمْ kelimesi ise haberdir. اَلْأَرْضُ الْمَيْتَةُ ibaresi ise mübtedâ ve onun sıfatıdır, أَحْيَيْنَاهَا kelimesi ise kendisinden önceki اَلْأَرْضُ الْمَيْتَةُ ibaresine haberdir.¹²⁸ اية kelimesi için açıklama cümlesiyle başlamıştır. Daha sonra اية kelimesi mübtedâ olmuştur. لَهُمْ kelimesi ise haberdir.

Mekkî bu konuda şöyle demiştir. اية kelimesini mübtedâ, لَهُمْ kelimesini haber olarak te'vil etmiştir. اية kelimesini mübtedâ, اَلْأَرْضُ kelimesini ise onun haberi olmasına cevap vermiştir. Bu, bizi şu fikre götürür ki bunun caiz olmadığına işaretler. Çünkü marifet, ibtida ile azledilemez ve zaruret için nekre ile başlama konumundadır.¹²⁹

İ'râb mana yönüyle bakıldığında, nahvî olarak haberin mukaddem olması konunun önemine atıfta bulunulduğunu gösterir. Ayrıca mefulun tekrar edilmemesi, bunun yerine zamirlerle nispet yapılması da i'râbın cümleyi kısaltıp mana zenginliğini sağladığının bir göstergesidir.

2.16. Zamirin İsm-i İşaret Yerine Kullanılması

Konuyu âyet-i kerîme misalinin üzerinde izah etmeye çalışacağız.

Örnek: وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ *"Meyvelerinden yesinler diye biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fışkırttık. Bunları onların elleri yapmış değildir. Hâlâ şükretmeyecekler mi?"*¹³⁰

Yukarıdaki âyet hakkında şöyle denilmiştir: مِنْ ثَمَرِهِ kelimesindeki o zamirine dönen, kendisinden önceki âyette geçen نَخِيلٍ (huralıklar) ibaresidir. Çünkü buradaki zamir, ism-i işaret yerine kullanılmıştır. Bunun takdiri ise; مِنْ ثَمَرِهِ هَذَا şeklinde olur. هَذَا kelimesinin zamire takaddüm etmesi için burada iki şeye ihtiyaç vardır. Bunlar, önceki âyette zikredilen نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ (huralıklar, üzüm bağları) kelimeleridir. Ancak biz yukarıda bu iki kelimelerden sadece bir tanesini zikretmekle yetindik.

Zemahşerî, bu konu hakkında şöyle demiştir: Ona göre, مِنْ ثَمَرِهِ'nin aslı: مِنْ ثَمَرِنَا'dır. Yukarıdaki âyette geçen وَفَجَّرْنَا ve وَجَعَلْنَا kelimeleri gibi zamir, ism-i işaret

¹²⁸el-Ukberî, II, 203.

¹²⁹Mekki, *Müşkilul'râbi'l-Kur'ân*, II, 226; el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, VII, 265.

¹³⁰Yasin, 36/34-35.

yerine kullanılmıştır. Yani iltifat¹³¹ yoluyla kelâmı (konuşma), mutekellimden (konuşan) ğaibe (bilinmeyene) doğru naklederiz. Yani buradaki mana; ‘ Allah’ın yarattığı meyvelerden yesinler.’ anlamında kullanılmıştır.¹³²

Buradaki konuya i’râb-mana ilişkisi olarak baktığımızda da, Kur’ân-ı Kerîm’in mûcizevî yönünün manasının eşsiz zenginliğidir. Bu ayette bir zamirin bile cümlenin manasının değiştiğini görüyoruz. Bu da apayrı bir zenginliktir. Buradaki i’râb mana yönüyle bakıldığında, zamirin ism-i işaret yerine kullanılması, cümlenin uzamasının önüne geçilmekle beraber, Kur’ân icazının eşsiz güzelliğinin tezahürü olduğu anlaşılır.

2.17. Mübtedâsı Mukadder Olan Haber

Örnek: *سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ* “Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır).”¹³³

Âlimlerin çoğu yukarıdaki ayette geçen *سَلَامٌ* kelimesini merfû olarak i’râblandırmışlar. Bu kelimeyle ilgili birçok vecih ortaya konulmuştur:

Birincisi; *سَلَامٌ* kelimesinin bir önceki ayette zikredilen *مَا يَدْعُونَ* (diledikleri her şey) kelimesine mukaddem haber konumunda olmasıdır.

İkincisi; Zemahşerî’ye göre, *سَلَامٌ* kelimesinin yukarıda zikrettiğimiz *مَا يَدْعُونَ* kelimesine kendisinden bedeldir.¹³⁴ Ebû Hayyân’a göre ise, *سَلَامٌ* kelimesinin, *مَا يَدْعُونَ* kelimesine özel olarak bedel olduğunda zahiri olarak da *مَا يَدْعُونَ* kelimesine umum teşkil eder.¹³⁵

¹³¹İltifat; Birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, tatlı davranma, yüzünü çevirerek bakma, rağbet etme, ilgilenme, gönül okşayıcı söz vb. anlamlara gelir. Başka bir deyişle bir makamdan başka bir makama geçiş yapmak demektir. Ya da söz söylerken, daha çok etki sağlamak için beklenmedik bir anda sözü, konuyla çok yakından ilgili birine ya da bir şeye yöneltme demektir.

İstilahta ise iltifat; Bir üsluptan başka bir üsluba intikal etmek veya bir üslubu bırakıp başka bir üsluba geçmek şeklinde tanımlanabilir. (Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, Ay: Haziran-Aralık, 2010, s. 63-85).

¹³²ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 322.

¹³³Yasin, 36/58.

¹³⁴ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru’l-Ma’rife, III, 327.

¹³⁵Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhît*, VII, 343.

Üçüncüsü; سَلَامٌ kelimesinin bir önceki âyette zikredilen ما kelimesi için sıfat olmasıdır. Ama الَّذِي veya masdar manasını verdiğimizde, bunun marife ve nekre olarak tahfif için yapmış oluruz.¹³⁶

Dördüncüsü; سَلَامٌ kelimesinin mübtedâsı mukadder haber olarak gelmesidir. Takdiri ise; هُوَ سَلَامٌ aslı olarak takdir edilir.

Beşincisi; سَلَامٌ kelimesinin mübtedâ olmasıdır. Bunun haberi ise, مِنْ رَبِّ dir. قَوْلًا kelimesi ise, cümlenin kapsamı için müekked masdardır.

Bazı âlimler سَلَامٌ kelimesini سَلَامًا olarak nasb şekliyle okumuşlardır.¹³⁷ Burada iki vecih vardır:

Birincisi; سَلَامًا kelimesini hâl olarak kabul edilmesidir. Zemahşerî, bu kelimeyle ilgili şöyle demiştir: Onların muratlarının Allah rızası için olmasıdır.¹³⁸

İkincisi; سَلَامًا kelimesini masdar olmasıdır. Yani سَلَامًا يَسْلَمُونَ şeklindedir. Bu da ya saygıdan, hürmettendir ya da selâmetten dolaydır. قَوْلًا kelimesi ya müekked masdardır ya da husûsi olarak mansûb olmasıdır.

Zemahşerî şöyle demiştir: Bu konuyla ilgili birkaç durum söz konusudur. مِنْ رَبِّ ibaresi, ya قَوْلًا kelimesi için sıfattır ya da سَلَامٌ kelimesi için daha önce geçtiği gibi haber konumundadır. Karazî, سَلَامٌ kelimesini سَلِمٌ şekliyle okumuştur.¹³⁹

Yukarıda zikredilen âyetin genel i'râbını ve özellikle de سَلَامٌ kelimesinin âyet içindeki konumunu ve âlimlerin farklı okuyuş biçimlerini belirtmeye çalıştık. Bununla birlikte سَلَامٌ kelimesinin siyak-sibak çerçevesinde âlimlerin verdiği manalar ve te'vil ettikleri i'râb konumunun mana üzerindeki etkisi çok önemlidir. Dolayısıyla lafız ve mana yönüyle baktığımızda, i'râb açısından âyetin muhatabın zihnini yormadan, mefhumun kısa ve veciz bir şekilde aktarıldığı göstermektedir.

2.18. Mefûlu Mukaddem Olmuş Fiil

Normal olarak mefûlun bihin cümle içindeki yeri fâilden sonradır. Fakat manayı bozmadıkça daha önce de gelebilir.

¹³⁶el-Halebî, *ed-Durru 'l-Mesûn*, VII, 279.

¹³⁷EbûHayyân, *Tefsîru 'l-Bahri 'l-Muhît*, VII, 343.

¹³⁸ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Ma'rife, III, 327.

¹³⁹Bkz. el-Halebî, *ed-Durru 'l-Mesûn*, II, 358.

“Rablerine dayanıp على ربهم يتوكلون” *Atı sahibi sattı.* “باع الفرس صاحبه *güvenirler.*”¹⁴⁰

“إياك نعبدُ وإياك نستعينُ.” *(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden (yardım) dileriz.*”¹⁴¹ Ayrıca burada belâğatın meânî konusundan olan kasır vardır. Yani mef’ûlun bih mukaddem olup kendisinin belâğî olarak önemine delâlet etmiştir.

Örnek: “O gün biz الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ” *onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.*”¹⁴²

Yukarıdaki âyette geçen الْيَوْمَ kelimesi, kendisinden sonrası için zarf konumundadır. Ebû Hayyân, نَخْتِمُ kelimesini, يُخْتِمُ şeklinde okumuş ve mef’ûl için mebni olduğunu belirtmiştir.¹⁴³ Bu da mef’ûlu mukaddem olmuş نَخْتِمُ fiilidir. Yani fiilin mef’ûlu öne geçmiştir.

وَتَشْهَدُ kelimesini, Ebû Hayyân تَتَكَلَّمُ şeklinde okumuştur. Bu kelime ve وَتَشْهَدُ kelimesini وَتَتَكَلَّمُ وَتَشْهَدُ şeklinde emir lamıyla okunmuştur. Talha, zikrettiğimiz kelimeleri وَلِتُكَلِّمُنَا وَلِتَشْهَدَ şeklinde mansûb fiil için lam harfiyle okumuştur. Bunun mutallık ise mahzûftur. Yani, لِلتَّكْلِمْ وَاللشَّهَادَةِ حَتَمْنَا, Âyette geçen بِمَا ibaresinin takdiri: بِمَا كَانُوا أَوْ بِكُونِهِمْ كَمَا سَبِينِ şeklinde te’vil edilmiştir.¹⁴⁴

Genel olarak baktığımızda yukarıdaki âyette zikredilen fiilin mef’ûlu mukaddem olmuştur. Âyet-i kerîmede geçen kelimelerin i’râbıyla ve farklı okuyuş vecihleriyle ilgili âlimlerin görüşleri dile getirmeye çalışılmıştır. Ayrıca mahzûf olmuş kelime fiil, mef’ûl ve terkiplerinin takdiri belirtildi. İ’râb mana cihetiyle düşünüldüğünde, mefulun fâiline mukaddem olması, işin ehemmiyetine ve muhatabın zihninde mefhumun öncelenip ön plana çıkarılmasıdır. Belâğî olarak ise burada hasriyye mevzusu söz konusudur.

2.19. Muzâfın Hazf Olması

Basit bir izafet terkihi iki isimden meydana gelir. Birincisine “muzâf”, (المضاف), ikincisine “muzâfunileyh” (المضافُ إليه) denir.

¹⁴⁰Enfâl, 8/2.

¹⁴¹Fâtiha, 1/5.

¹⁴²Yasin, 36/65.

¹⁴³EbûHayyân, *Tefsîru 'l-Bahri 'l-Muhît*, VII, 344.

¹⁴⁴el-Halebî, *ed-Durru 'l-Mesûn*, II, 282.

بَابُ الْبَيْتِ (بَابُ بَيْتٍ) örneğinde; muzâf muzâfun ileyhtir.

İzafet terkinde muzâfun ileyh ma'rife ise, muzâf da ma'rife; muzâfun ileyh nekre ise muzâf da nekre olur; ancak husûslik veya yarı belirlilik kazanır:

فَلَمَّ حَبْرٍ (herhangi bir) dolma kalem فَلَمَّ حَبْرٍ (bilinen) dolma kalem

Muzâf harf-i ta'rîf ve tenvîn alamaz; tesniye veya cem-i müzekker sâlim olduğunda, sonundaki nûn (ن) düşer:

إِنكُمْ لَذَانِقُو مَعْلَمِ الْمَدْرَسَةِ okulun öğretmeni مَعْلَمِ الْمَدْرَسَةِ okulun öğretmenleri لَذَانِقُو مَعْلَمِ الْمَدْرَسَةِ okulun öğretmeni “Şüphesiz siz elem dolu azabı tadacaksınız.”¹⁴⁵ العذاب الأليم

NOT: Bazı durumlarda muzâf hazf olabilir. Böyle durumlarda muzâfun ileyhin çeşidine veya niçin kullanıldığına bakıp ona göre muzâf takdir edilebilir. Aşağıdaki âyetler bunun açık örnekleridir.

Örnek-1: وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ: *Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.*¹⁴⁶

Yukarıdaki âyette geçen وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ (Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik.) ifadesinde muzâfhazfe gitmiştir. Yani; وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ هـ صِنَاعَةُ الشُّعْرِ şeklinde takdir edilir.¹⁴⁷ Yani 'Biz, o Peygamber'e şiir sanatını öğretmedik.' ibaresine baktığımızda, burada muzâf olan صِنَاعَةُ ifadesinin hazfe gittiğini görürüz. Çünkü Hz. Peygamber (as.)'ın nesebiyle ilgili Enbiyâ Sûresi'nin 5. ayetinde şöyle buyruluyor: بَلْ قَالُوا أَضْعَافٌ أُحْلَامٌ بَلْ أفتريه بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوْلُونَ *Onlar, “Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse, önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin” dediler.*¹⁴⁸

Bu âyet-i kerîmenin öncesine ve sonrasına baktığımızda zalimlerin ve günahkârların Hz. Peygamber (sav)'e isnat ettikleri apaçık bir uydurmadır. Bununla ilgili başka âyette ise Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: “ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَبِّبَ “ *Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını*

¹⁴⁵Saffât, 37/38. İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 330.

¹⁴⁶Yasin, 36/69.

¹⁴⁷ez-Zeccâc, *İ'râbu'l-Kur'an*, I, 71.

¹⁴⁸Enbiyâ, 21/5.

bekliyoruz" mu diyorlar?"¹⁴⁹ şeklindeki iddialar, zalimlerin ve âsilerin uydurmalarıdır. Hâlbuki Hz. Peygamber (sav), bunların uydurdukları bütün bu uydurmalarından beridir. Allah'ın ona öğrettiklerinden ve verdikleri bir öğüt ve apaçık Kur'ân-ı Kerîm'den başka bir şey değildir.

Örnek-2: YûsufSûresi'nde geçen *وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ* "Bulduğumuz şehir halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz."¹⁵⁰

Zikrettiğimiz âyette geçen *وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ* ibaresinde muzâf hazf olmuştur. Bunun takdiri; *أهل القرية* şeklinde olup muzâf olan *أهل* ifadesi hazf olmuştur. Ayrıca zikredilen âyette belâğat ilminin beyân kısmından olan mecâz-ı mürsel sanatı vardır. Yani burada normalde kasd olunan karye değil, karyede yaşayan onun halkıdır.

Örnek-3: *فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ* "Haydi, taraftarlarını (yakın çevresini, yandaşlarını) çağırsın."¹⁵¹ İbaresinde yine muzâf hazfedilmiştir. Bu âyetin takdiri: *أهل ناديه* şeklinde olup yine muzâf olan *أهل* ifadesi hazfe uğramıştır.¹⁵² Kur'ân'ın birçok sûresinde muzâf, i'râb konumu olarak hazfedilmiştir. Yine burada da belâğat olarak mecaz-ı mürsel vardır.

Örnek-4: *وَدَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ* "Biz, o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler."¹⁵³

Yukarıdaki âyette zikredilen *رَكُوبُهُمْ* kelimesinin i'râbı ve okunuşuyla ilgili âlimler farklı beyanlarda bulunmuşlardır. Ubey ve Âişe *رَكُوبُهُمْ* kelimesine ta harfini ekleyerek *رَكُوبَتُهُمْ* şeklinde olduğunu beyan etmişler.¹⁵⁴ Bazı âlimler bu şekildeki beyanın yani *رَكُوبَتُهُمْ* şeklinde ta harfini ilave ederek i'râblandırılmasını şâzz olduğunu belirtmişlerdir. Zemahşerî ve Âdde b. Mâlik gibi âlimlere göre, bu zikrettiğimiz *رَكُوبُهُمْ* kelimesinin cemi isim olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁵

Ebu'l-Berhesm ve A'meş gibi âlimler ise *رَكُوبُهُمْ* ibaresini, *رَكُوبُهُمْ* şeklinde yani râ harfini dammeli biçiminde okumuşlar ve bunun muzâfının hazf olduğunu belirtmişlerdir. Bu muzâfın hazfının takdiri de: Birincisi, onların bineklerinden

¹⁴⁹Tûr, 52/30.

¹⁵⁰Yûsuf, 12/82.

¹⁵¹Alak, 96/17.

¹⁵²el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn, Mekkûn*, II, 283.

¹⁵³Yasin, 36/72.

¹⁵⁴EbüHayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VII, 347.

¹⁵⁵ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf, Dâru'l-Ma'rife*, III, 330..

faydalanmaları; İkincisi ise, onların binek sahibi olmaları şeklinde takdir edilmiştir.¹⁵⁶ Yani burada faydalanma ve sahip olma ibareleri muzâf olarak hazfedilmiştir.

Ayrıca muzâfın hazfi konusunda i'râbın manaya nasıl zenginlik kattığına ve zikredilen âyetlerin genel çerçevesine baktığımızda, hepsinin de cümleye muazzam bir anlam derinliğinin kattıkları kanaatindeyiz.

2.20. Sıfat-Mevsûf Özelliği

Sıfat, bir ismin özeliğini, sayısını, cinsiyetini vb. durumlarını belirten kelime olup kendi başına i'râbı olmayıp, uyduğu kelimenin i'râbına tâb'i olan tevâbi'dendir. Sıfatın verdiği fayda ya tahsislik ya da tarifliktir. Yani eğer sıfat nekire bir isme gelmişse, tahsislik ifade eder. Yani sıfat, hususi hâl ile kayıtlanmadan metbuundaki bir manaya delâlet eden bir tâbidir.¹⁵⁷

الماء البارد-سيارة جديدة-التلميذان المجتهدان-الرجال المخلصون-بنتان مهذبتان zikrettiğimiz kelime gruplarına baktığımızda her iki kelimedede; i'râb, ma'rife-nekre, müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müennes olma bakımından ikinci isimler, birinci isimlere uymuş, sıfat terkibi oluşturmuşlardır.

Basit bir sıfat terkibi iki isimden oluşur. Birinci (nitelenen) isme mevsûf (الموصوف), ikinci (niteleyen) isme ise sıfat (الصفة) denir.

Not: sıfat, mevsûfun önüne geçemez.

Not: Sıfat mevsufuna aşağıdaki hususlarda uyar:

-İ'râb (hareke) bakımından, جاء الطالبُ المجتهدُ

-Müzekkerlik-müenneslik bakımından, الطالبُ المجتهدُ-الطالبة المجتهدة

-Ma'rife, nekre bakımından, الطالبُ المجتهدُ-طالبٌ مجتهدٌ

-Müfred, tesniye, cemilik bakımından. الطالبُ المجتهدُ-الطالبان المجتهدان-الطلابُ المجتهدون

Not: Ğayri âkîl (hayvanlar ve cansız varlıklar) cemî isimlerin (mevsûfların) sıfatları, umumiyetle müfred-müennes olarak gelir.

¹⁵⁶el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, II, 285.

¹⁵⁷el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s. 36.

الأشجار الصغيرة küçük ağaçlar الأبواب الكبيرة büyük kapılar

Sıfatın özellikleri

Zamirlerden ve alemlerden (özel isimler)den başka bütün isimler sıfat olabilir. Ama asıl sıfat olma özelliği, müştak (türemiş ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe gibi) isimlere aittir. Sıfat olarak gelen kelimeler iki kısımdır:

-Müştak olanlar: Ya ismi fâildir. Örnek: جائي رجل ضاربٌ

Ya ismi mef'ûldur. Örnek: جائي رجل مضروبٌ

Ya da sıfatı müşebbehedir. Örnek: جائي رجل

- Müştak olmayan sıfatlar da şu şekillerde gelir:
- Mastar olarak gelir. Örnek: جائي رجل عدلٌ Buradaki عدلٌ kelimesi عادل anlamındadır.
- Ya da müştak olmayan kelime ismu'l-mensûb olarak gelir. Örnek: جائي رجل هاشميٌ “Haşimî kabilesine mensub bir adam bana geldi. Burada sıfat olan هاشميٌ kelimesi müştak değildir, ama müştaka te'vil edilebilir.¹⁵⁸

عاقلاً جائي رجلٌ Bana akıllı bir adam geldi. (sıfat, ism-i fâil konumunda)

كسرَ القلمُ وجدتُ القلمَ المكسورَ Kırılmış kalem buldum. (sıfat, ism-i mef'ûl)

عطفَ الطفلُ القطَّةَ الصغيرةَ Çocuk, küçük kediyi sever. (sıfat, sıfat-ı müşebbehe)

Örnek: “قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ “Şöyle derler: “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler.”¹⁵⁹

Yukarıda zikrettiğimiz يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا (Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?) ibaresiyle ilgili Ferrâ şöyle beyanda bulunmuştur: Ona göre, âyette geçen هَذَا kelimesinin kendisinden önce gelen مَرْقَدِنَا kelimesine sıfat konumundadır. Âyette geçen ve sonraki cümlenin başlangıcı olan مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ (Rahman'ın vaad ettiği şeydir.) ibaresinin takdiri: وَعَدَ الرَّحْمَنُ şeklinde olur. Bu cümlenin başında olan مَا ise, mudmer (gizli) bir fiil ile merfû olarak gelen masdara hamledilmiştir.

¹⁵⁸el-Meylânî, Şerhu'l-Muğnî, s. 36.

¹⁵⁹Yasin, 36/52.

Bu durumun müfessir olan Ali b. Abdülaziz el-Cürçânî'ye göre, bunun şaşılacak bir durum olmadığını dile getirmiştir.¹⁶⁰ Yani yukarıda söylemeye çalıştığımız sıfat-mevsûf özelliğine ve cümle bittiği hâlde هَذَا kelimesinin kendisinden önce gelen مَرْفُودًا kelimesine sıfat konumunda olmasına binâen Ali b. Abdülaziz el-Cürçânî bunu söylemiştir. Tabii ki Kur'ân'da bu âyette geçen sıfat-mevsûf özelliğine sahip sadece bu âyetten ibaret değildir. Daha birçok âyette bu özelliğe sahip âyetleri sayabiliriz.

Gramer kitaplarına baktığımızda ve onları incelediğimizde sıfatın birçok yönüyle mevsûfuna uymak zorunda olduğu belirtiliyor. Bunlar da; müzekkerlik-müenneslik, müfred-cemi, sayı-ma'dûd, ma'rife-nekre vb. birçok yönüyle birbiriyle uyumluluk arz etmektedir. Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde olduğu gibi nasıl sıfat ismi niteliyorsa, Arapçada da sıfat mevsuf (isim) uyumluluğu vardır ve sıfat ismini niteler. İ'râb mana yönüyle düşündüğümüzde, sıfatın birçok yerde mevsûfuna uyması, i'râbın mananın birlikteliğini ve cümle içerisindeki birbirine uyumluluğunu gösterir. Dolayısıyla i'râb, sahip olduğu konum ve gramer kaidesinin kendisine yüklemiş olduğu görev itibarıyla tabilerin birbirine uyumluluğunu manaya farklı bir zenginlik kattığını göstermektedir.

Sonuç olarak; Müslüman âleminde özellikle hadîs-i şeriflerde buyrulan ve ölümlere okunması tavsiye edilen, pek çok faziletinden bahsedilen Yâsîn Sûresi'nde geçen i'rab farklılıkları ve bunların anlam üzerindeki etkisinin neler olduğu üzerinde durulmaya çalışıldı. Kur'ân'ın kalbi sayılan bu sûrey-i celîlede, gramer kaynaklı özellikle Arapçanın anlam üzerinde büyük bir etkisi olan i'râbın gramer kaynaklı olarak ne kadar önemli olduğunu ve cümleye kattığı anlamın neler olabileceğini nahiv âlimlerinin görüşleri muvazenesinde izah etmeye gayret ettik.

Netice olarak belirtebiliriz ki; i'râbın anlam üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ve cümle içerisinde geçen kelime veya kelime gruplarına doğru i'râb verilmediğinde yanlış anlamaya yol açacağı söylenebilir. Özellikle Arapça bir cümle ya da paragrafı herhangi bir dile çevrilirken i'râba dikkat edilmeden tercüme etmeye çalışılırsa büyük yanlışlıklara sebebiyet verir. Bundan dolayı cümle ya da kelime gruplarına anlam verilirken, i'râbın ana kurallarına dikkat edilerek ve bunlar esas alınarak cümleye doğru mana verilmelidir.

¹⁶⁰ez-Zeccâc, *İ'râbu'l-Kur'ân*, I, 897.

İKİNCİ BÖLÜM

FETİH SÛRESİ BAĞLAMINDAİ'RÂB MANA İLİŞKİSİ

2. Fetih Sûresi

Hudeybiye Antlaşması'nın hemen ardından, Hz. Peygamber ve ashabı Medine'ye dönerken yolda nazil olmuştur.¹⁶¹ Âyet sayısı yirmi dokuz olup fasılası elif (1) harfidir. İsmi ilk âyette geçen “feth” kelimesinden alır. Burada “fethan mübinen” (apaçık bir fetih, büyük fetih) terkinde yer alan kelime sûre içinde “fethan kariben” (yakın fetih) şekliyle iki, yerde dahage çmekte (âyet: 18, 27) ve bunun Mekke'nin fethedileceğine dair bir işaret olduğu kabul edilmektedir. Feth masdar olarak “açmak, hüküm vermek, yardım etmek” manalarına geldiği gibi isim olarak “ zafer, yardım” anlamına da gelir.¹⁶²

Gördüğü bir rüya üzerine hicretin 6. yılı Zilkade ayında yaklaşık 1500 sahabi ile müşriklerin ne pahasına olursa olsun bu ziyarete engel olacaklarının anlaşılması, hatta Müslümanların umre ibadetinden başka bir amaçlarının bulunmadığını bildirmek üzere elçi olarak gönderilen Hz. Osman'ın öldürüldüğü şeklinde yanlış bir haberin gelmesi üzerine, kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair ashabtan biat aldı (Bey'atu'r-Rıdvan). Daha sonra devam eden müzakereler neticesinde Hz. Peygamber (as.) ile Mekkeliler arasında Hudeybiye Antlaşması imzalandı. Müslümanların siyasi varlığını kabul eden ve on yıl gibi uzun bir zaman savaş yapılmayacağı için İslamiyet'i yaymaya imkân sağlayan bu antlaşma, önemini kavrayamayan bazı Müslümanlarca mağlubiyet gibi telakki edilmiştir. İşte bu olayların ardından Müslümanların Medine'ye dönüşü sırasında Fetih Sûresi nazil oldu.¹⁶³

Fetih Sûresi, İslamiyet'in bir devlet müessesesine ve askeri güce sahip bulunduğu Medine döneminin ikinci yarısında nazil olmuştur. H. 6. (628) yıla kadar Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında Bedir, Uhud, Hendek gibi önemli savaşlar olmuş, Medine çevresindeki Yahudilerin ihaneti ortaya çıkmış, Müslüman toplum içindeki münafıkların varlığı bilinmiş, İslamiyet bedeviler dâhil Arabistan

¹⁶¹Buhâri, “Tefsîr”, 48/ I, 5; “Fedâ'ilü'l-Kur'ân”, 12; Tirmizi, “Tefsîr”, 48/1, 2.

¹⁶²Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin, Müessesetü'r-Risâle, Kahire, 1996, I, 37-38.

¹⁶³Kurtûbî, *el-Câmi*, I, 37-38.

yarımadasının hemen hemen bütün sakinlerine sesini duyurmuştu. Bununla birlikte son ilâhî dinin bu yarımadaadaki stratejik durumu nezaketini hala koruyordu. Onun, hâkimiyetini tam anlamıyla kurabilmesi için yarımadaanın dinî, iktisadî ve kültürel merkezi sayılan Mekke'nin fethedilmesi gerekiyordu. Fetih Sûresi bütünüyle, gerçekleşmesi yaklaşan bu zaferi müjdelemekte, bunun ilk denemesi sayılan ve siyasi açıdan önemli avantajlar sağlayan umre yolculuğu ile Hudeybiye Antlaşması'nın Müslümanlar, münafıklar, bedevi Araplar ve müşrikler açısından doğurduğu sonuçları dile getirmektedir.¹⁶⁴

İslam dininin evrenselliğini ve üstünlüğünü simgeleyen Fetih Sûresi'nin İslam kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Gazaya giden Müslüman askerlerin buradaki zafer vaadinin kendileri için de gerçekleşmesini umarak sefer sırasında ve savaş boyunca sûreyi çokça okudukları bilinmektedir. Diğer taraftan kılıç, kalkan, balta gibi savaş aletleri üzerinde ilk âyetinin, bazı hükümdar ve kumandanların giydiği zırhlar üzerinde debütün sûrenin yazılı olduğu görülmektedir. Sûre bazı müstakil eserlere de konu olmuştur: Emir Sultan (ö. 833 /1429). Emir Padişah Abdülatif b. Mecdüddin el-Muhibbi, Sadreddinzâde eş-Şirvanî ve Bosnevî, *Tefsiru Sûreti'l-Feth* adıyla müstakil eser yazan müellifler arasında yer alır.¹⁶⁵

İslam'la insan arasındaki özellikle psikolojik ve ictimai engelleri kaldırıp gönüllere giden yolu açmayı ifade eden Fetih, ismini ilk âyetten alır. Sûrenin girişinde açıkça ortaya konulan hakikat, fethin askerî alana hapsedilemeyecek kadar genişve kuşatıcı bir kavram olduğu gerçeğidir. Kur'ân, gönüllerin ezeli ve biricik hakikatin öbür adı olan İslam'a açılma sürecini apaçık ve tartışmasız fetih olarak nitelendirmiştir. Bu sûrenin bizlere kazandırdığı bakış açısıyla okursak, vahiy Allah'tan insana olan fetihtir.

2.1. Genel Bilgiler

Hicretten sonra inen âyetler ve sûreler, başka bir yerde vahyedilse bile Medine'de gelmiş sayıldığı için Fetih sûresi de hicretin 6. yılında, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra, bir gece Mekke yakınlarında, Cum'a Sûresinden sonra,

¹⁶⁴Kurtûbî, *el-Câmi*, I, 37-38.

¹⁶⁵ Emin Işık, "FethSûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 456-457. Ayrıca bkz. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 155; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2096/8. Fatih, nr. 276. Laleli, nr. 170, Esad Efendi, nr. 108 /2, Şehid Ali Paşa, nr. 274 /6), Selim b. Müs'ad el-Ahmedî, Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesi Kulliyetü'ş-Şeria, Siyasetu'r-Resûl fi'l-Harbve'l-Mühadene Kema Tasavveraha Sûretü'l-Feth (1398 / 1978) adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Mâide'den önce nâzil olduğu halde Medine'de gelen sûreler listesinde yerini almıştır. Güvenilir kaynaklarda bulunan şu rivayet, sûrenin inişiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir: Hz. Peygamber (as.) bir seferinde (Müslim'deki bir rivayete göre) Hudeybiye dönüşünde; gece yürürken yanında bulunan Hz. Ömer kendisine bir soru yöneltir; üç kere tekrarladığı hâlde cevap alamayınca üzüntü ve endişe içinde yanından uzaklaşır. Kendisi hakkında bir âyetin inmesinden korkar. Biraz sonra ona Hz. Peygamber (as.)'in kendisini çağırdığı duyurulur. Yanına gelince Peygamber Efendimiz Hz. Ömer'e, yeni geldiğini bildirdiği Fetih Sûresi'nin ilk âyetlerini okur.¹⁶⁶ Daha detaylı ve sahih olan rivayetlere göre bu olay, Hudeybiye seferinden dönerken değil, Hudeybiye'de savaşmak yerine, ilk bakışta müslümanların aleyhinde gibi gözükken şartlarla sulha karar verildiğinde meydana gelmiştir.¹⁶⁷

Bu arada Hz. Ömer oldukça heyecanlı ve sert bir üslûpla Peygamberimiz'e birkaç kere, "*Müslümanlar haklı, onlar haksız oldukları halde neden bu aşağılayıcı barışın yapıldığını*" sormuş, "*Ben Allah'ın elçisiyim, O, elçisini mahcup etmeyecektir*" cümlesinden başka cevap alamamıştı. Bir müddet sonra Peygamber efendimiz Hz. Ömer'i çağırdı ve kendisine hem sulhun bir fetih olduğunu açıkladı hem de yeni gelmiş olan Fetih sûresinden bir miktar okudu.¹⁶⁸ Buna göre Müslim'deki diğer rivayette geçen "Hudeybiye'den dönerken" kaydını, "barış yapmaya ve umre yapmadan dönmeye karar verilince" şeklinde anlamak, râvinin bunu kastettiğini söylemek gerekecektir.¹⁶⁹

Fetih sûresinin ana konusu Hudeybiye Antlaşması'nın değerlendirilmesi, niyetlendikleri umre ibadetini yapamadan döndükleri için büyük üzüntü ve hayal kırıklığı içinde olan müminlerin teselli edilmesi, bu harekât içinde ve sonrasında olup bitenlerin Allah nezdindeki değerinin açıklanmasıdır. Bu genel çerçeve içinde Hz. Peygamber ve ashabının Allah katındaki durum ve dereceleri, onları ibadetten meneden müşrikler ile yalnız bırakan münafıkların acı sonları hakkında önemli bilgiler verilmiş, bu barışı takip edecek olan fetihler müjdelenmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁶Buhârî, "*Tefsîr*", 48/1; Müslim, "*Cihâd*", 97.

¹⁶⁷Kurtûbî, *el-Câmi*, I, 37-38, Tirmizî, *Sahîh*, V, 385; Buhârî, "*Tefsîr*", IV, 1531.

¹⁶⁸Buhârî, "*Tefsîr*", 48/5; Müslim, "*Cihâd*", 94.

¹⁶⁹Mâlik, *Muvattaa*, *Kur'ân-ı Kerîm*, I, 203; Müslim, "*Cihâd*", 111- 413.

¹⁷⁰Ebu Suud Efendi, *Ebû Suud Tefsiri, İrşâdu Akli's-Selîm*, VIII, 115; Ebû-Leys Semerkandî, *Tefsîrül-Kur'ân*, 6/20-33.

2.2. Fazileti

Her sûrenin birçok özelliği vardır. Her bir âyet ve sûre Allah kelâmı olmakla beraber herbirinin ayrı ayrı özellikleri vardır.

Ebû Hureyre'nin, Kur'ân okuyanların kazanacağı mânevî derecelerle ilgili olarak Peygamber Efendimiz (sav.)'den rivayet ettiği şu hadîs-i şerîf, mü'min gönüllerin heyecanla tutuşmasına vesile olacak güzelliğindedir:

“Kıyamet gününde Kur'ân-ı Kerîm gelecek ve Allah Teâlâ'ya: 'Yâ Rabbî! Kur'ân okuyan kimseyi şeref süsüyle süsle!' diyecek; bunun üzerine Kur'ân okuyan kimse şerefle süslenecek.” “Yine Kur'ân-ı Kerîm: *'Allah'ım! Ona şeref elbisesi giydir!'* diyecek; hemen o zâta elbiselerin en değerlisi giydirilecek. Sonra Kur'ân: *'Rabb'im! Ona şeref tacı giydir!'* diye niyâz edecek; o kimseye şeref tacı giydirilecek. Sonunda Kur'ân-ı Kerîm: *'Yâ Rabbî! O kulundan razı ve hoşnut ol! Senin hoşnutluğundan üstün bir şey yoktur.'* diyerek Kur'ân okuyan kimseyi mânevî mertebelerin en yükseğine ulaştıracak.”¹⁷¹

Fetih Sûresi'nin fazileti ve özelliği hakkında Hz. Peygamber (sav.) şu açıklamayı yapmıştır: *“Bu gece bana, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha değerli ve güzel bir sûre gönderildi”*; Peygamberimiz (sav.) bunu söyledikten sonra Fetih Sûresi'ni okumuşlardır.¹⁷²

Resulullah (sav.) buyurdu ki: *“Her kim namazda veya namazın dışında Fetih Sûresi'ni okursa, sanki Mekke'nin fethinde Peygamber (sav.) ile beraber bulunmuş gibidir.”*¹⁷³

Resulullah (sav.) buyurdu ki: *“Her kim Ramazan'ın birinci gecesi Fetih Sûresi'ni Allah rızası için okursa, Allah'u Teâla o kimseyi bütün sene himayesine alır (korur).”*¹⁷⁴

¹⁷¹Tirmizî, *Tefsîr*, 18; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, I.

¹⁷²Buhârî, *Megazî*, 64; Mâlik, *Muvattaa*, Kur'ân-ı Kerîm, 9.

¹⁷³Ebu Suud Efendi, *İrşâdu Akli's-Selîm*, VIII, 115; Ebû-Leys Semerkandî, *Tefsîrul-Kur'ân*, 6/20-34.

¹⁷⁴Abdülkadir-i Geylânî, *el-Gunye*, (nşr. Ferec Tevfik el-Velîd), Bağdat, 1404/1983, II, 14; Safûrî, Abdurrahmân b. Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. Osmân es-Safûrî, *Nuzhetul-Mecâlis*, Beyrut, 1998, I, 146.

Resulullah (sav.) buyurdu ki: “*Her kim Ramazan’ın birinci gecesi iki rekâtnamaz kılar, her rekâtında Fetih Sûresi’ni okursa, Allah’u Teâla onu bütün sene korur.*”¹⁷⁵

Abdullah b. Muğaffel (r.a.) dedi ki: “*Resulullah (sav.)’i Mekke’nin fethi günü devesinin üzerinde sesini titretip makam yaparak Fetih Sûresi’ni okurken gördüm.*”¹⁷⁶

3. Fetih Sûresinde İ’râb Farklılıklarını Oluşturan Faktörler ve Bunların Anlam Üzerindeki Etkisi

Burada Fetih Sûresin’de geçen nahvî bakımdan gerek cümle içerisinde gerekse âyet içerisinde zikredilen i’râbın farklı yönlerini oluşturan amiller ve bunların manaya olan etkisi üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Konunun anlaşılması açısından önce verilen alt başlık hakkında kısa bir izah yapıldıktan sonra, mevzunun pekişmesi amacıyla konuyla ilgili örnekler verilmeye çalışılmıştır. Ama daha çok sûreyle ilgili hem âlimlerin görüşlerine yer verilmiş hem dei’râbın manaya olan etkisi değinilmeye çalışılmıştır.

3.1. Harf-i Cerrin Muteallakı

Harf-i cerrin muteallakı mevzusu, gerek Meani’l-Kur’ân, Müşkilü’l-Kur’ân, İ’râbu’l-Kur’ân gibi âyetleri filolojik açıdan inceleyen eserlerde gerekse âyetleri çok yönlü inceleyen tefsir kitaplarında önemli bir yer işgal edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, harf-i cerlerin farklı yerlere taalluklarının mümkün olması, böylece müfessirlere ve dilbilimcilere ictihat ve tercih hürriyetini sağlamasıdır. Bu da doğal olarak ayetin hem i’râbını hem de anlamını etkilemektedir.

Harf-i cerrler bir muteallaka bağlanmadan ve onunla birlikte düşünülmeden yalnız başına anlam ifade etmezler.¹⁷⁷ Bunlar cümle içerisinde fiil ya da fiil anlamındaki bir kelimeye (masdar, ism-i fâil vs.) taalluk ederek şibih cümle oluşturmaktadırlar. Tek başına müstakil bir mana ifade etmediği için şibih cümle olarak isimlendirilen bu tarz cümleler, asıl cümlenin manasını tamamlayıcı fer’î manalar ihtiva etmektedir. Zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, cârr-mecrûr gibi unsurlardan

¹⁷⁵Bursevi, İsmail, *Rûhul-Beyân*, IX, 61.

¹⁷⁶Buhârî, *Megazi*, 48, *Tefsir*, 48; *Fedâilü’l-Kur’ân*, 24, Tevhid, 50; Müslim, *Müsâfir’in*, 238; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, V, 55, 56.

¹⁷⁷Hasan, Abbâs, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Dâru’l-Maârif, Kahire, 1973, II, 237.

meydana gelen şibih cümleler, hades (eylem, iş, oluş) ifade eden fiil ya da fiilimsilere (masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl...) taalluk ederek bunlardaki anlam eksikliğini ve kapalılığını gidermektedir.¹⁷⁸

Örnek: لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفَّرُ عَنْهُمْ عَظِيمًا “Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır.”¹⁷⁹

Ayette geçen لِيُدْخِلَ kelimesindeki ل harfinin mutaalıkı ile ilgili dört durum vardır:

Birincisi; ل harf-i cerrinin mutaallakımahzûf olup takdiri şöyledir:

Bu ordu ile ehinden olandan hayrı kabul etmesi ve kendisi için hükmedilene yaptığı kötülük için azab etmesi, onları imtihan etmek içindir.

İkincisi; sûrenin başında geçen إِنَّا فَتَحْنَا ifadesine taalluk eder.

Üçüncüsü; kendisinden önce zikredilen وَيَنْصُرُكَ fiiline taalluk eder.

Dördüncüsü; bir önceki âyette geçen يَزِدَادُوا fiiline taalluk eder. Ancak bu dördüncü vecihte anlamca bir problem meydana gelmektedir. Şöyle ki ل harf-i cerri يَزِدَادُوا fiiline taalluk ettiğinde, bir sonraki âyetin başında geçen يُعَذِّبُ fiili kendisine atıf olur. Bu durumda onların imanlarının artması, Allah'ın kâfirlere azap etmesinin sonucu olduğu şeklinde bir soru ortaya çıkmaktadır. Bu soruya şu şekilde cevap verilmiştir: Allah'ın kâfirlere azap etmesi biçimindeki inanç şüphesiz müminlerin imanını artırmaktadır.¹⁸⁰ Bu bağlamda Ebû Hayyan, şu tespitte bulunmaktadır: “İmanın artması, kâfirlerin azap görmesine sebep olamaz. Buna şu şekilde cevap verilmiştir. İmanınızın artması sizi cennete koyduğu gibi kâfirlerin de sizin elinizle dünyada azap görmelerine sebeptir.”¹⁸¹

Kısacası; harf-i cerrler, tek başlarına herhangi bir kelime veya kelime grubuna bağlanmadan bir anlam ifade etmeyip bunlar fiil ya da fiil anlamındaki bir kelimeye birleştirilerek anlamlı bir cümle oluşturulmaktadır. Tabii ki bu harfler,

¹⁷⁸Ülgen, *Kur'ân'ın Yorumlamasında İ'râbın Rolü*, s. 227-228. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Galâyînî, Mustafâ b. Muhammed b. Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafâ el-Galâyînî, *Câmiüd'd-Dürûsi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1329/1912, I-IV.

¹⁷⁹Fetih, 48/5.

¹⁸⁰Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 710.

¹⁸¹Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 90.

gramer kaidelerine binaen birleştikleri fiil veya fiil anlamındaki kelimelere de farklı anlamlar katmaktadır. Bu da i‘râbın cümleye farklı anlamlar kattığını ve ona değişik perspektiften bakılabileceğini göstermektedir.

3.2. Haber Cümlesi

Mübtedâ, isim cümlesindeki özne konumundaki unsurdur. Haber ise, isim cümlesindeki cümlenin yüklemi konumundaki ögedir.

Örnek: *إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَتَ فَإِنَّمَا يَنْكُتْ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ* *أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَنَّا أَجْرًا عَظِيمًا* (Ey Peygamber!) Şüphesiz ki sana biat (bey'at) edenler, ancak Allah'a biat ediyorlardır. Allah'ın eli (kudret ve rahmeti) onların ellerinin üstündedir. Artık kim verdiği sözü bozarsa, ancak kendi aleyhine bozar. Kim de Allah'a karşı verdiği sözü yerine getirirse, Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.¹⁸²

يَدُ اللَّهِ İNَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ, İNَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ ifadesine haberdur. Hemendevamındagelen *فَوْقَ أَيْدِيهِمْ* “Allah’ın eli (kudreti) onların ellerinin üzerindedir” cümlesi ise ya hâl cümlesi ya da ikinci haber olup Allah’a biat etme manasında mecazî bir ifadedir.¹⁸³

İbn Abbâs bunu (يُبَايِعُونَ اللَّهَ) olarak okumuştur. *يَنْكُتْ* “bozar, bozmak” kelimesini, Zeyd b. Ali (يَنْكُتْ) kef harfini kesralı olarak okumuştur.¹⁸⁴ İbn Ebî İshak bunu ref¹⁸⁵ (damme) olarak okumuştur. Nafi’, İbn Kesîr ve İbn Amr (فَسَيُؤْتِيهِ) “(Allah) ona verecektir.” Kelimesini (فَسَيُؤْتِيهِ) “Ona vereceğiz” azamet sebebiyle (ن) nun harfiyle okumuşlar, diğerleri (ي) ya ile okumuşlar.¹⁸⁶ Burada ما (ma), إِنَّ’nin amelini bozuyor. Muhatab zamiri olan ك mef’ûlu, hazf olmuştur. Takdiri ise: *إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ لِأَجْلِ اللَّهِ* dir.¹⁸⁷

Arapçada isim cümlesinin iki ana unsurundan olan haber, i‘rab mana açısından büyük önem taşımaktadır. Nasıl bir binanın temel kolonlarından biri eksik ve sağlam değilse, Arapçada da haberin olmaması, yani cümlenin yüklemsiz olması, anlamlı ve düzenli bir cümleden bahsedilemez. Dolayısıyla anlamlı ve anlaşılır bir isim cümlesinin olması için, haberin doğru kullanılmasını gerektirmektedir.

¹⁸²Fetih, 48/10.

¹⁸³Ebü Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 92.

¹⁸⁴el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn* IX, 713.

¹⁸⁵el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 713.

¹⁸⁶Ebü Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 92.

¹⁸⁷el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn* IX, 711.

3.3. Edatının Hazf Olması

Bazı edatlar muzari fiilin önüne gelerek onu nasbeder. Muzari fiili nasbeden harfler (edatlar):

أَنْ, لَنْ, كَيْ, إِذَنْ Bu edatlar muzari' fiili doğrudan nasbederler.

يُرِيدُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَفْعَلَ الْخَيْرَ “İnsan hayır yapmak ister.”

كُنْ مُؤَدِّبًا كَيْ تَكُونَ مَحْبُوبًا! “Sevilmen için terbiyeli ol!”

لَنْ أَكْذِبَ. “Asla yalan söylemeyeceğim.”

أَنَا سَأُزُورُكَ “Seni ziyaret edeceğim.” diyene aşağıdaki şekilde cevap verilir:

إِذَنْ أَكْرَمُكَ “Öyleyse sana ikramda bulunurum.”¹⁸⁸

3.3.1. Muzari Fiili Gizli (أَنْ) ile Nasbedenler:

لِ (لَامُ التَّعْلِيلِ) - لَامُ الْجُودِ - حَتَّى - أَوْ - فَاءُ السَّبَبِيَّةِ - وَآوُ الْمَعِيَّةِ

Yukarıdaki edatlardan لِ (لَامُ التَّعْلِيلِ) ‘in muzari’ fiili gizli (idmar) (أَنْ) ile nasbetmesi caiz, diğer edatların ise nasbetmesi vucûbîdir.

Buraya Arapça (جئت هنا لِأَتَعَلَّمَ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ) جئتُ هنا لِأَنَّ أَتَعَلَّمَ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. öğrenmek için geldim. (Buradaki lâm, (لَامُ التَّعْلِيلِ) sebep bildiren lâmdir.

مَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ “Allah, onlara asla zülmedecek değildir.”¹⁸⁹ Âyet-i kerîmesinde zikredilen lâm, لَامُ الْجُودِ (inkâr lâmidir.)

إِقْضِ الْعُطْلَةَ فِي بَلَدِكَ حَتَّى تَسْتَرِيحَ! Dinleninceye kadar tatili memleketinde geçir!

Not: (حَتَّى), gizli (أَنْ) le mazi fiilin de önüne geçer. Mazi fiil mebni olduğu için nasbetmez. Gizli (أَنْ) mazi fiili de mastara çevirir. Mazi fiile muzari’ fiilde olduğu gibi (إِلَى) veya (لِكَيْ) mânâlarını kazandırır. Geri kalan diğer edatlar da verdiğimiz örnekler gibi muzari fiili gizli (أَنْ) le nasbederler.¹⁹⁰

İşte böyle durumlarda gizli (أَنْ), örneklerde görüldüğü üzere hazf olur, ama sondaki muzari’ fiilin harekesini nasbettiği için fiilin başında gizli bir (أَنْ) edatının var olduğu anlaşılır.

¹⁸⁸İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 108-109.

¹⁸⁹Tevbe, 9/70.

¹⁹⁰İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 293-294.

Örnek-1: *“Ey insanlar! Lütfen Allah’a ve Peygamberine inanınız, ona yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ve sabah akşam Allah’ı tespih edersiniz diye (Peygamber’i gönderdik.)”*¹⁹¹

Âyette geçen لِيُؤْمِنُوا olarak okumuş olan İbn Kesir ve Ebû Amr, sonrasında (ي) ya’nın olması, onların (الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ) “Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar” âyetine racidir. Diğer âlimler bunu muhatab (ت) ta’sı ile okumuşlar. İbn Abbâs ve Yemanî (وَتُعَزَّرُوهُ) kelimesini (وَيُعَزَّرُوهُ) 0 izzetten, şereften dolayı iki za (ز) ile okumuşlar. Zamirlerin mansûb olması, Allah’a racidir. Buradaki لِيُؤْمِنُوا kelimesinin sonundaki ن (nun) harfi hazf olmuş, normal hali, تَلْتُمُونَ’dur. Ayrıca bu kelimedeki اُنْ edatı da hazf olmuş, bunun da normal hali, لِأَنَّ تُوْمِنُوا’dur. Yani bu kelimedeki اُنْ edatı hem de sondaki ن harfi hazf olmuştur.¹⁹²

Zeccâc’a göre ise, son fiilin sonundaki ه ha zamiri Allah için, ondan önce zikredilen fiillerin zamirleri ise Allah Resûlü (as.) için olduğunu belirtmiştir.¹⁹³

Örnek-2: *“Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğrattır.”*¹⁹⁴

Âyette zikredilen اَوْ يُسَلِّمُونَ nin aslı: اَوْ اَنْ يُسَلِّمُونَ olup fiilden önceki اُنْ edatı hazf (düşmüş) olmuştur. ن’un sabit olup تَقَاتِلُونَهُمْ ‘e atıf olarak gelmesi veya ibtidâ (başlama) olması, genelde ref’ olarak kabul edilmiştir. Yani اَوْ هُمْ يُسَلِّمُونَ’dur. Ubey ve Zeyd b. Ali bunu, ن’u hazfederek nasb şeklinde okumuşlardır. Yine Basralı âlimlerin çoğu, fiilden önce اُنْ edatının mukadder (gizli) olduğu fikrindedirler.¹⁹⁵

Örnek-3:

وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَعَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size

¹⁹¹ Fetih, 48/9.

¹⁹²el-Halebî, ed-Durru’l-Mesûn, IX, 711.

¹⁹³ez-Zeccâc, I’râbu’l-Kur’ân, I, 33.

¹⁹⁴ Fetih, 48/16.

¹⁹⁵el-Halebî, ed-Durru’l-Mesûn, IX, 713.

hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah, böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin."¹⁹⁶

Bu âyette zikredilen وَلَيُكُونَ kelimesinin aslı; وَلَيُكُونَ olup fiilden önceki أَنْ edatı düşmüştür. Buradaki ibarenin üç vecih üzere olması caizdir:

Birincisi: Kendisinden sonraki mukadder bir fiile muteallık olması. Takdiri ise; Bu işin böyle olması için (mü'minlere işaret, alâmet olsun diye).

İkincisi: Hazf olmuş olan bir illete (sebebiyet) atıf olmasıdır. Takdiri ; (insanların ellerini) sizden çekmesi ve size fayda sağlamaları için olup mahzûf olan illete atıftır.

Üçüncüsü: و harfinin zaide olması ve kendisinden önceki ibareye illet (sebebe) olmasıdır. Takdiri de, (insanların ellerini) sizden çekmesi için olup kendisinden önceki duruma sebep olmuştur.¹⁹⁷

Âyetlerde zikredilen ifadelerle baktığımızda, i'râb-mana ilişkisi olarak ve üzerinde durulmaya çalışılan, muhatab ve ğaib zamirlerin hangi şekilde okunduğu ve âlimlerin konu ile ilgili görüşleri dile getirilmiştir. Ayrıca gramer kaidesi olarak, أَنْ edatının ve fiilin sonundaki ن harfinin hazf olması, i'râb olarak ikinci veya üçüncü bir fiilin başında kullanılmaması, aynen zamirlerin ismin yerine kullanılması gibi cümleyi kısalttığını göstermektedir. Bunun neticesinde Arapça'nın tek bir kaideden ibaret olmadığını, gerek i'râbî olarak, gerekse i'râbın cümleye kattığı mananın ne kadar geniş ve zengin olduğuna delâlet eder. Zaten mukadder dediğimiz gizliliğin (hazf) sırrı da bu gibi ifadelerde ortaya çıktığında i'râbın önemi daha da artıyor kanaatimizce.

3.4. Failin Mukadder Olması

Fâil, fiil cümlesindeki özne (fiil cümlesinden maksat ma'lûm fiille başlayan cümledir), işi yapanı gösterir, i'râbı d amerfû'dur. Fâil, zâhir (açık) veya mudmer (zamîr) olarak gelir. Zâhir fâil, müfred (tek kelime veya terkîb olarak gelen) veya cümle olur. Muzmer fâil, bâriz veya müstetîr (gizli) olarak gelir.¹⁹⁸

¹⁹⁶Fetih, 48/20.

¹⁹⁷el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, IX, 714.

¹⁹⁸Ibn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, s. 296-297.

Arapçada bazı durumlarda fâil hazf olup düşebilir. Bu durumda, fâilin etkilenen öge (me'mûl) üzerindeki durumuna ve siyak-sibağa göre hazf olan fâil takdir edilebilir.

Örnek:

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِالسِّتَةِ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا
*"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah, sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, O'na karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."*¹⁹⁹

Yukarıdaki âyette geçen (شَغَلَتْنَا) kelimesiyle ilgili âlimlerin farklı görüşleri olmuştur.

el-Kisâî, İbnNûh'tan rivayet edip bu kelimeyi (ل) lam harfini şeddeli olarak okumuştur.²⁰⁰ Abdullah b. Mes'ud, (أَهْلِيهِمْ) kelimesini (ي) ya'sız olarak okumuştur, fakat (أَهْل) kelimesine mufred olarak ilave yapmıştır.²⁰¹ (وَزَيْنٌ) kelimesi, fâil için mebni olarak okunmuştur.²⁰²

Bu kelimedede fail, mukadder (gizli) olmuş olup (شَغَلَتْنَا) ibâresi gizli olarak gelmiştir. Dolayısıyla fail mukadder (gizli) olmuştur.

İ'râb mana cihetiyle düşündüğümüzde, fâilin cümlede gizli olarak gelmesi, Türkçede olduğu gibi cümlenin uzamasını önler, fâilin ta'zimini gösterir. Örneğin خَلَقَ gibifiilerin fâilsiz olarak kullanılması, fâilin belli olması hasebiyle bunun mustetir olarak gelmesi, Arapça dil ve gramer açısından daha uygun olmuştur.

3.5. Harfin Hazfedilmesi

İ'râb hâllerine göre mu'rab (sonu i'râb alâmetleri ile değişen kelimeler) kelimelerin sonları değişikliğe uğrar. Bu değişiklik ya hareke ile olur ya da harfle olur. İ'râb hâllerini gösteren hareke ve harflere "i'râb alâmetleri" denir. Hareke ile olanlar; damme, fetha, kesra ve sükûn ile i'râblananlardır. Bunlara "aslî i'râb

¹⁹⁹Fetih, 48/11.

²⁰⁰Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 93.

²⁰¹Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 93, el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, III, 65.

²⁰²Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 93.

alâmetleri” denir. Harfile i‘râblananlar ise و - ي Kelimenin aslî harfi olan son harfinin subûtu (düşmemesi), -ef’âlu’l-hamsede (muzâri’ fiilin nûnlu beş siğasının) daki nûn (ن)ların düşmemesi ve düşmesidir.²⁰³

Örnek:

وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا: “Kim Allah'a ve Peygamberine iman etmezse, bilsin ki, biz, kâfirlere kızgın bir ateş hazırlamışızdır.”²⁰⁴

Yukarıdaki âyette geçen وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ “...Her kim iman etmezse...” Allah’ın buyruğu olan bu ifadenin şart veya mevsûl olması caizdir. Zahirin kendisine dönen şeyin konum olarak kaim olması, فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمْ “Muhakkak onlara hazırlamışızdır.” ifadesine takdir edilir.

Buradaki وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ kelimesi, fiilin başına gelen ve fiili cezmeden لَّمْ edatından dolayı fiili cezmetmiş olup aslı ise, لَّمْ يُؤْمِنُوا’dur. Bu kelimenin sondaki ن harfinin harekesi hazfe gitmiştir, düşmüştür. İ‘râb mana cihetiyle düşünüldüğünde harfin hazf olması, ef’âlu’l-hamseden bir fiilin sonundaki ن harfinin düşmesiyle, cümle lafız açısından farklılık kazanmakla beraber daha özlü bir hâl almış olur.

3.6. Cümlelerin Hâl Olma Durumu

Hâl, cümlede fâilin, mef’ûlun veya her ikisinin durumunu bildiren lafız (kelime veya cümle)’lerdir.

(ما شيئاً) Hârun, okula yürüyerek gitti. Cümlesinde (ما شيئاً), (هارون) ’nun yani, fâilin hâlidir.

(زينب), (با كيةً) Zeyneb’i ağlarken gördüm. Cümlesinde (با كيةً), yani mef’ûlun hâlidir. Hâlin durumunu açıkladığı kelimeye zu’l-hâl (hâl–ذول الحال) veya sâhibu’l-hâl (صاحبُ الحال) denir. Umumiyetle hâl, nekre, zu’l-hâl ma’rife gelir. “Hırsızı bağlanmış şekilde vurdum.”²⁰⁵ ضربتُ اللصَّ مكتوفاً

Hâl üçe ayrılır:

3.6.1. Müfred olan hâl: Genellikle nekre ve müştak (ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat- müşebbehe gibi) isimlerden olur, i‘râbımansûbdur.

لا تأكلِ الطعامَ حاراً Yemeği sıcakken yeme. (حاراً) kelimesi, müfred olan hâldir.

²⁰³el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ‘râbi’l-Kur’ân*, II, 670.

²⁰⁴Fetih, 48/13.

²⁰⁵Ibn Hişâm, *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, s. 300-301.

3.6.2. Cümle Olan Hâl: İkiye ayrılır:

1- İsim Cümlesi Olan âl: Genellikle vav-ı hâliyyebulunur. عَرَفْتُهُ وَاَنَا صَغِيرٌ
 “Onu küçükken tanıdım.”

2-Fiil Cümlesi Olan Hâl: Bu da çeşitli şekillerde olur.

بَلَّغْتُ الْمَدِينَةَ وَقَدْ بَرَغَ الْفَجْرُ “Şafak sökerken şehre vardım.” (Müsbetmâzî ile başlayan hâl cümlesi)

“Zeyd, babası gitmeden geldi.” (جاء زيد وما ذهب ابوه) = جاء زيد ما ذهب ابوه .
 Menfîmâzî ile başlayan hâl cümlesi)

جاء جبريل يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ. “Cebrâîl (a.s.) insanlara dinlerini öğretmek için geldi.” (Müsbetmuzâri’ ile başlayan hâl cümlesi)

“Çocuklar çiçekleri (قَطَفَ الْاَوْلَادُ الْاَزْهَارَ لَمْ تَتَفَتَّحْ) = قَطَفَ الْاَوْلَادُ الْاَزْهَارَ وَلَمْ تَتَفَتَّحْ henüz açmadan (açmamışken) kopardılar.” (Menfîmuzâri’ ile başlayan hâl cümlesi, bu durumda hâl cümlesi vâv-ı hâliye ile vâv-ı hâliyesiz gelir.)

C-Şibh-i Cümle (zarf-ımustakarr) Olan Hâl: Sâhibu’l- hâle doğrudan bağlanır. İki kısımdır:

1- Zarf (şibh-i cümle) Olan Hâl:

“Bahçenin ortasındaki güller hoşuma gitti.” (الوردُ) راقني الوردُ وَسَطَ الْبِسْتَانِ
 şibh-i cemi (cins isim). Bunların müfredleri btişiktâ (ة) ile yapılır.)

2-Harf-i Cerli İsim (şibh-i cümle) Olan Hâl:

“Kârûn) zînet ve ihtişamı içinde kavminin karşısına فخرج على قوميه في زينته
 çıktı.”²⁰⁶

Not: Ma’rife isimden sonra gelen cümleye hâl cümlesi, nekre isimden sonra gelen cümleye sıfat cümlesi, ism-i mevsûlden sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir.

Örnek:

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطأقنم إلى معانم لتأخذوها ذرونا ننبعكم يريدون أن يبدلوا كلام الله قل لن
 “Savaştan geri تنبعونا كذلك قال الله من قبل فسيفولون بل تحسدوننا بل كانوا لا يفقهون إلا قليلاً
 bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla

²⁰⁶Kasas, 28/79, İbn Hişâm, Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ, s. 300-301.

gelmeyeceksiniz. Allah, önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kaskaniyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."²⁰⁷

Âyette zikredilen يُرِيدُونَ ibaresi ile ilgili âlimlerin önemli görüşleri olmuştur. Âyet-i celîlenin ibtidâ (başlangıç) olması, الْمُخْلَفُونَ “Geri kalanlar” kelimesine hâl olması ve دَرُونَا'nın mefûldan hâl olması caizdir. Yani يُرِيدُونَ kelimesi, دَرُونَا ya mefûldur. Dolayısıyla cümle, siyak-sibak olarak hâl olmuştur.²⁰⁸ Ebû Hayyân, تَحْسِدُونَنَا fiilini تَحْسِدُونَنَا (sin) harfini kesralı olarak okumuştur.²⁰⁹

Hâlin cümle içindeki i'râbı ve cümlenin i'râbına kattığı anlama bakacak olursak, hal; müştak, mastar ve mensûb şeklinde gelerek hâl olan kelimeyi mudari fiile benzemekten alıkoyup cümleye mana açısından farklı bir estetik kazandırdığı görülmektedir.

3.7. Mefûlun Kendi Fiiline Mukaddem Olması

Normal olarak mefûlun bihin cümle içindeki yeri fâilden sonradır. Fakat manayı bozmadıkça daha önce de gelebilir.

“Rablerine dayanıp güvenirlir.”²¹⁰ على رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ Atı sahibi sattı. باع الفرسَ صاحبه

“(Rabbimiz!) İyâk necebû ve İyâk نستعين.”²¹¹ (yardım) dileriz.

Örnek:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا “Hakikaten Allah o mü'minlerden râzı oldu, ağacın altında sana biy'at ederlerken, ki kalblerindeki bildi de üzerlerine o sekîneti indirdi ve kendilerine bir yakın fethi sevab verdi.”²¹²

Âyette geçen إِذْ يُبَايِعُونَكَ ibaresinin إِذْ kısmı, mefûl konumunda olup kendi fiiline mukaddem olmuştur yani ondan önce gelmiştir. Bu, “رَضِيَ” fiili ile mensûbtur. تَحْتَ الشَّجَرَةِ (ağacın altında)'nin “يُبَايِعُونَكَ” ibaresine muteallık olması caizdir. Bunun

²⁰⁷ Fetih, 48/15.

²⁰⁸ el-Halebî, ed-Durru'l-Mesûn, IX, 713.

²⁰⁹ Ebû Hayyân, Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît, VIII, 94.

²¹⁰ Enfâl, 8/ 2.

²¹¹ Fâtiha, 1/5.

²¹² Fetih, 48/18.

muteallık ile mahzûf olması, mefûldan hâl olmasındandır. Bunun tefsiri de, Hz. Peygamber (as.) (Rıdvan biatını) yaparken ağacın altında oturmuş haldeymiş.²¹³

İ'râb mana yönüyle düşünüldüğünde, mefulün fâiline mukaddem olması, işin ehemmiyetine ve muhatabın zihninde mefhumun öncelenip dikkat çekilmesidir. Ayrıca cümleye şekilsel bir farklılık da kazandırır. Belâği olarak ise burada hasriyye mevzu suz konusudur.

3.8. Mefûlun Fiilinin Hazf Olması

Arapçada bazı durumlarda cümlede mefûl ve fiil hazf olabilir (düşebilir). Ama bunun gizli (mudmer) olarak kaldığını ve tam olarak hangi fiilin hazf olduğunu biraz da cümlenin akışından çıkarabiliriz. Bazen de hazf olunan fiilin yerine efâl-1 âmmeden (كائن- ثابت- موجود- حاصل) vb. efâl-1 âmme veya müştekâtlarını getirebiliriz. Böylece mahzûf olan fiil veya mefûlu bulabiliriz.

Örnek:

وَمَعَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا “*Ve alacakları birçok ganîmetler ile de (mükâfaatlandırmıştır). Ve Allah Teâlâ mutlaka bir galib, bir hakîm bulunmaktadır.*”²¹⁴

(Gerçekten, bir süre sonra müslümanlar fethedilen Hayber’de birçok ganîmetler elde etmişlerdir.)

Âyette zikredilen يَأْخُذُونَهَا kelimesiyle ilgili âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Yani, sizlere ganîmetler verilmiş veya onlara ganîmetler verilmiştir. Ya da onları veya sizleri ödüllendirmiştir. Burada hem muhatab (hazırbulunan) hem de gâib (hazırbulunmayan) takdir edilmiştir. Çünkü “يَأْخُذُونَهَا” ibaresi, gâib şeklinde okunurki, umumiyetle bu şekilde okunur. تَأْخُذُونَهَا ibaresi ise, hitaptır. Bu şekildeki okuyuşu, (muhatab ت ile okumak) Saklab b. Şeybe Ebû Said el-Mısrî’nin (v. 191) rivayetine göre, A‘meş, Nâfi‘ve Talha bu şekilde okumuşlardır.²¹⁵

Cümlede fiilin hazf olması, mefule muallak fiil takdir ederek cümle çözülebilir. Böylece âyete doğru mana verilebilir. Bu da i'râbın manaya olan büyük katkısı ve önemine delâlet eder. Ayrıca yukarıda zikredilen âyette nahiv ilminde

²¹³el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 714.

²¹⁴Fetih, 48/19.

²¹⁵Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 96.

iştigal (mefulün fiilden önce gelip ve fiilden mefule dönen bir zamirin bulunmasıdır.) diye bilinen nahiv kaidesi geçerli olup muhataba vakıanın ehemmiyetini göstermektedir.

3.9. Haberin Hazfedilmesi, Haberin Mübtedâ Üzerine Mukaddem Olması

Örnek: “وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا” “*Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*”²¹⁶

Bu âyetteki وَأُخْرَى kelimesinin birkaç vecih üzere olması caizdir:

Birincisi: İbtidâ ile merfu' olması, قَدْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا ibaresi onun sıfatıdır. قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ifadesi de onun haberidir.

İkincisi: Haberin mahzûf olması, kendisinden önceki ile mukadder olmuştur. Yani; “*Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır.*” İfadesi ile mukadder olmuştur.

Üçüncüsü: Tefsiri şart olarak gizli (mukadder) bir fiile mansûb olmuş olması, müştak (türemiş) bir fiilin mana olarak mukadder olmasıdır. O da; قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ifadesidir. Yani bunun takdiri, Allah başka (ganimetler) takdim etmiştir.

Dördüncüsü: Tefsiri şart olmaksızın mukadder (gizli) bir fiile mansûb olması, fakat bu da siyak (bağlam) delâleti içindir. Yani başka (ganimetler) vadetmiştir veya başka şeyler size vermiştir.

(قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا) ifadesi, أُخْرَى kelimesi için haber olması caizdir.²¹⁷ Bazılarına göre ise, أُخْرَى'nin mübtedâ olması ve لَمْ تَقْدِرُوا'nun da onun sıfatı olması caizdir.²¹⁸

Dolayısıyla lafız ve mana bakımından baktığımızda, i'râb açısından âyetin muhatabın zihnini yormadan, mefhumun kısa ve veciz bir şekilde aktarıldığı göstermektedir. Ayrıca nahvî olarak haberin mukaddem olması konunun önemine atıfta bulunulduğunu gösterir.

²¹⁶Fetih, 48/21.

²¹⁷el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 714-715.

²¹⁸el-Ukberî, *et-Tibyân fi I'râbi'l-Kur'ân*, II, 717.

3.10. (و) Edatının Ma'tûf ve و (vav)'ı Maiyye Olarak Gelmesi

(و), çeşitli mânâ ve yerlerde kullanılır:

3.10.1. (الإبتدائية): Söz başında bulunur.

”*Gerçek bilginler “Allah'a inandık” derler.*”²¹⁹ ورأسخون في العلم يقولون أمنا به.

3.10.2. (العاطفة): Mutlak atıf (sadece atıf) içindir. İki kelimeyi veya cümleyi birbirine bağlar.

Uyarı: (و) ile yapılan atıfta ma'tûflama'tûfun aleyh yer değiştirebilir.

”*Kalem ve defter satın aldım.*” (إشتريتُ الدفترَ والقلمَ) = إشتريتُ القلمَ والدفترَ.

3.10.3. (الحالية): Hâl cümlesinin başında bulunur.

”*Halid, elinde kitap olduğu halde geldi.*” جاء خالدٌ وفي يده كتابٌ.

Not: Hâl, isim cümlesi olursa genellikle başında vâv-ı hâliye olur.

”*Adam evine yorgun olarak döndü.*” عاد الرجلُ الى بيته وهو مُتعبٌ .

3.10.4. (الإستئنافية): Söz arasında, üst tarafa bağlı olmayan cümle başında olur.

”*Zulmedenler bilecekler.*” ... وسيعلم الذين ظلموا.

3.10.5. (الإعتراضية): Ara cümle, parantez veya iki çizgi arası cümle başında olur.

”*Bu –Allah bilir- iyi bir adamdır.*” هذا –والله لأعلم- رجلٌ كريمٌ.

3.10.6. (المصاحبة): Mef'ûlun maahın başında bulunur. Mef'ûlun maah, beraberlik bildirir, sadece ve sadece vâv-ı maiyyeden (واوالمعية) sonra gelir.²²⁰

Not: Çoğu kimse (مَع) ‘yımef'ûlun maah kabul etmektedirler ki, bu yanlıştır. Çünkü (مَع) zarftır. (مَع), ya mef'ûlun fih, ya da hâl olur.

Not: Mef'ûlun maahın oluşması için:

1-Atıf kâidesine uygun olmamalı,

2-Mânâ da atfa uygun olmamalı.

3.10.7. (واو القسم - yemin vâv-ı): والفجر , والعصر , والله

²¹⁹ Al-i İmrân, 3/7.

²²⁰el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 715.

3.10.8. (رُبَّ) Hazfedilen (واو رُبَّ): ‘nin yerine gelen vâv: *وبُدَّةٍ لَيْسَ بِهَا أُنَيْسٌ. “Nice şehirler vardır ki, oralarda dost yoktur.”*²²¹

Örnek:

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَنْبَغَ مَحِلُّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ
وَيَسَاءَ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوُّهُمْ فَتُنصِبِيكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةً بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا
لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram’ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaştıktan alıkoyanlardır. Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah, Mekke’ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkârcular birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğrattık.”²²²

Bu âyetteki وَالْهَدْيِ (kurban) kelimesi, çoğu âlimlere göre nasb olarak gelmiştir. Meşhur görüş ise, صَدُّوكُمْ kelimesindeki mansûb zamir üzerine atıftır. Denilmiştir ki; Maiyye (beraberlik) üzere nasbedilmiştir. Ebû Amr rivayetine göre, الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ kelimesine atıf olarak onu (وَالْهَدْيِ) cer etmiş olup muzafın hazfini gerekli görmüştür. Yani hacda kesilen (hedy) kurbanına takdirdir. Âyetteki (مَعْكُوفًا) kelimesi, (وَالْهَدْيِ) kelimesine hâldır. Yani haps olmuş olarak menetmektir. “Adamı ihtiyacı için onu menettim.”²²³

Ukberî’ye göre ise; (وَالْهَدْيِ) ma’tuftur. Yani kurbanı menederler. Yine ona göre, (وَالْهَدْيِ)’nin bedel olması caizdir. Yani kurbanın (hedy) yerine ulaşmasını menederler diye takdir olunur.²²⁴

Yukarıda zikrettiğimiz gibi و (vav) harfi hem atıf (birbirine bağlama) olarak hem de maiyye (beraberlik, birliktelik) olarak gelmiştir. Yukarıda (و)’ın çeşitli anlam ve kullanıldığı yerlerle ilgili vecihlerini zikredilmeye çalışıldı. Özellikle atıf harfi (iki kelimeyi veya cümleyi birbirine bağlar) olarak ve mef’ûlun maahın başında bulunan ve beraberlik vâv-1 (وَالْمَعِيَّةِ) olarak bilinen vâv-1 misaller üzerinde gösterilmeye

²²¹el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, s. 95; ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 80-81.

²²²Fetih, 48/25.

²²³el-Halebî, *ed-Durru’l-Mesûn*, IX, 715-716.

²²⁴el-Ukberî, *et-Tibyân fi İ’râbi’l-Kur’ân*, II, 717.

çalışıldı. Bu vâv'ın çeşitlerini bilip buna dikkat ettiğimizde, cümle içerisindeki konumu ve cümleye kattığı anlamı bulabiliriz. Özellikle i'râb açısından vâv'ın vecihlerini bilmemiz ve hazmetmemiz, Arapça metinlerin çözümünde yararlı olacaktır. İ'râb açısından edat olan و 'ın atıf veya maiyye olarak gelmesi, cümledeki gayenin farklı şekillerde gelmesine imkân sağlamaktadır.

3.11. İki Mef'ûl İsteyen Fillerden İkinci Mef'ûlu Harf-i Cerle Gelmesi

Arapçada fiillerin mef'ûl alıp almaması bakımından ikiye ayrılır. Mef'ûl alan fiillere müteaddî (geçişli fiil), mef'ûl almayanlara ise lazımlî (geçişsiz) fiil denilir. Bazen muteaddîfiiller, birden fazla mef'ûl alabilir ve افعال القلوب (bilgi ve zan fiileri) diye bilinen fiiller, zihin (kalb) işiyle ilgili bunup, “bilmek” ve “sanmak, zannetmek” gibi manalar ifade eden bu fiiller, isim cümlesinin başına gelirler, mübtedâ ve haberi iki mef'ûl halinde nasb ederler: ظننتُ خالدًا عالمًا “Halid'i âlim sandım.” Örneğinde olduğu gibi fiili iki mef'ûl alıp nasbetmiştir. Bu fiillerin bazıları şunlardır: – عَلِمَ وجد-رای-ظنَّ-حسب-زعم-جعل

Bazı fiiller, mef'ûllerini harf-i cerlerle alırlar. Gelen bu harf-i cerler, fiilin anlamını değiştirip onlara te'sir eder. Bazı nahivciler harf-i cerrin fiile mânâ kazandırmasına “tazmîn” (التضمين) demişlerdir. Örneğin; دخل: girdi, bu fiili على harf-i cerle kullandığımızda: huzuruna vardı, huzuruna girdi. Aynı şekilde دعا: çağırdı, davet etti vb. anlamlara gelir. Bu fiile (ب) harf-i cerrini getirdığımızda: isimlendirmek; (ل) harf-i cerrini getirdiğimizde: dua etmek, teşvik etmek; (على) herf-i cerrini getirdiğimizde ise: beddua etmek, lanet okumak anlamlara gelir.²²⁵

Not: Tazmînde harf-i cer anlam bakımından mef'ûle değil, fâile te'sir eder.

Örnek:

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَنُدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمِينٍ مُّحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا “Andolsun, Allah, Peygamberinin rüYâsîni doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”²²⁶

²²⁵ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 112-113. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz.İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ* s. 302-304.

²²⁶ Fetih, 48/27.

Yukarıdaki âyette geçen (بِالْحَقِّ) kelimesi, birkaç durum üzeredir:

Birincisi: صَدَقَ kelimesine muteallık olmasıdır.

İkincisi: Mahzûf (düşmüş) masdarîçinsıfatolmasıdır. Yani hak ilei ilişisini (yakınlığı) doğru çıkarmaktır.

Üçüncüsü: الرُّؤْيَا kelimesine hâl olduğundan mahzûfile muteallıktır. Yani hakk (doğruluk) ile ilişkilendirilir.

Dördüncüsü: بِالْحَقِّ kelimesi kasemdir (yemin), onun cevabı لَتَدْخُلَنَّ 'dir. Bu, الرُّؤْيَا kelimesi üzerine vakıf yapılır ve kendisinden sonraki ile başlanır.

لَتَدْخُلَنَّ kelimesi mukadder (gizli) kasemin cevabıdır. Ebû Bekâ şöyle demiştir: لَتَدْخُلَنَّ الرُّؤْيَا için tefsir veya başlangıçtır (müste'nef). Bunun الرُّؤْيَا için tefsir olması, kasem için cevabın dışındadır. Ancak kasemle beraber tefsir olarak gelmesi ve tefsirsiz olarak başlangıç (müste'nef) şeklinde olması caizdir. Bu da ibaresinden hareketle uzak biri htimaldir.²²⁷

Ukberî'ye göre بِالْحَقِّ kelimesi, sıdk (doğruluk) ile muteallık olması ve الرُّؤْيَا kelimesine hâl olması caizdir.²²⁸

Yukarıdaki âyette de görüldüğü üzere, fiile gelen veya fiilin genellikle hangi harfi-i cerle kullanıldığına dikkat edilirse, cümleye kattığı anlamı öğrenmiş oluruz. Özellikle medya Arapçasında ve modern Arapça metinlerinde tazmîn dediğimiz, harf-i cerrin fiile anlam kazandırması konusuna çok sık rastlanan konuların hemen hemen başında gelir. İngilizcede nasıl bir fiilin (misal olarak; make, do, look, say, take vb.) birden fazla anlamı varsa ve cümlenin bağlamına göre farklı anlam taşıyorsa, aynen Arapçadaki tazmin konusu da çok ehemmiyet arzeden bir mevzu olup fiile gelen harf-i cerr, siyak-sibağa göre cümleye farklı anlamlar katar. Konuya i'râb mana yönüyle bakıldığında, bir harf-i cerrin herhangi bir fiille kullanılmasında nasilki cümleye farklı anlamlar veriyorsa, mana cihetiyle cümleye de ayrı bir estetik ve güzellik katmaktadır.

²²⁷el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 719.

²²⁸el-Ukberî, *et-Tibyân fi I'râbi'l-Kur'ân*, II, 718.

3.12. Haber Olup Mübtedâsının Hazfedilmesi

Bazı durumlarda mübtedâ, zikredilmeyip hazfedilebilir. Bu durumda cümlenin i'rabı yapılırken mübtedânın hafz olması, cümlenin anlamından veya siyak-sibak ilişkisinden anlaşılabilir.

Örnek : “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطِئَهُ فَازْرَهُ فَاسْتَعْلَظَ فَاستَوَى عَلَى سَوْفِهِ يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا” *“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcuları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.”*²²⁹

Âyet-i kerimede zikredilen مُحَمَّدٌ ifadesi mübtedâ, رَسُولُ اللَّهِ ifadesi ise, haber konumundadır. Bazılarına göre, رَسُولٌ ifadesi bedel, beyân veya sıfat ya da mübtedâ veya haberdur. Mübtedâ olması ve رَسُولُ اللَّهِ ifadesinin bedel, beyân veya sıfat olmasına mukaddem olmuştur. Âyette zikredilen وَالَّذِينَ مَعَهُ ifadesi, مُحَمَّدٌ ifadesine atıftır ve ondan haberdur.

İbn Âmir'in rivayetine göre, رَسُولُ اللَّهِ ifadesi, husûsi olarak nasb konumunda olduğunu belirtmiş ve bu konumun ref' hâletinin haber olmadığını te'kid edildiğini ifade etmiştir.²³⁰ وَالَّذِينَ مَعَهُ ifadesinin yukarıda zikrettiğimiz şekilde (مُحَمَّدٌ) ifadesine atıf olması) celâletinden, büyüklüğünden dolayı mecrûr ve atıf olması caizdir. Yani وَرَسُولُ الَّذِينَ آمَنُوا diye takdir edilir. O muhakkak (onlara peygamber olarak) gönderilmiştir. O da Allah'ın Resûlü Muhammed (a.s.)'dir.

Âyette zikredilen أَشِدَّاءُ ibaresi, mukadder mübtedâyaya haber olmuştur. Yani أَشِدَّاءُهُمُ dur. رَسُولُ اللَّهِ ve وَالَّذِينَ مَعَهُ ibareleri mübtedâ ve أَشِدَّاءُ ona haber olarak kelâmı tamamlamak caizdir.

²²⁹ Fetih, 48/29.

²³⁰Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, VIII, 101; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 550.

Ukberî'ye göre, ayette zikredilen مُحَمَّدٌ kelimesi mübtedâdır. Haber ise iki vecih üzeredir:

Birincisi: رَسُولُ اللَّهِ'dır ve vakıf yapılarak tamamlanır. Bu da ancak وَالَّذِينَ kelimesinin Allah'ın ismine atıf yapılarak cer konumunda olur.

İkincisi: رَسُولُ اللَّهِ ifadesinin sıfat olmasıdır. وَالَّذِينَ kelimesi, mübtedâ üzerine ma'tuftur. Âyette geçen أَشِدَّاءُ kelimesi haber ve رُحَمَاءُ ifadesi de ikinci haberdir.²³¹

Yukarıdaki âyete lafız ve mana bakımından bakıldığında, i'râb açısından âyetin muhatabın zihnini karıştırmadan, mefhumun kısa ve veciz bir şekilde aktarıldığı göstermektedir. Ayrıca bir cümlede mübtedânın hazf olması vakanın bilinmesi ve muhataba olayın doğrudan aktarılmasını sağlar.

3.13. Kelime Birimlerinin (Edat ve İsim) ve Terkibî İfadelerin Cümledeki Anlamsal ve Lâfzî İlişkilerinin Farklı İ'râbları Mümkün Kılması

Örnek: “وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا” “Allah (cc.) onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vadetmiştir.”²³²

Âyet-i celîlede geçen مِنْهُمْ ifadesindeki مِنْ harf-i cerin türü ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²³³

Cumhur, buradaki مِنْ harf-i cerri beyâniyye manasında almıştır. Buna göre Allah (cc.), inanıp salih amel işleyen mü'minlerin sadece bir kısmına değil, bütün mü'minlere mağfiret ve mükâfat vadetmiş olmaktadır.²³⁴

مِنْ harf-i cerri teb'idiyye şeklindeki manasına göre iki farklı yorum ortaya çıkmaktadır:

Taberî, مِنْ harf-i cerri tab'idiyye manasında olduğunu ve كَزَّرِعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ ifadesindeki شَطْأَهُ kelimesine râci olduğunu beyan etmektedir. Takdiri, الَّذِي أُجْرَجَهُ الزَّرْعُ “Filizini yarıp çıkarmış ekin” şeklinde olup bu ifadeden maksat, İslam dinine giren kişilerdir. Burada شَطْأَهُ kelimesi müfred olmakla birlikte manası gözetilerek çoğul zamire ircâ edilmesinin sebep-i hikmeti Allah'ın, وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ “Beraberinde bulunanalar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında

²³¹el-Ukberî, *el-İmlâ'*, II, 718.

²³²Fetih, 48/29.

²³³Ülgen, *Kur'an'ın Yorumlamasında İ'râbın Rolü*, s. 293-294.

²³⁴el-Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn*, IX, 225.

merhametlidirler...”²³⁵ âyetinin devamında vasıfların zikrettiği kimselerle birlikte kıyamet gününe değin gelecek mü’minleri de bu kapsama almasıdır.²³⁶

Taberî’nin harf-i cerri teb’idiyye manasında alıp bu şekilde yorumlaması mana ve i’râb açısından herhangi bir problem oluşturmamaktadır. Ancak İbn Hişâm’ın, Enbârî’ye isnaden zındıkadan bir grubun bazı sahabileri Allah’ın (cc.) bağışlama ve mükâfatından hariç tutmak amacıyla مِنْ harf-i cerrini tab’idiyye manasında aldıkları şeklindeki aktarıma göre aklen ve şer’an bir problem oluşmaktadır.²³⁷ Nehhâs, harf-i cerin teb’idiyye manasında alındığı takdirde âyet-i kerîmede geçen اٰمَنُوا fiilinin تَبَتُّوا (sebat göstermek) manasında mecazî bir ifadeye dönüşeceğini bunun da sahih mananın âyetin zahirine uygun olduğu durumlarda doğru olmadığını söylemektedir. Bu te’vile göre sahabeden bir kısmının iman üzere sebat ettiği bir kısmının ise sebat etmediği ortaya çıkar ki bu da sahabenin Müslümanlar nazarındaki masumiyetine ters düşer.²³⁸

Zikredilen mevzuya i’râb mana açısından bakıldığında, diltelerin edat, isim ve terkipleri farklı bakış açısıyla ele almaları, i’râb ve mana noktasında farklılıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Binaenaleyh bu yönüyle de i’râb, cümleye farklı perspektiften bakma imkânı vermiştir.

3.14. Cümlelerin Mukadder Olması

Bazı durumlarda fiil, fâil ve mef’ûlun dışında cümle içinde cümlelerin kendisi de mukadder (gizli) gelebilir. Bu da ancak siyak-sibaktan, âyetin tefsirine bakılarak veya âyetin temas ettiği mevzuya hâkim olunmasıyla anlaşılıp mukadder olan cümle takdir edilebilir.

Örnek-1: “وَتُوقَّرُهُ وَتُسَبِّحُهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ” “*Ta ki (ey mü’minler !) Allah’a ve Resûlüne iman edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O’na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah’ı tesbih edesiniz.*”²³⁹

Âyette zikredilen fiillerin sonundaki ◦ (ha) zamiri Allah için, baştaki iki ◦ (ha) zamirleri ise Resûlullah (sav.) içindir. Bunun gibi Nisa sûresinin 102. âyetinde geçen ; “وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ” “*Silahlarını (yanlarına) alsınlar.*” Burada geçen هُمْ

²³⁵Fetih, 48/29.

²³⁶et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, XXI, 334.

²³⁷İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, Ty., , IV, 143.

²³⁸en-Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *I'râbu'l-Kur'ân*, Medine, 1988, , s. 1009;

²³⁹Fetih, 48/9.

zamiri (savaş ve korku esnasında kılınan namazla ilgili) kendisiyle beraber kıyama durmayanlar içindir. “فَإِذَا سَجَدُوا” “Böylece (namaz kılıp) secde ettiklerinde ...”²⁴⁰ Burda da âyetin sonundaki zamir de و (vav) kendisiyle beraber namaz kılanlar içindir.²⁴¹

Örnek-2: “وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً” “Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah, böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin.”²⁴²

Bu âyette geçen وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ “ve insanların ellerini sizden çekmiştir.” kısmı ile ilgili âlimlerin görüşleri şöyle olmuştur: Onların eziyetlerinden ve kötülüklerin sizleri emin, güvenli kılmak içindir. “فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ” “...Allah'ın izniyledir ve O'nun yoldan çıkanları rezil etmesi içindir.”²⁴³ Âyetinde ise; hakkın ortaya çıkması ancak Cenab-ı Allah'ın izin ve kudretiyle gerçekleşebilir.²⁴⁴

Yukarıda zikredilip açıklanmaya çalışılan âyetler, cümlelerin mukadder (gizli) olmasıyla ilgilidir. Bu ifadelerde, cümle içerisinde mukadder olan ibareler kısaca açıklanmaya çalışıldı. Cümle içinde mukadder olan ibareler, cümlelerin akışına göre ve cümlelerin ve cümledeki kelimelerin i'rabına dikkat edilerek çıkarılabilir. Dolayısıyla i'raba dikkat edilmezse veya kelimelere yanlış i'rab verilirse, cümle yanlış anlaşılabilir veya anlatım bozukluğuna neden olur. Ayrıca bu konu belagatta, cümlelerin hazf edilmesi manasına gelen icaz-ı hazif konusuna dahil olmaktadır. Bu ise cümlelerin uzatılması ve muhatabın cümledeki mefhumun düşünmesine sevk etmektedir.

²⁴⁰Nisa, 4/102.

²⁴¹ez-Zeccâc, *I'râbu'l-Kur'ân*, I, 33.

²⁴²Fetih, 48/20.

²⁴³Haşr, 59/5.

²⁴⁴ez-Zeccâc, *I'râbu'l-Kur'ân*, I, 24.

SONUÇ

İslam'ın ana kaynaklarından en önemlisi olan Kur'ân-ı Kerîm ve onun açıklama ve tefsiri sayılan Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerini ve Arapça metinleri doğru anlamak, doğru çözümlenmek ve analizini iyi yapmak için, âmillerin (etken) değişimler olduğu veya âmilin gerektirdiği harf, hareke, sükûn, hazif gibi olguların açıklanması olarak bilinen i'râba ihtiyaç duyulmaktadır. Herhangi bir âyet-i kerîmeyi, hadis-i şerifi veya herhangi bir Arapça metni doğru anlamak için, bu metni oluşturan cümlelerde bulunan fiil, fâil, mef'ûl, zarf, hâl-zûlhâl, sıfat-mevsûf veya mübtedâ-haberî vb. öğeleri çözümlenmek için mutlaka öncelikle i'râb konusunun iyi bilinmesi gerekir. İ'râb bilinmeden metin ve cümleleri doğru analiz etmek çok zordur.

Cümlenin çözümlenmesi olan i'râb konusu öğrenilmeden ve özümsemeden Arapça bir metne doğru anlam vermek neredeyse imkânsızdır. Çünkü Arapça bir metnin öğelerini doğru bir şekilde bilmeden o metni analiz etmek, Arapça metne ve onu oluşturan cümlelere doğru anlam vermek çok zorlaşır, metnin de doğru bir şekilde anlaşılması sağlanamaz. Bundan dolayı Arapça o kadar dikkat, özen ve gayret isteyen bir dildir ki, herhangi bir hareke, i'râb hatası, cümlenin veya paragrafın yanlış anlaşılmasına neden olur. Bunun için i'râb konusunun doğru anlaşılması ve çok iyi bilinmesi elzemdir.

Türkçede gramer açısından i'râbın karşılığı tam olarak olmasa da biz bunun “cümlenin öğelerine ayrılması, çözümlenmesi” olarak biliriz. Nasıl ki Türkçe gramerinde yüklem, özne, nesne, dolaylı tümleş ve zarf tümleşci, edat unsurları bilinmeden cümleyi doğru analiz etmek zorlaşıyor ve cümledeki bağlamda anlam belirsizliğine sebep oluyorsa, Arapçadai'râb konusu da bilinmeden cümleye doğru anlam vermek zorlaşır ve bu yanlış anlamalara neden olabiliyor.

Başlangıçta i'râb ile nahiv aynı veya yakın kavramlar olarak algılanıp inşa edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde bu iki kavram ayrı ayrı tarif edilmeye başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi, Arap dilini tedvin sürecinde i'râbın etkin bir rol üstlenmesidir. Zira medeniyetler arasındaki etkileşimin doğal sonucu olarak artan dildeki değişimler özellikle de i'râb hataları, filolojik faaliyetlerin başlamasının temel sâiki olmuştur. Bu da doğal olarak i'râbı öne çıkartmış, nahivle ilgili

tanımlarda i'râb olgusu ana tema olmuştur. İ'râb, modern dönemde nahivden ayrılarak nahvin söz dizimi (sentaks) kısmını temsil etmiştir.

Özetle, ilk dönemlerde birbirinin yerine kullanılan i'râb ve nahiv kelimeleri, gramer ilminin gelişmesine ve olgunlaşmasına paralel olarak kavramsal çerçeve açısından da daha fazla belirginleştikleri ifade edilebilir. Bu iki kavram arasında genellik ve özellik ilişkisinin kurulabileceği nahvin i'râbı da kapsayarak daha genel olduğu, i'râbın ise ona göre daha özel olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca tanımlarda her iki kavramla ilgili belirgin niteliklerden hareketle nahvin Arap dili kurallarının teorik boyutunu, i'râbın ise bu kuralların cümle yapılarına uygulanması, cümle öğelerinin analizi ve bunların inceliklerinin araştırılmasını temsil ettiği sonucuna varılabilir. Nahiv ve i'râb arasındaki ilişki kaynaklarda geçen bir temsille şöyle somutlaştırılmıştır: İ'râbın nahiv ilmine nisbeti; ilacın tıp ilmine ya da fetvanın fıkıh ilmine nisbeti gibidir.

Umumiyetle Arap dilinde, hususi olarak da Kur'an metninde i'râb olgusunun olmadığı ya da bu sistemin iddia edildiği gibi âyetlerdeki mana inceliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olmadığı iddiaları süregelmiştir. İlk olarak klasik dönem dil bilimcilerden Kutrub (ö. 206/821) tarafından ortaya atılan günümüzde ise İbrahim Enîs gibi dilcilerce de savunulan bu iddiaya göre i'râb hareketlerinin, mütekellimin kelimelere yüklediği anlamları ortaya çıkarma fonksiyonu olmayıp bu hareketler sadece kelimeleri birbirine bağlayan araçlardır. Hâlbuki çoğunluğun da kabul ettiği görüşe göre, i'râb hareketleri, sadece cümledeki kelimelerin lafzî bağlantılarını fonetik unsurlar olmayıp aksine bunlar kelimelerin cümle içerisinde i'râb konumlarını ve bunlara bağlı oluşan anlamları ortaya çıkarma fonksiyonu olan unsurlardır. Kelimelerin cümle nazmındaki i'râb durumlarının birtakım göstergelerle birbirinden ayrılması Arap milletinin toplumsal aklının bir gereğidir.

Çalışmamızda daha çok i'râb mevzusu ve özellikle de bunun anlam üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Başta i'râbın kavramsal çerçevesi, Kur'an'da i'râb farklılıklarını ortaya çıkaran etkenler ve bunların anlam üzerindeki etkilerine yer verildi. Daha sonraki bölümde, Yasîn Sûresi'nde i'râb vecihleri ve bunların anlam üzerindeki etkisi, Yasîn Sûresi'nin temel konuları ve mesajlarına değinilmiştir. Bir de Yasîn Sûresi esas alınarak, gramer kaynaklı i'râb vecihleri ve bunların anlam

üzerindeki etkisi, seçilmiş âyetler üzerinde i'râb analizleri yapılarak gramer alt başlıkları altında açıklamalar ve örneklerle incelenmeye gayret edilmiştir. Son bölümde ise, Fetih Sûresi'nde i'râb vecihleri ve bunların anlam üzerindeki etkisi, Fetih Sûresi'nin temel konuları ve temel mesajları aktarılmıştır. Ayrıca Fetih Sûresi esas alınarak, gramer kaynaklı i'râb vecihleri ve bunların anlam üzerindeki etkisi, gramer alt başlıkları altında misallerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak; Fetih Sûresi hakkında Hz Peygamberin: *“Her kim namazda veya namazın dışında Fetih Sûresi'ni okursa, sanki Mekke'nin fethinde Peygamber (sav.) ile beraber bulunmuş gibidir.”* Bu ve buna benzer hadis-i şerifler, özellikle de İslam âlimleri Fetih Sûresi'nin fazileti hakkında muteber rivayetler vardır. Anlatmaya çalıştığımız Fetih Sûresi'ni oluşturan i'râb farklılıkları ve bunların anlam üzerindeki etkisini izah etmeye çalıştık. Bunları izah ederken de, özellikle nahiv ve tefsir âlimlerinin zikrettiğimiz âyet ve kelimeler hakkındaki te'villerini esas alarak belirtmeye çalıştık.

Neticede şunu söyleyebiliriz; Yâsîn ve Fetih Sûreleri'nde vermeye çalıştığımız âyetleri tahlil etmeye çalışırken, i'râbın mana üzerinde ne kadar önemli olduğunu birkez daha farkına varmış olduk. Dolayısıyla i'râbın Arapça'nın temel taşlarından olduğunun ve bununla bereber manaya ne kadar zenginlik kattığının şuuruna vardık. Bundan dolayı i'râbın hem mana hem de lafız üzerinde büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, nasıl ki Türkçede cümlenin öğelerinin dizilişinde herhangi bir yanlışlık yapıldığında bu cümlede anlatım bozukluğuna neden olabiliyorsa, Arapçada da i'râb yerinde doğru bir şekilde kullanılmaz ve i'râbın esaslarına dikkat edilmez ise herhangi bir Arapça metne doğru anlam vermek, imkânsız gibi görünmektedir. Anlam verilse dahi yanlış anlam verilmiş olur ya da istenilen anlam verilmemiş olur. Dolayısıyla genelde Arapça metinlerde, özelde Kur'ân âyetlerine ve hadîs-i şeriflere mana verilirken, temel i'râb kurallarına dikkat edilerek mana verilmelidir. Çünkü i'râb, hem mana hem de lafız açısından Arapçanın temel ve esasını teşkil etmektedir. Bunun için i'râb, Arap grameri için Arapça bir metne mana vermek, özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve hadisleri anlama hususunda büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abdülkadir-i Geylânî, *el-Gunye*, (nşr. Ferec Tefvik el-Velîd), Bağdat, 1404/1983.

Ahfeş el-Evsât, Ebu'l-Hasan Said b. Mes'ade el-Mücâşi, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hediye Mahmûd Kuraâ, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1990.

Akşit, Eyüp, “*Arap DlindeMâ Edatı ve İşlevleri*”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı. 4, Ay: Aralık, İzmir, 2017.

Ali, İsâ Şehhâte İsâ, *ed-Dirâsatı'l-Lugaviyyeli'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Evâili Karni's-Sâlis el-Hicri*, Dâru'l-Kabba, Kahire, 2001.

Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihabuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânîfi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2009.

Atalay, Osman, *İbn Hâleveyhve İ'râbu Selâsîne Sûre Mine'l-Kur'ân*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 17, Erzurum, 2002.

'Avn, Hasan, *el-Luğatve'n-Nahv*, İskenderiye, 1952.

Aydın, İsmail, “Kur’’ân’la ilgili İlk Filolojik Çalışmaların Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt: 11, sayı: 1, Samsun, 2011.

'Azîme, Muhammed 'Abdulhâlik, *Dirâsât li Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ty.

Bâkûlî, Ebu'l-Hasan Nureddîn Ali b. Hüseyin b. Ali el-İsbahânî, *el-İbâne fî Tafsîli Maâtü'l-Kur'ân*, Muhammed Ahmet ed-Dâlî, Vizâretül-Evkâfve's-Şuûni'd-Diniyye, Kuveyt, 2009.

Baltacı, Tefvik b. Ömer, *Keyfe Neteallemu el-İ'râb*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1999.

Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. 'Ali, *Menâkibüş'-Şafîi*, thk. Es-Seyyid Ahmed Abbas Sakr, Mektebetü Dâru'l-Turas, 1971.

Birişik, Abdulhamit, *İ'râbu'l-Kur'ân*, DİA, XXII, İstanbul, 2000.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1998.

Catlâvî, el-Hâdî, *Kadâye'l-Luğa fi Kutubü't-Tefsîr*, Dâru Muhammed Ali el-Hâmî, Tunus, 1998.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-SihâhTâcu'l-Lûğa ve Sthâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attâr, Dâru'l-İlm, Beyrut, 1984.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman Abdülkâhir, *Delâilü'l-i'câz fi İlmi'l-Me'ânî*, nşr. Muhammed Reşid Rıza, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1994.

Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtib, *Kesfû'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübve'l-Fünûn*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya, Beyrût, ty.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Umevî, *el-Mukni' fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*, thk. Navre Binti Hasen, Daru't-Tedmuriyye, Riyâd, 2010.

Dâvûdî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetu Vehbe, 1994.

Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, Dârü'l-Maârif, Kahire, ty; Mahzûmî, *Medresetü'l-Kufe ve Menhecuhâ fi Dirâseti'l-Luğa ve'n-Nahv*, Mektebetü Mustafa el-Halebî, Mısır, 1958.

Demâmînî, Muhammed b. Ebû Bekr b. Ömer, *Şerhü Muğni'l-Lebîb*, Müessestü't-Târihi'l-Arabî, Ürdün, 2008.

Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerim ve Beyânuh*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1999.

Ebû Hayyân, Ali b. Muhammed b. Abbâs et-Tevhîdî, *el-Besâ'ir ve'Zehâ'ir*, (thk. Ahmed Emin es-Seydî Ahmed es-Sakr) Matbaatu't-Te'lif, Kahire, 1953.

Ebû Hayyân, Esîrüddîn Muhammed b. Yusuf el-Ceyyânî el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhîd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993.

Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, thk. MervânAtiyye-Muhsin Harabe-Vefâ Takuyuddîn, Dâru'l-İbn Kesîr, Beyrut, ty.

Efğanî, Saîd, *Fî Usûli'n-Nahv*, Matbûatu Câmiatu Dımaşk, Dımaşk, 1994.

Ehdelî, Ahmed Mikarî b. Ahmed Hüseyîn Şümeyle, *el-Burhân fîl'râbi'l-Âyâti'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2001.

Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemaleddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Nuzhetü'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1985.

Fâkihî, Abdullâh b. Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali el-Mekkî, *Şerhû Kitabi'l-Hudûd fî'n-Nahv*, thk. Ramazan Ahmed ed-Demirî, Mektebetü Vehbe, Mısır, ty.

Fârâbî, Ebû Nâsr, Muallimü's-Sânî, Muhammed b. Muhammed b. Tarhan, *Kitabü'l-Huruf*, Dâru'l-Maşrık, Beyrut, 1986.

Ferec, Beşir Sâlim, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1999.

Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâhed-Deylemî, *Me'âni'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1983.

Firuzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Mısır, 1952.

Galâyînî, Mustafâ b. Muhammed b. Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafâ el-Galâyînî, *Câmiud'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1329/1912.

Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn, *ed-Dürrü'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ty.

Hamevî, Ebû Abdillah Şihâbüddîn Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Arabi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.

Harrât, Ahmed b. Muhammed, *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, Mecmâu'l-Melik Fahdli't-Tibaati'l-Mushafi's-Şerîf, Medine, 2005.

Hasan, Abbas, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1973

....., *Haşâ'isu'l-Hurûfi'l-Arabiyye ve Me'ânihâ*, Dimaşk 1998.

Işık, Emin, "Feth Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *Sırru Sinâ'ati'l-İ'râb*, thk. Hasan Hindâvî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1985.

İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as, *Kitâbi'l-Mesâhif*, thk. Muhibuddîn Abdissecân Vâiz, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 2006.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğat*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1979.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara, 1986.

İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh, *el-Huccefi'l-Kirâati's-Seb'a*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut, 1979.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaluddîn Abdullah b. Yusuf en-Nahvî, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, ty.

....., *Muğni'l-Lebîb an Kutubi'l-E'arib*, thk. Abdüllatîf Muhammed Hatîb, Turâsi'l-Arabî, Kuveyt, 2000.

....., *ŞerhuŞuzuri'z- Zeheb*, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1979.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Abbas Sakr, Dâru't-Turas, Kahire, 1973.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrime b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, DarulhyâiTurâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali, *Takvimu'l-Lisân*, thk. Abdülaziz Matar, Dâru'l-Maarif, Kahire, ty.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi Kirâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ', Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtîb ve'ş-Şâir*, Dâru'r-Rufâî, Riyad, tsz.

İbnü'l-Kıftî, Ebû'l-Hasan Cemâluddin Ali b. Yusuf b. İbrahim, *İnbâhü'r-Ruvât ala Enbahi'n-Nühât*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1986.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Tahran, h. 1366.

İsevî, Yûsuf b. Halef, *İlmu İ'râbi'l-Kur'ân*, Dâru's-Semiî, Riyâd, 2009.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muahammed b. Mufaddal Rağîb, *el-Mufredât fî Ğaribu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halîl Aynanî, Dârul-Marife, Beyrut, 2005.

Durmuş, İsmail, "Temmâm Hassân", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2016.

İsmail Durmuş- Soner Gündüzöz, "Nûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007.

Kaya, Murat, *Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî ve Ezdâdfi'l-Luğa Adlı Eseri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

Kayapınar, Durmuş Ali, "Kur'ân-ı Kerîm'in Gramerine Giriş" Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, Konya, 1995.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Beyrut, 1993.

Kisâî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza, *Mâ Telhenu Fihî'l-Âmme*,

Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin, Müessesetü'r-Risâle, Kahire, 1996.

Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Deniz Kuşları Matbaası, Konya, 1969.

Lugavî, Abdülvahid b. Ali el-Halebî el-Lugavî Ebü't-Tayyib, *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, Mektebetu'n-Nehdati'l-Misriyye, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Kahire, ty.

Mekkî, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vücûhi'l-Kıraâti's-Sebil ve İlelihâ ve Hucecihâ*, thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1998.

....., *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, thk. Yâsîn Muhammed Sivasî, Dârü'l-Me'munli't-Turâs, Dimaşk, ty.

Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Tarihü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-İsfahânî, Cidde, h. 1393.

Mustafa Zekî Hasan et-Tûnî, *en-Nûnfi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Havliyyâtu Kulliyeti'l-Âdâb içinde), XVII, Kuveyt 1417/1996.

Mükerrem, Abdülâlî Sâlim, *Kur'ân-ı Kerîm ve Eseruhâ fî Dirâsâti'n-Nahviyye*, Müessesetu Ali Cerâh Sabah, Kuveyt, 1978.

Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Muhammed Ali Sabûnî, Mektebetu'l-Mekreme, Medine, 1988.

Nîsâburî, Ebû Abdillâh İbnu'l-Beyyi Muhammed Hâkim, *el-Mustedrek Ale's-Sahîhayn*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, 2000.

Osman, Muhammed Hasan, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânu Me'ânîhi*, Dâru'r-Risâle, Kahire, 2002.

Râfî, Mustafa Sadık, *Târîhu Âdâbi'l-Arab*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2008.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

Ruayni, Ebû Ca'fer Ahmed b. Yusuf b. Mâlik el-Gırnâtî, *Tuhfetü'l-Akrân fî Nakrîbi't-Teslîs min Hurûfi'l-Kur'ân*, thk. Ali Hüseyin Bevvâb, Dârü'l-Menâr, Cidde, 1987.

Rufeyde, İbâhim Abdullah, *en-Nahv ve Kutûbu't-Tefsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, y.y., 1990.

Sâfî, Mahmûd, *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu mea Fevâide Nahviyye Hamme*, Müessesetu'l-Eymân, Beyrut, 1995.

Safûrî, Abdurrahmân b. Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. Osmân es-Safûrî, *Nüzhetül-Mecâlis*, Beyrut, 1998.

Sâlih, Behced Abdülvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal li Kitâbillâhi'l-Mürettel*, Dâru'l-Fikr, Amman, 1993.

Sefâkusî, Ebû İshâk Burhâneddîn İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *el-Mucîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Musa Muhammed Zenîn, Kuliyetu'd-Davetu'l-İslâmiyye, Trablus, 1992.

Semerkindî, Ebû Leys Nasır b. Muhammaed b. Ahmed b. İbrahim, *Behru'l-Ulûm*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd –Ali Muhammed Muavviz- Zekeriyâyâ Abdulnutî, Beyrut, 1993.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Harisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed b. Hârûn, Mektebetu Hancî, Kahire, 1988.

Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm, *en-Nûn ve Ahvâluhâ fî Luğati'l-'Arab*, Kahire 1406/1986.

Subkî, Ebû Nasr Tacaddîn İbnü's-Subkî Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfî, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahi-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, İsâ el-Halebî, Kahire, 1964.

Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abduurahmân b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-Nezâirfi'n-Nahv*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, ty.

....., *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1976.

....., *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire, 2003.

....., *el-Muzhir fî Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'uhâ*, (thk. Fuad Ali el-Mansûr) Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Şevvâ, Eymen, *el-Câmi'u İ'râbi Cümeli'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazâlî, Dımaşk, 2000.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Mahmut Muhammed Şâkir, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, ty.

Tantâvî, Ahmed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhât*, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1995.

Taşköprüzade, Ebu'l-Hayr Îsâmüddîn Ahmed Efendi, *Miftâhü's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzuân'il-Ulûm*, thk. Ali Dehrûc, Mektebetu'l-Lübân, Beyrut, 1998.

Tayyîb, Abdülcevâd, *el-Î'râbu'l-Kâmil li Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1988.

Temmâm Hassân, *el-Luğatu'l-Arabiyye: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Alemu'l-Kutub, Kahire, 1973-1979.

Ukberî, Ebü'l Bekâ Muhibbudîn Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh, *et-Tibyân fî Î'râbi'l-Kur'ân*, thk. Sad Küreyyîm el-Fakî, DârU'l-Yakîn, Kahire, 2001.

....., *el-İmlâ' Mâ Menne Bihi'r-Rahmân (Î'râbu'l-Kurân)*, Matbaatu'l-Halebî, Kahire, 1970.

....., *Mesâi'l Hilafîyye fî'n-Nahv*, (Tah. Muhammed Hayr el-Hilvânî) Beyrut, 1992.

Ülgen, Emrullah, *Kur'ân'ın Yorumlamasında Î'râbın Rolü (Î'râbu'l-Kur'an)*, Ankara, 2014.

Yakût, Ahmed Süleyman, *Zâhiretu'l-Î'râb fî Nahvi'i-Arabî*, Daru'l-Marifeti'l-Camiyye, İskenderiyye, 1994.

Yaran, Rahmi, *Arapçada Î'râb*, İstanbul, 2010.

Yüksel, Ahmet, "Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, Ay: Haziran-Aralık, 2010.

Zarzûr, Muhammed Adnân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1981.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tacu'l-Arûs*, Dâru'l-İhyaiTurâsi'l-Arabî, Beyrut, 1967.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Seri b. Sehl, *Î'râbü'l-Kur'ân el-Mensûb ilâ Zeccâc*, thk. İbrâhîm Ebyârî, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Kahire, ty.

Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk, *el-İdâh fî İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin Mübarek, Dâru'n-Nefâis, Kum, H. 1363.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd- Ali Muhammed Muavviz-Fethi Abdurrahmân Ahmed, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyâd, 1998.

Zeyn, Semih Âtuf, *el-İ'râb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübânî, Beyrut, 1985.

Zirikli, Hayreddîn el-A'lâm, *Kâmûsu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâi ve'n Nîsâ*, Dârü'l-İlmî'l-Melâyîn, 1984.

Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Ubeydullah, *Tabakatu'n-Nahviyyîn ve'l-Luġaviyyîn*, (Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kahire, 1392/1973.

Zurkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı : Serhat
 Soyadı : DEĞER
 Uyruğu : T.C.
 Doğum Yeri ve Tarihi : Silopi/Şırnak-01.0.7.1985
 Tel : 0544 542 12 99
 E-posta : habil-73-@hotmail.com
 Yazışma Adres : Uludere/ Şırnak

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Karşıyaka/İzmir A.İ.H.L.	10.06.2005
Ön Lisans	Anadolu Ünv. İlahiyat	10.09.2007
Lisans	Şırnak Ünv. İlahiyat Fak.	24.06.2013

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2007	Diyannet İşleri Başk.	İmam Hatip
2016	Diyannet İşleri Başk.	İhtisas Kursiyeri
2019	Diyannet İşleri Başk.	Vaiz

YABANCI DİL: Arapça

YAYINLAR: -